

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERISTETAS

MENŲ FAKULTETAS

MENOTYROS KATEDRA

Rolandas Janulis

**KURNĖNŲ MOKYKLOS STATINIŲ KOMPLEKSO PAVELDOSAUGINĖS  
VERTĖS TYRIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Kultūros paveldo ir turizmo studijų programa, valstybinis kodas 621V72002

Paveldo studijos (programa Kultūros paveldas ir turizmas)

**Vadovas (-ė):** Dr. Vaidas Petrulis

(Pedagoginis ir mokslinis laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

**Apginta:** Menų fakulteto dekanas (-ė) Prof. dr. Jurgita Staniškytė

(Pedagoginis ir mokslinis laipsnis, vardas, pavardė) (Parašas) (Data)

Kaunas, 2024

# TURINYS

## KURNĖNŲ MOKYKLOS STATINIŲ KOMPLEKSO PAVELDOSAUGINĖS VERTĖS TYRIMAS

SANTRAUKA .....	3
SUMMARY .....	4
ĮVADAS .....	5
I. ŠVIETIMO RAIDA LIETUVOJE: MOKYKLŲ PLĖTRA .....	9
1.1 Mokyklų pastatai Lietuvos teritorijoje 1918–1940 m. laikotarpiu .....	11
1.2 Užugirio mokyklos statybų istorijos tyrimas .....	13
1.3 Užunvėžių pradinė mokykla .....	16
1.4 Kurnėnų mokyklos istorija ir dabartis .....	17
1.4.1. Kurnėnų mokyklos fundatorius – Laurynas Radziukynas .....	18
1.4.2. Kurnėnų mokyklos komplekso statybos istorija .....	21
1.4.3. Kurnėnų mokyklos restauravimas ir įveiklinimas .....	24
II. KURNĖNŲ MOKYKLOS PASTATŲ KOMPLEKSO AUTENTIŠKŲ SAVYBIŲ TYRIMAS .....	28
2.1 Kurnėnų mokyklos statinių komplekso teritorijos analizė .....	28
2.2 Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vėjo jėgainė .....	29
2.3. Kurnėnų mokyklos fasado analizė .....	30
2.4. Mokyklos pastato išplanavimo, interjerų analizė .....	35
2.5 JAV gamintojų produkcija Kurnėnų mokykloje .....	39
2.5.1 Santechnikos įrangos gamintojas „AMERICAN STANDARD“ .....	39
2.5.2. Gamintojas „UNITED STATES GYPSUM - USG“ .....	40
2.5.3. Gamintojas „AEROMOTOR WINDMILL COMPANY“ .....	42
2.5.4. Gamintojas „MASONITE INTERNATIONAL CORPORATION“ .....	44
2.5.5. Gamintojas „CRANE CO“ .....	46
2.5.6. Gamintojas „THE READING HARWARE COMPANY“ .....	49
2.5.7. Gamintojas „JOHNS – MANVILLE CORPORATION (JM)“ .....	50
2.5.8. Gamintojas „HALL WOOLFORD TANK COMPANY“ .....	51
2.5.9. Gamintojas „J.W. WELLS LUMBER COMPANY“ .....	52
2.5.10. Gamintojas „CURTIS & YALE“ .....	53
III. KURNĖNŲ MOKYKLOS STATINIŲ KOMPLEKSO VERTINGŲJŲ SAVYBIŲ TIKSLINIMAS KULTŪROS VERTYBIŲ REGISTRE .....	56
IŠVADOS .....	62
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS .....	65
ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS .....	69
PRIEDAI .....	72

## SANTRAUKA

Mokyklų tinklo plėtrai ir statyboms didelę įtaką darė įvairūs faktoriai – religiniai, politiniai, kultūriniai įvykiai, visuomeniniai judėjimai, teisinė sistema. Po Pirmojo pasaulinio karo, daugumos Lietuvos mokyklų materialinės sąlygos buvo itin prastos, dalis švietimo įstaigų pastatų sunaikinta. Pradėjus kurti valstybingumo pamatus, švietimo sistemos kūrimas tapo prioritetiniu uždaviniu. 1930 m. galutinai įvedus privalomąjį mokslą, atsirado didžiulis poreikis ir būtinybė naujų švietimo įstaigų statyboms.

Lietuvoje, kaip ir kitose pasaulio valstybėse, mokyklų statybos suaktyvėjo po Didžiosios depresijos laikotarpio, 4 deš. viduryje. Didesnė dalis mokyklų buvo medinės, tačiau esama ir modernios lietuviškos mūrinės architektūros pavyzdžių. Lietuvos provincijoje privačių asmenų iniciatyva šiuo laikotarpiu pastatyti modernūs, novatoriški mokyklų pastatai: Antano Smetonos Užugirio pradžios mokykla (1935), Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokykla (1936), Užunvėžių pradinė mokykla (1940).

Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokykla – unikalus ir išskirtinis kultūros paveldo objektas, įdomus savo istorija, turintis svarbią socialinę, kultūrinę reikšmę ne tik vietos bendruomenei, bet ir platesniame šalies kontekste. Tai buvo vienas moderniausių ir kokybiškiausių švietimo įstaigų pastatų Lietuvoje tarpukario laikotarpiu. Nuo 2008 m., kai mokyklos veikla buvo sustabdyta, komplekso pastatų būklė sparčiai blogėjo. Aktyvių visuomenininkų pastangomis, šis kultūros paveldo objektas aktualizuotas, 2010 m. pradėti pirmieji architektūriniai tyrimai, vėliau vykdyti komplekso remonto ir restauravimo darbai, užsitęsę iki 2020 m. pabaigos. Remontuojant paveldo objektą, atsižvelgta į tvarkomų elementų vertę ir fizinę būklę, išsaugoti lubų, sienų, kolonų polichrominio dekorų fragmentai; restauruotos grindų dangos, tinkuoti ir dažyti vidaus paviršiai, polichrominis dekoras, medinės plokštės imituojančios plyteles, stalių dirbiniai, inžinerinė įranga, sanitariniai prietaisai, koklinės krosnys, medžio apdaila ir kt. Į mokyklos fasadų ir stogo remonto projektą buvo įtrauktas pažeisto tinko, imituoto granito tinko pašalinimas iki autentiško tinko lygio, sugedusių plytų remontas, stogo dangų atnaujinimas, gegnių sutvirtinimas. Aptariant tiek pastato interjerus, įrangą, tiek fasadus, planinę struktūrą, galime pastebėti, kad objekte išlikę daug autentikos.

Nors kelia abejonių kultūros paveldo įveiklinimas (nakvynės paslaugų teikimas, edukacinės kultūrinės veiklos krypčių tikslingumas), paveldo objektas tapo kultūriniu traukos centru, prisideda prie vietos ekonomikos plėtros, skatina vietinį ir atvykstamąjį kultūrinį turizmą regione.

## SUMMARY

The development of the school network was greatly influenced by various factors – religious, political, cultural life, social movements, and the legal system. After the First World War, the material conditions of most Lithuanian schools were extremely poor, and some of the buildings were destroyed. As the foundations of statehood began to be laid, the development of the education system became a priority. The final introduction of compulsory education in 1930 created a great need and necessity for the construction of new educational buildings.

In Lithuania, as in other countries around the world, school construction intensified after the Great Depression of the 1940s. Although most of the schools were wooden, there are also examples of modern Lithuanian architecture. In the Lithuanian provinces, modern, innovative school buildings were constructed at the initiative of private individuals during this period, such as the Užugiris Primary School of Antanas Smetona (1935), the Laurynas Radziukynas School of Kurnėnai (1936), and the Primary School of Užunvėžys (1940).

Kurnėnai Laurynas Radziukynas School is a unique and exceptional object of cultural heritage. The school is interesting for its history, having an important social and cultural significance not only for the local community, but also in the broader national context. It was one of the most modern and high-quality educational buildings in Lithuania in the interwar period. In 2020, restoration and repair works have been completed, taking into account the value and physical condition of the elements to be treated, preserving fragments of the polychrome decoration of the ceiling, walls and columns; restoring floor coverings, plastered and painted interior surfaces, polychrome decor, wooden panels imitating tiles, joinery, engineering equipment, sanitary appliances, wood-burning stoves, woodwork, etc. The repair project for the school's façade and roof included the removal of damaged plaster, the removal of simulated granite plaster to the level of the authentic plaster, the repair of broken bricks, the renewal of the roofing, and the strengthening of rafters. The interiors, furnishings, façades and plan structure of the building are all very authentic.

Although the present-day functions of the cultural heritage site are questionable (provision of accommodation, educational cultural activities), it has become a cultural centre of attraction, contributing to the development of the local economy, and stimulating local and inbound tourism in the region.

## IVADAS

Susikūrusioje Lietuvos valstybėje (1918 m.) švietimo sistemos kūrimas buvo prioritetas Lietuvos vyriausybės uždavinys. Steigiamajam Seimui priėmus pradžios mokyklų įstatymą, įteisinusį privalomąjį nemokamą ugdymą 7–11 metų vaikams, savivaldybėms, mokslo draugijoms pavesta administruoti ir kurti mokyklų tinklą. Švietimo sistema susidūrė su pedagogų, inventorius, o ypač švietimo veiklai skirtų pastatų trūkumu. Šios kliūtys sąlygojo lėtesnę mokyklų tinklo plėtrą, privalomojo švietimo įstatymas įgyvendintas 1930 m., tai priartino Lietuvos švietimo sistemos būklę prie kitų Europos valstybių situacijos. Deja, valstybės lėšų nepakako mokyklos statyboms, todėl ne mažai švietimo įstaigų pastatus nuomodavosi, klasės buvo perpildytos. Tarpukario Lietuvoje buvo keletas privačių mokyklų fundavimo iniciatyvų, kurios tiriamos ir pristatomos šiame darbe.

Kurnėnų mokyklos statinių kompleksas (u.k.12215), tai valstybės saugomas, regioninės reikšmės kultūros paveldo objektas, kurį sudaro mokykla (u.k.16014) ir vėjo jėgainė (u.k.23520). Šis architektūrinis, inžinerinis ir istorinis požiūriu vertingas statinių kompleksas statytas 1934–1936 metais Kurnėnų kaime, Alytaus rajone. Mokykla pastatyta geradarių, JAV lietuvių Lauryno Radziukyno (1880–1966) iniciatyva ir lėšomis.

Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokykla – unikalus ir išskirtinis kultūros paveldo objektas. Tuo laikotarpiu, tai buvo viena moderniausių mokyklų Lietuvoje. Kultūros paveldo objektas yra įdomus savo istorija, turintis svarbią socialinę, kultūrinę reikšmę ne tik vietos bendruomenei, bet ir platesniame šalies kontekste.

Mokyklos pastatas pasižymi stilingumu, skoningu įrengimu, inžinerinėmis naujovėmis. Mokykloje veikė šildymas, biologiniu būdu veikianti kanalizacijos sistema, vandentiekis, dvi erdvios klasės, kurių grindys išklotos parketu, sporto salė, moderni santechninė įranga ir kt. Iš Amerikos atplukdyti ir suolai moksleiviams, klasėse įrengtos modernios, visą sienų plotį užimančios lentos, abiejose klasėse pusėse.

Nuo 2008 m., kai mokyklos veikla buvo sustabdyta, komplekso pastatų būklė sparčiai blogėjo. 2019 m. Alytaus rajono savivaldybės administracijos iniciatyva pradėti Kurnėnų mokyklos pastato kapitalinio remonto ir tvarkomieji paveldosaugos darbai. Įgyvendinant projektą pastatas prikeltas naujam gyvenimui, įrengtos naujos inžinerinės sistemos, senoji mokykla pritaikyta turizmo ir edukacinėms veikloms. Per visą projekto įgyvendinimo laikotarpį ypatingas dėmesys buvo skiriamas pastato autentiškumo ir vertingųjų savybių išsaugojimui. Atsižvelgiant į tvarkomų elementų vertę ir

fizinę būklę: išsaugoti lubų, sienų, kolonų polichrominio dekoro fragmentai; restauruoti elementai – grindys, tinkuoti ir dažyti vidaus paviršiai, polichrominis dekoras, medinės plokštės imituojančios plyteles, grindų dangos, mediniai ir mozaikinio betono laiptai, stalių dirbiniai, stacionarūs mediniai baldai, inžinerinė įranga, sanitariniai prietaisai, koklinės krosnys, medžio apdaila, plytelės, lubos, dailylentės, kitos dangos. Į mokyklos fasadų ir stogo remonto projektą buvo įtrauktas pažeisto tinko, imituoto granito tinko pašalinimas iki autentiško tinko lygio, sugedusių plytų remontas, stogo dangų atnaujinimas, gegnių sutvirtinimas. Pasibaigus tvarkybos darbams buvo ne tik restauruoti visi autentiški pastato elementai, bet ir atskleista daug vertingos informacijos apie žinomus ir naujai atrastus istorinius artefaktus. Darbe atskleidžiama paveldo objekto restauravimo darbų specifika, restauratoriams kilę iššūkiai saugant pastato autentiškumą ir jų sprendimo būdai. Pažymėtina, kad projektų metu atlikti darbai nepakeitė vertingų pastato savybių, o prisidėjo prie jų išsaugojimo, nepakenkė kraštovaizdžiui, išsaugoti senieji želdiniai, pagerintas pastato energetinis efektyvumas.

Remiantis projekto įgyvendinimo metu surinkta papildoma ir nauja informacija, baigiamajame darbe iškeltas darbo tikslas ir suformuoti uždaviniai.

**Darbo tikslas:** Remiantis istorinių bei ardomųjų architektūrinių tyrimų medžiaga nustatyti kultūros paveldo objekto, Kurnėnų mokyklos statinių kompleksas (u.k.12215) – mokykla (u.k. 160149) ir vėjo jėgainė (u.k. 23520) paveldosauginę vertę, jos pobūdį bei patikslinti vertingųjų savybių sąrašą.

**Darbo uždaviniai:**

1. Aptarti istorinę švietimo raidą ir pokyčius Lietuvos teritorijoje, akcentuojant švietimo pastatų būklę ir architektūrą.
2. Aptariant konkrečius statybų pavyzdžius, atskleisti švietimo veikloms skirtų pastatų statybos tendencijas tarpukario Lietuvoje.
3. Atlikti istorinius Kurnėnų mokyklos komplekso tyrimus, objektą įvertinant tarpukario Lietuvos švietimo pastatų kontekste, apžvelgti mokyklos fundatoriaus Lauryno Radziukyno (Laurent Radkins) biografiją: kilmę bei labdaringą veiklą.
4. Remiantis fotofiksacijomis ir ikonografija, iširti mokyklos statinių restauravimo darbų raidą bei iššūkius, tai pat įvertinti tiriamo objekto poveikį vietos bendruomenėms ir kultūros paveldo laukui Lietuvoje.
5. Iširti Jungtinių Amerikos Valstijų gamintojų, kurių produkcija naudota Kurnėnų mokyklos statyboje, istorinę raidą ir gaminius.
6. Remiantis istorinių bei ardomųjų architektūrinių tyrimų medžiaga ir gaminių katalogais papildyti kultūros paveldo nekilnojamųjų kultūros vertybių registre esančio Kurnėnų mokyklos statinių

komplekso (u.k.12215) vertingųjų savybių aprašą, sudaryti išsamų Kurnėnų mokyklos komplekso autentiškų elementų sąvadą.

Naudojantis aprašomuoju istoriniu tyrimų metodu pirmoje darbo dalyje aptariama švietimo raida Lietuvoje, mokyklų plėtra apžvelgiama stengiantis akcentuoti architektūrinės tendencijas, pastatų būklę. Darbe trumpai apžvelgiama švietimo istorijos raida, kadangi bendra švietimo politika ir tendencijos neišvengiamai atsispindėjo ir mokyklų statybų srityje. Tiriant konkrečius statybų atvejus, atskleidžiama tarpukario Lietuvoje vyravusi švietimo būklė, švietimo sritį įtakojantis politinis istorinis kultūrinis kontekstas. Siekiant atskleisti to meto mokyklų statybų tendencijas, naudojamas lyginamasis tyrimo metodas: 1.2. skyrius skirtas Prezidento Antano Smetonos Užugirio mokyklos analizei; 1.4. darbo skyrius supažindina su Kurnėnų mokyklos istorija, statybos raida, pristatyta fundatoriaus Lauryno Radziukino biografija, restauravimo darbų eiga, iššūkiais ir problematika, pastato pritaikymu turizmo reikmėms. Darbe pateikiama daug autentiškos gausiai iliustruotos medžiagos. Antra darbo dalis pristato tiriamo objekto paveldosaugines savybes, pateikiama komplekso teritorijos analizė, pastato eksterjerų ir interjerų tyrimas. Atliekant mokyklos architektūros tyrimą, siekiama apibrėžti pastato vertę ir svarbą paveldosaugos kontekste. Kurnėnų mokyklos statinių kompleksui priklauso ne tik mokyklos pastatas, bet taip pat ir vėjo jėgainė, kuri aptariama antrame darbo skyriuje. Atsižvelgiant į tai, kad tiriamas objektas projektuotas, pagal amerikietišku mokyklų principus, darbe trumpai apžvelgiama ir amerikietišku mokyklų architektūra, stilistika. 2.5. darbo skyrius skirtas JAV gamintojų, kurių produkcija naudota Kurnėnų mokyklos statyboje, aptarimui ir pristatymui. Trečias darbo skyrius skitas Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vertingųjų savybių aprašo kultūros paveldo nekilnojamųjų kultūros vertybių registre tikslinimui aptarti.

Švietimo istorijai ir pedagogikai yra skirta daug tyrimų bei leidinių, tačiau juose gan mažai dėmesio skiriama mokyklų pastatų analizei, architektūrinės pastatų detalės pristatomos tik fragmentiškai. Minint Lietuvos mokyklos 600 metų jubiliejų, Lietuvos mokyklų raidai, pedagogikai pasirodė daug konferencijų, leidinių, kurių medžiaga panaudota šio darbo pirmajame skyriuje. Kurnėnų mokyklos statinių komplekso tyrimams nėra skirta daug publikacijų. Paminėtinas Margaritos Janušonienės straipsnis „Tarpukario modernizmas provincijoje: Kurnėnų mokykla“, kuriame detalčiai aptariama mokyklos mecenavimo ir statybų istorija. Mokyklos šimtmečio proga išleistas leidinys „Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokyklai 60“ (Alytus: AB „Alytaus spaustuvė“, 1996), parengtas pagal buvusios mokyklos vadovės Antaninos Urmanavičienės rankraštinę knygą „Kurnėnų istorija, 1936–1996“. Rengiant magistrinį darbą taip pat naudojamosi komplekso tyrimus ir restauravimą

dokumentuojančia medžiaga, pristatoma eksterjerų ir interjerų elementų fotofiksacija prieš ir po restauravimo darbų.

Darbo tyrimo objektas – Kurnėnų mokyklos statinių kompleksas ir jo statybų bei restauravimo istorija. Pasirinkta darbo tema yra nauja ir itin aktuali paveldosaugos kontekste. Šis vertingas kultūros paveldo objektas anksčiau nebuvo taip išsamiai tyrinėtas. Įgyvendintas pagrindinis darbo uždavinys – remiantis istorinių bei ardomųjų architektūrinių tyrimų medžiaga ir gaminių katalogais papildyti kultūros paveldo nekilnojamųjų kultūros vertybių registre esančio Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u.k.12215) vertingųjų savybių aprašą. Kultūros paveldo vertinimo taryba 2023 m. spalio 16 d. priėmė nutarimą, jog remiantis darbo autoriaus pateikta medžiaga, turi būti patikslinti registruotos vertybės duomenys Kultūros vertybių registre įtraukiant naujas vertingąsias savybes ir gamintojus.

Kultūros paveldo komplekse pritaikyti paveldo išsaugojimo sprendimai, gali tapti puikiu pavyzdžiu kitų statinių restauravimo ir įveiklinimo procesuose.

# I. ŠVIETIMO RAIDA LIETUVOJE: MOKYKLŲ PLĖTRA

Lietuvoje, kaip ir visoje Europoje, švietimo raida neatsiejama nuo krikščionybės suklestėjimo. Pirmoji mokykla Lietuvos teritorijoje įsteigta šalia Vilniaus katedros 1397 m.<sup>1</sup> Nuo pat krikščionybės atsiradimo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje šalia bažnyčių buvo steigiamos parapiinės mokyklos, kurių statyba ir išlaikymu rūpinosi parapijų kunigai bei vienuoliai. XV a. pradžioje tokios mokyklos jau veikė Naujuosiuose Trakuose, Kaune<sup>2</sup>, pamažu formavosi mokyklų tinklas. Švietimo įstaigos pradėtos steigti ir šalia dvarų. Manoma, kad XVI a. vid. galėjo veikti jau apie 100 parapiinių mokyklų Vilniaus ir Žemaitijos vyskupystėse<sup>3</sup>.

Kitas mokyklų plėtros etapas prasidėjo XVI a. ir sietinas su Reformacijos judėjimu Lietuvoje. M. Liuteris tikėjimo mokymą glaudžiai susiejo su raštingumu gimtąją kalba, jo idėjos iš esmės pakeitė švietimo situaciją Europoje ir LDK bei lėmė pedagogikos pakilimą<sup>4</sup>. Reformacijos idėjos paskatino atsirasti namų mokyklas veikiančias ūkininkų sodybose<sup>5</sup>. Reformacija ne tik formavo raštingumo vertės suvokimą visuomenėje, reformato A. Kulviečio pastangomis įkurta pirmoji vidurinė mokykla LDK. Reformatoriškų mokyklų pradžia – 1558 m. pradėjusi veikti pradinė (netrukus tapusi vidurine) mokykla Radvilos Juodojo dvare Lukiškėse<sup>6</sup>. O nuo XVI a. vid. jau sparčiai plečiamas mokyklų tinklas, kurio plėtrą sustabdė priešiškas vyskupų ir LDK vadovų nusiteikimas ir veikla, atsiradę aršūs konfliktai.

Tačiau reformatų veikla tapo dideliu postūmiu krikščioniškų mokyklų formavimuisi ir plėtrai. Kaip atsakas Reformacijos plitimui – įkuriamas Vilniaus universitetas. Tai vienas reikšmingiausių XVI a. kultūrinio gyvenimo įvykių visoje LDK<sup>7</sup>. Prieš Reformaciją LDK buvo tik pradinio lygmens mokyklos, per kelis dešimtmečius susiformavo visa trijų lygių švietimo sistema: Pradinė mokykla, Gimnazijos ir kolegijos, Vilniaus universitetas<sup>8</sup>.

Mokyklų tinklo plėtra priklausė ne tik nuo religinių tendencijų, didelę įtaką darė ir politika, visuomeniniai judėjimai, mokyklos buvo naudojamos ideologiniais tikslais. Besitęsiant karams ir silpstant valstybei, buvo jaučiama itin neigiamos pasekmės ir švietimo įstaigoms. Šiaurės karas labai

---

<sup>1</sup> Gudavičius, E. Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1529. T. 1. Vilnius, 1999, p. 477.

<sup>2</sup> Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai. Vilnius, Mokslas, 1983, p. 17.

<sup>3</sup> Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. Lietuvos istorija iki 1795. Vilnius, 1995, p. 210.

<sup>4</sup> Dičius T. K., *Reformacija ir Lietuvos švietimo sistemos raida*, internetinė prieiga: <https://reformacija500.lt/kas-yra-reformacija/reformacija-ir-lietuvos-svietimo-sistemos-raida/>

<sup>5</sup> Ibid.

<sup>6</sup> Ibid.

<sup>7</sup> Ibid.

<sup>8</sup> Ibid.

išretino mokyklos tinką, kuris atsikūrė tik XVIII a. vid. Mokyklos pastatų būklė ir raida atspindi kiekvieno laikmečio požiūrį į švietimą ir to meto tendencijas.

Iš bažnyčių vizitacijų aktų, galime sužinoti, kaip atrodė mokyklų pastatai XVII–XVIII a.<sup>9</sup> Mokyklų institucijoms įprastai nebuvo statomi specialūs mokymo tikslams skirti pastatai, o pritaikomi esami. Mokyklos dažniausiai buvo įrengiamos parapijų namuose, špitolėse (špitolė – ligoninės pirmtakė, prieglauda, vyravusi Lietuvoje XVI–XVIII a.<sup>10</sup>). Namai būdavo dviejų galų: viename įrengiama klasė su suolais, kitame – mokytojo gyvenamosios patalpos.

XVIII a. antroje pusėje, Lietuvą prijungus prie Rusijos imperijos, panaikinus Jėzuitų ordiną, švietimo sistemoje įvyko ryškūs pokyčiai: švietimo reikalais pradeda rūpintis įsteigta Edukacinė komisija, kuri perima katalikiškas mokyklas<sup>11</sup>. Buvo parengtas pradinių mokyklų planas, pagal kurį turėjo būti įsteigtos mokyklos kiekviename kaime – 2500 įstaigų. Pati komisija mokyklų nestėgė, pastatų nestatė, įpareigojo tai daryti parapijų klebonus<sup>12</sup>. Edukacinė komisija parengė parapinių mokyklų darbą reglamentuojantį dokumentą – *Nuostatus parapiinėms mokykloms*. Šiame dokumente buvo apibrėžta, kokia turi būti mokykla, jos materialinė bazė: „Mokyklos pastatas turi būti erdvus, aukštas, sausoje vietoje, sveikoje aplinkoje, gerai apšildomas, linksmas gerai išpuoštas, idant vaikai į mokyklą nežiūrėtų kaip į savo kalėjimą, bet kaip mielą butą“<sup>13</sup>. Deja, nepaisant ketinimų, deklaracijos, Edukacinės komisijos veikla buvo nesėkminga, numatytas mokyklų tinklas nebuvo įgyvendintas, daugelis moksleivių mokinosi itin prastomis sąlygomis.

Po 1831 m. sukilimo, vykdyta rusifikacija, siekiant įgyti visišką kontrolę buvo steigiami internatai mokiniams. Moksleiviai gyvendavo švietimo įstaigose, o grįždavo namo tik savaitgaliais. Švietimo istorijoje didelį vaidmenį suvaidino Žemaičių vyskupas, rašytojas, visuomenės veikėjas Motiejus Valančius (1801–1875), itin rūpinęsis mokyklų steigimu. Vysk. M. Valančius inicijavo blaivybės sąjūdį, rūpinosi vaikų ir suaugusiųjų švietimu, sukūrė platų parapinių mokyklų tinklą, platino religinę literatūrą.<sup>14</sup> Deja, po 1863 m. sukilimo panaikintos parapiinės ir privačios mokyklos, o carinė Rusija nesugebėjo jų vietoje įsteigti naujų valstybinių mokyklų, švietimo situacija labai pablogėjo. XIX a. Lietuvos valstietiškosiose teritorijose vyravo slaptos daraktorių mokyklos. Tai išskirtinis reiškinys švietimo istorijoje pasauliniame kontekste: daraktorių (dar kitaip vadinamos „slaptosiomis“, „vargo“

---

<sup>9</sup> Diliūnas R., *Medinių mokyklų architektūra: vertė ir išsaugojimo galimybės*: menotyros magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 2010.

<sup>10</sup> Visuotinė lietuvių enciklopedija, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/spitole/>, žiūrėta 2024 04 20.

<sup>11</sup> Minginas J., *Edukacinė komisija ir Lietuvos pradžios mokykla*. Vilnius, 2007, p 12.

<sup>12</sup> Ibid., p. 36-45.

<sup>13</sup> Ibid., p. 112.

<sup>14</sup> Visuotinė lietuvių enciklopedija, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/motiejus-valancius/>, žiūrėta 2024 04 20.

mokyklomis) – tai nelegalios kaimo pradinės mokyklos, veikusios Lietuvoje spaudos draudimo laikotarpiu (1864–1904)<sup>15</sup>. Šios mokyklos įprastai veikdavo paprastoje kaimo troboje. Tuo tarpu valstybinės savivaldybių mokyklos buvo labai menkai aprūpintos, jose buvo mokoma rusų kalba, Lietuvos valstiečiai priešinosi rusifikacijai ir vengė šių mokyklų lankymo.

XIX a. antroje pusėje atsirado specialiai mokykloms skirtų pastatų.<sup>16</sup> Dažniausiai kaimo teritorijose buvo steigiamos vienklasės mokyklos. Įprastai fasadai būdavo simetriški, pagrindinis įėjimas – atviras ar uždaras prieangis, mokytojo gyvenamosios erdvės ir mokyklos klasė užimdavo vienodą plotą.

1904 m. panaikintas lietuvių spaudos lotyniškais rašmenimis draudimas. 1906 m. leista mokyti lietuvių kalbos, panaikintos baudos už slaptąjį mokymą. Šie pokyčiai lėmė naujus švietimo istorijos bruožus: įsteigtos lietuvių kultūros ir švietimo draugijos. „XX a. pr. statytų vienklasių mokyklų architektūra atspindėjo tuos pačius, XIX a. II pusės mokyklų pastatams būdingus bruožus. Dažnai tokio tipo mokykla net neturėdavo atskiro pastato. Jų steigimu rūpinosi ne tik privatūs asmenys ar dvasininkija, bet ir anksčiau prieš pradinį valstiečių švietimą nusistačiusi bajorija.“<sup>17</sup>

Taigi, dauguma mokyklų pastatų buvo vis dar mediniai, primenantys tradicinių sodybų pastatus. Tačiau didėjant gyventojų skaičiui, gausiau pradėta statyti ir didesnius, modernesnius pastatus, skirtus didesniai mokinių skaičiui. Įvairėjo mokyklų išplanavimas, statyta ne tik dviejų galų prieš tai vyravę pastatai, pamažu mokyklos perėmė medinių dvarų architektūrą. Tačiau prasidėjusius teigiamus švietimo sistemos pokyčius, nutraukė Pirmasis pasaulinis karas.

## **1.1 Mokyklų pastatai Lietuvos teritorijoje 1918–1940 m. laikotarpiu**

Po Pirmojo pasaulinio karo dauguma Lietuvoje buvusių mokyklų pastatų buvo sunaikinti ar apgadinti, o esamų mokyklų materialinės sąlygos buvo labai prastos, išblaškyti pedagoginiu darbu anksčiau užsiėmę visuomenės švietėjai. Pradėjus kurti valstybingumo pamatus, švietimo sistemos kūrimas tapo prioritetiniu uždaviniu.

1918 m. priskaičiuojama apie 1000 pradinių mokyklų Lietuvoje, iš jų tik maža dalis (apie 360 pradinių mokyklų) turėjo nuosavus, mokymuisi pritaikytus pastatus.<sup>18</sup> Daugelis kitų mokyklų buvo priverstos glaustis nepritaikytuose pastatuose arba juos nuomoti. Nepriklausomybės pradžioje sušauktos

<sup>15</sup> Visuotinė lietuvių enciklopedija, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/slaptoji-mokykla/>, žiūrėta 2024 04 20.

<sup>16</sup> Matusas J., *Iš Lietuvos švietimo istorijos*, Trimitas. 1936 Nr. 42, p. 1006.

<sup>17</sup> Diliūnas R., *Medinių mokyklų architektūra: vertė ir išsaugojimo galimybės*: menotyros magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 2010.

<sup>18</sup> Pupšys V., p 190.

mokytojų konferencijos, 1922 m. Steigiamasis Seimas priėmė Pradžios mokyklų įstatymą. Pagal šį įstatymą Lietuvoje kurta ketverių metų pradinė mokykla, kurią privalėjo lankyti abiejų lyčių 7–14 metų amžiaus vaikai.<sup>19</sup> 1922 m. Konstitucijoje numatoma, kad mokyklas gali steigti valstybė, savivaldybės, visuomeninės organizacijos ir privatūs asmenys. Visos mokyklos yra valstybės priežiūroje įstatymų nurodytose ribose<sup>20</sup>. K. Masiliūno teigimu 1925 m., jau buvo 2393 pradinės mokyklos Lietuvoje. Nors valstybė ir įvedė privalomąjį mokymą, tačiau neturėjo materialinių resursų mokyklų tinklo kūrimui, reikiamų pastatų statybai, praktikoje įstatymas nebuvo įgyvendinamas tinkamai.<sup>21</sup>

1925 m. mokyklų valdymas centralizuotas, mokyklų steigimą ir veiklą bandė kontroliuoti Švietimo ministerija.<sup>22</sup> Privalomas mokymas galutinai įvestas tik 1930 m. Tai sulygino Lietuvą su kitomis pasaulio valstybėmis. Pradinės mokyklos buvo keturių skyrių. Dažniausiai jose dirbo po du mokytojus, kiekvienas turėjo po du skyrius. Nuo 1933 metų pradėtos steigti šešių skyrių antro laipsnio bendrojo lavinimo pradžios mokyklos. Baigusieji šias mokyklas jau galėjo pereiti mokytis tiesiai į gimnazijos pirmąją klasę.

Pirmame nepriklausomos Lietuvos dešimtmetyje rinktos aukos ir iš privačių asmenų mokyklų statybai, šiuo tikslu įkurtas Kauno pradžios mokyklų fondas<sup>23</sup>. Kaimiškose teritorijose turtingesni ūkininkai imdavosi iniciatyvos statyti mokyklas patys. Valstybinės ir savivaldybių institucijos taip pat buvo suinteresuotos įtraukti vietos gyventojus į mokyklų statybų procesą ne tik dėl finansinių priežasčių, bet taip pat siekiant jog pačių gyventojų statytas kultūros ir švietimo židinys taptų jiems artimas ir savas<sup>24</sup>. Ši taktika buvo teisinga: į savo rūpesčiu įrengtas mokyklas, valstiečiai noriau vedavo savo vaikus; būdavo organizuojamos talkos ir tvarkant mokyklos aplinką, įveisiant mokyklos sodus.

S. Jurgaičio straipsnyje „Mūsų pradžios mokyklų tragikomedija“ galime rasti tokį mokyklos pastato aprašymą, kuris, deja, atspindėjo dažną situacijoje Lietuvos provincijoje: „Mokyklos troba labai sena, karo metu gerokai išdovyta. Sako vokiečiai gyvulius joje laikę. Pagražinimai nupuvę. Gonkos vos gyvos, slenkstis sukniubęs. Rytinė namo dalis dengta guntais, vakarinė – šiaudais. Mokyklos klasė tamsoka, nes medžiai užstoja. Klasė savo didumu būtų gal nebloga, bet šiaip yra baisi. Sienos netinkuotos, moliu aptakšnotos, šiaip taip kalkėmis patėpliotos.“<sup>25</sup>

---

<sup>19</sup> Misiūnas K., *Mūsų mokyklos evoliucija* // tautos mokykla. 1933, Nr. 20, p. 353-354.

<sup>20</sup> *Ibid.*, p. 353-354.

<sup>21</sup> *Ibid.*, p. 355.

<sup>22</sup> *Ibid.*

<sup>23</sup> *Savivaldybių veikimas* // Savivaldybė. 1925. Nr. 3-4, p.14-15.

<sup>24</sup> Savukynas J., *Savivaldybės ir mokyklos* // Savivaldybė. 1933 Nr. 10, psl. 9.

<sup>25</sup> Jurgaitis, S. *Mūsų pradžios mokyklų tragikomedija* // Lietuvos mokykla. 1923. Nr. 7., p. 260-261.

Įprastai kaimo vietovėse buvo statomos medinės mokyklos „ūkio“ būdu, t.y. savivaldybės suteikdavo reikalingas statybines medžiagas, o konkurso būdu darbus atlikdavo atskiri samdomi meistrai. Tokiu būdu statoma vienos klasės mokykla kainuodavo apie 6000 tūkst. litų<sup>26</sup>. Siekiant pritraukti daugiau lėšų mokyklų statybai, 1933 m. įgyvendinti mokesčių pakeitimai, kurie leido perskirstyti savivaldybių turimas lėšas.<sup>27</sup>

„Nepaisant valdžios ir privačių asmenų rodomos iniciatyvos per visą nepriklausomybės laikotarpį beveik pusė pradinių mokyklų neturėjo joms tinkamų pastatų. Dažniausiai patalpos nuomos ūkininkų namuose.<sup>28</sup>“ Deja, bet mokyklų pastatai negalėjo užtikrinti tinkamų mokymosi sąlygų, klasės dažniausiai būdavo perpildytos, kartais dviviečiuose suoluose sėdėdavo po keturis mokinius<sup>29</sup>.

Ne visų mokyklų pastatai buvo tokios blogos būklės. Architektūros istorikė Jolita Kančienė teigia: „Tarpukaris (1918–1940) – vienas reikšmingiausių Lietuvos architektūros istorijos laikotarpių. Tuomet susiformavo aukšto meninio lygio, savitų regioninių bruožų turinti architektūra, padėjusi tvirtus pagrindus visai tolesnei lietuviškosios architektūros raidai.“<sup>30</sup> Lietuvoje, kaip ir kitose pasaulio valstybėse mokyklų statybos suaktyvėjo po Didžiosios depresijos laikotarpio, 4 deš. viduryje. Architektūros istoriko Vaido Petrulio teigimu, „nors dalis pastatų buvo mediniai, artimi tradicinei architektūrai, mokyklų statyba tarpukario Lietuvoje buvo vienas iš svarbiausių socialinės infrastruktūros modernizavimo uždavinių, atitikusių bendrąsias Europos tendencijas.“<sup>31</sup>

Nors miestuose buvo statomos modernesnės, mūrinės mokyklos, tačiau labai inovatyvių pavyzdžių galime rasti ir kaimo vietovėse. Tolesniame darbo poskyryje bus pristatomas modernus lietuviškos architektūros pavyzdys – Antano Smetonos Užugirio pradžios mokykla.

## 1.2 Užugirio mokyklos statybų istorijos tyrimas

2023 m. tarpukario prezidento Antano Smetonos Užugirio pradžios mokyklos pastatas paskelbtas valstybės saugomu kultūros paveldo objektu ir suteiktas nacionalinio reikšmingumo

---

<sup>26</sup> *Savivaldybių darbai* // Savivaldybė. 1935 p. 38.

<sup>27</sup> *Naujos perspektyvos mokyklų statybai pagreitinoti* // Tautos mokykla. 1933. Nr. 23. p. 410.

<sup>28</sup> Diliūnas R., *Medinių mokyklų architektūra: vertė ir išsaugojimo galimybės*: menotyros magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 2010.

<sup>29</sup> *Žiūrint į mokyklą ne pro savivaldybių akinius* // Mokykla ir visuomenė. 1933 Nr. 1, p. 12.

<sup>30</sup> Kančienė, Jolita. *Lietuvos tarpukario architektūra*, interaktyvus:

[https://www.kpd.lt/uploads/EN/Heritage%20in%20Lithuania/Heritage%20in%20Lithuania/10\\_LITHUANIAN\\_ARCHITECTURE\\_BETWEEN\\_THE\\_WARS.pdf](https://www.kpd.lt/uploads/EN/Heritage%20in%20Lithuania/Heritage%20in%20Lithuania/10_LITHUANIAN_ARCHITECTURE_BETWEEN_THE_WARS.pdf), žiūrėta 2024 04 01.

<sup>31</sup> Petrulis, V., *Pradžios mokykla (Dab. Jono Jablonskio gimnazija) Kaune*, interaktyvus:

[http://tarpukaris.auc.lt/lt/paieska/objektas/1025/pradzios-mokykla-dab-jono-jablonskio-gimnazija-kaune#\\_ftn6](http://tarpukaris.auc.lt/lt/paieska/objektas/1025/pradzios-mokykla-dab-jono-jablonskio-gimnazija-kaune#_ftn6), žiūrėta 2024 03 20.

lygmuo. Dviaukštė mokykla Ukmergės rajone, Užugirio kaime, A. Smetonos gimtinėje, pastatyta 1935 metais. Dviejų hektarų ploto sklypą jos statybai Užugirio kaime skyrė A. Smetona, finansavo Švietimo ministerija<sup>32</sup>.

Šios mokyklos istorijoje galima įžvelgti tiek paralelių, tiek skirtumų lyginant su magistrinio darbo objektu – Kurnėnų mokykla. Tai dar vienas modernus mokyklos pastatas tarpukario Lietuvoje, pastatytas Lietuvos provincijoje. „Mokykloje veikė keturios klasės, susirinkimų salė, bendra virtuvė ir valgykla, buvo įrengti keli butai mokytojams ir sargui, taip pat įvestas centrinis šildymas, vandentiekis, kanalizacija, dušė ir voniose tekėjo karštas vanduo. Klasėse veikė elektriniai skambučiai, butuose – radijo antenos.“<sup>33</sup> Taigi šis pastatas buvo itin novatoriškas ir modernus, pasižymėjo savybėmis nebūdingomis to meto mokyklų pastatams Lietuvoje.

1935 metų birželio 13 d. Prezidento vardadienio proga mokyklos rūmai buvo iškilmingai pašventinti, dalyvaujant ir pačiam prezidentui A. Smetonai. Nors ne visai įsikūrusi, mokykla pradėjo dirbti 1935 metų lapkričio 7 dieną, keturiose klasėse pradėjo mokytis virš šimto moksleivių. Tą patį rudenį dar buvo pastatytas atskiras butas vienam mokytojui, sutvarkyta aikštė.

Mokykla statyta pagal tipinį inžinieriaus J. Saleneko 1929 m. parengtą projektą. Tačiau Prezidento A. Smetonos pageidavimu, projektas koreguotas: įrengta erdvi renginių salė su scena, papildomi du kambariai mokytojui, siekiant pastato iškilmingumo, pakeistas frontonas, pastato ilgis sutrumpintas metru, pakeistas inžinerinių techninių patalpų išdėstymas.<sup>34</sup> Projektą papildė ir taisė inžinierius Algirdas Šalkauskis, darbus vykdė statybos technikas Brazdys.

Mokyklos pastatas mūrinis, dengtas čerpių stogu. Kaip teigiama A. Pėšinos straipsnyje, naudotos vietinės statybinės medžiagos, plytos ir čerpės vežtos iš Kauno siauruku iki Ukmergės, o nuo Ukmergės iki Užulėnio – vežimais. Pastato fasade balkonas, paremtas keturiomis kolonomis, o tarp kolonų – paradinis įėjimas. Kairėje pusėje įėjimas, pro kurį galima patekti į pirmą aukštą ir pusrūsį, iš pusrūsio išėjimas į mokyklos sporto aikštyną. Mokyklos galinėje dalyje įrengtas įėjimas į mokytojų butus. Rūsyje įrengta katilinė, duonkepė krosnis ir sandėlis malkoms. Pusrūsyje buvo rūbinė, pirtis su aštuoniais dušais bei keturiomis vonelėmis kojų plovimui. Pusrūsyje taip pat įrengtas vieno kambario

---

<sup>32</sup> Pėšina, Arvydas. *Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija (statyba ir pirmieji darbo metai)*, interaktyvus: <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>, žiūrėta 2024 04 15.

<sup>33</sup> Ibid.

<sup>34</sup> Kultūros vertybių registras, interaktyvus: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>, žiūrėta 2024 03 20.

butas su virtuve ir vonia sargui, du atskiri tualetai, bendra virtuvė ir valgykla.<sup>35</sup> Mokyklos pastatas buvo beveik dvigubai didesnis nei Kurnėnų mokykla, įrengti panašūs inžineriniai sprendimai.

„Pirmame aukšte buvo trys klasės, mokytojų kambarys, didelis koridorius, iš kurio laiptai vedė į antrą aukštą. Antrame aukšte buvo viena klasė, skirta kūno kultūros pamokoms ir didelė salė parketo grindimis su scena. Pirmame ir antrame aukštuose buvo du butai mokytojams. Kiekvienas po 60 kvadratinių metrų bendro ploto. Kiekvieną butą sudarė trys kambariai, virtuvė ir vonia. Pastogėje buvo įrengtas rezervuaras vandeniui ir du kambariai abiejuose mokyklos galuose. Juose buvo numatyta įrengti vieną dviejų kambarių butą mokytojui ir muziejų.“<sup>36</sup> Mokyklos patalpos gana aukštos – 3,5 metro, salės aukštis – 5 metrai. Grindys klasėse lentinės, koridoriuje – išklotos degto molio plytelėmis.<sup>37</sup> Mokyklos pastatas buvo modernus, veikė inžinerinės sistemos. Gretimai įrengus Antano Smetonos vasaros rezidenciją, į mokyklą įvesta elektra.<sup>38</sup>

Kaip ir Kurnėnų mokyklos atveju, šiame objekte taip pat skirta daug dėmesio mokyklos aplinkai, infrastruktūrai: „Priešais mokyklą buvo žvyruota žaidimų aikštelė ir takas iš raudonų plytų nuo kelio iki paradinių durų. Aplink – žalia veja, medžiai. Už mokyklos buvo sporto aikštė su bėgimo taku. Visa teritorija apsodinta medžiais ir gyvatvore, aptverta tvora. Kitoje kelio pusėje buvo mokyklos daržas. Ten buvo numatyta pastatyti tvartą, bet vėliau pastatytas namas mokytojui su dviem kambariais ir virtuve. Mokyklos teritorija visada buvo kruopščiai prižiūrima, stengiamasi ją puošti. Buvo pasodintas didelis sodas, pastatytas ūkinis pastatas. Tai buvo viena gražiausių mokyklų Ukmergės apskrityje.“<sup>39</sup>

Prezidento Antano Smetonos Užugirio mokyklos statyba kainavo 233 151,57 litų. Tiek Kurnėnų, tiek Užugirio mokyklose, karo metais įrengtos ligoninės. Ilgainiui keitėsi mokyklos aplinka, išplanavimas. Stagnacijos laikais mokyklos pastate buvo įkurti kultūros namai, atlikti architektūriniai pakitimai, nebeliko pagrindinio įėjimo, mokytojų butų. 1992 metais mokykloje veikė pradinės klasės, buities darbų kabinetai, mokytojų kambarys. Vietoje pirties įrengtas darbų kabinetas. Salėje nebeliko scenos. Mokykla uždaryta 2003 m.<sup>40</sup>

---

<sup>35</sup> Pėšina, A. *Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija (statyba ir pirmieji darbo metai)*, [interaktyvus], <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>, žiūrėta 2024 04 15.

<sup>36</sup> Kultūros vertybių registras, interaktyvus: <https://kvr.kpd.lt/#/static-heritage-search>, žiūrėta 2024 03 20.

<sup>37</sup> Pėšina, A. *Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija (statyba ir pirmieji darbo metai)*, [interaktyvus], <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>, žiūrėta 2024 04 15.

<sup>34</sup> Ibid.

<sup>39</sup> Ibid.

<sup>40</sup> Pėšina, A. *Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija (statyba ir pirmieji darbo metai)*, [interaktyvus], <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>, žiūrėta 2024 04 15.

Apibendrinant galima teikti, kad mokyklos pastatas pasižymi modernumu, inžinerinių sistemų novatoriškumu. Mokykla savo išvaizda bei patogumais niekuo nenusileido didelių miestų mokykloms, taip pat, kaip Kurnėnų atveju, tapo kaimo pasididžiavimu ir tarnauja visuomeninei kultūrinei funkcijai iki šiol. Šiuo metu šis mokyklos pastatas – Ukmergės kraštotyros muziejaus padalinys, vykdamas kultūrinę edukacinę veiklą ir atviras nuolatiniam lankymui.

### 1.3 Užunvėžių pradinė mokykla

Nuo 1920 m. Užunvėžių kaime (Anykščių raj.) veikė pradinė mokykla, tačiau švietimo įstaigos veikla buvo vykdoma nuomojamose patalpose, mokyklos inventorių – pačių kaimelio tėvų pagamintas. Taigi, šios mokyklos situacija atspindėjo platesnę šalies švietimo įstaigų būklę.

1878 m. (kitais duomenimis 1879 m.) Užunvėžių kaime gimė Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras – Steponas Kairys. Lietuvos politinis bei visuomenės veikėjas, Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirmininkas, inžinierius, profesorius paaukojo savo asmenines lėšas naujos kaimo mokyklos statyboms: „1939–1940 m. buvo pastatyta tipinė mūrinė mokykla, jos statyboms inžinierius Steponas Kairys paaukojo 8000 litų – visą Kaune gautą premiją. Tuomet I–IV skyriuose mokėsi 55 vaikai, mokykloje buvo slėptuvė, kurioje iki 1950 m. slėpėsi laisvės gynėjai.“<sup>41</sup> Informaciniame stende šalia buvusios mokyklos teritorijos S. Kairys apibūdinamas kaip gimtojo Užunvėžių kaimo mecenatas, asmeninėmis lėšomis ir įtaka paskatinęs šio kaimo bažnyčios ir mokyklos pastatų statybą, rėmęs vaikų švietimą ir ugdymą. „1953 metais Užunvėžių pradinė mokykla buvo reorganizuota į septynmetę, joje mokėsi beveik 100 mokinių, dirbo 10 mokytojų. 1962–1969 metais mokykla veikė kaip aštuonmetė. 1963–1966 metais Užunvėžiuose veikė ir neakivaizdinė (vakarinė) suaugusiųjų aštuonmetė mokykla. 1969–1975 metais Užunvėžiuose vėl liko tik pradinė mokykla. 1975 metais uždarius mokyklą, jos pastate dar tam tikrą laiką veikė biblioteka ir parduotuvė, paskui jis liko nebenaudojamas ir pamažu tapo apleistas.“<sup>42</sup>

Mokyklos pastatas buvo pavyzdinis, galbūt ateityje dar atgimsiantis naujai kultūrinei ar socialinei funkcijai. Galima pastebėti tendenciją, kad privačių asmenų inicijuotos ar funduotos mokyklos pasižymėjo kokybe ir modernumu, statiniai buvo pažangesni lyginant su kitomis to meto mokyklomis.

---

<sup>41</sup> Lietuvos nepriklausomybės akto signataro S. Kairio tėviškė, interaktyvus: <https://www.infoanyksciai.lt/lankytinos-vietos/lietuvos-nepriklausomybes-akto-signataro-s-kairio-teviske/>, žiūrėta 2024 04 20.

<sup>42</sup> Sužibo viltis atgimti Signataro statytai mokyklai, interaktyvus: <https://www.etaplus.lt/suzibo-viltis-atgimti-signataro-statyta-mokyklai>, žiūrėta 2024 05 08.

## 1.4 Kurnėnų mokyklos istorija ir dabartis

Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokykla – unikalus ir išskirtinis kultūros paveldo objektas. 1934–1936 m. mokykla pastatyta Kurnėnų kaime, Alytaus rajone. Tuo laikotarpiu, tai buvo viena moderniausių mokyklų Lietuvoje. Kultūros paveldo objektas yra įdomus savo istorija, turintis svarbią socialinę, kultūrinę reikšmę ne tik vietos bendruomenei, bet ir platesniame šalies kontekste.

Pradinė mokykla pradėjo savo veiklą 1936 m. spalio 1 d., dvejose pradinėse klasėse mokėsi 51 moksleivis.<sup>43</sup> Mokyklos atidaryme jos fundatorius nedalyvavo, tačiau turima duomenų, kad apžiūrėjo mokyklos statybvieta 1936 m. vasarą<sup>44</sup>. Pirmasis mokyklos direktorius – Motiejus Ražanskas. Botaniko specialybė lėmė jo itin didelį dėmesį mokyklos aplinkai, apželdinimui.

Tuometiniam kaimui neįprasta architektūra, kėlė gyventojų pasididžiavimą. Mokykla tapo ir Kurnėnų miestelio kultūros židiniu, čia vyko spektakliai, vakaronės, kitos kultūrinės veiklos. Mokytojai, ypač pirmasis mokyklos vadovas, turėjo didžiulį autoritetą vietos bendruomenėje. Mokytojai vykdavo ne tik tiesiogines, pedagogines funkcijas, tačiau ir socialines, pavyzdžiui, moksleiviai prieš šventes buvo prausiami mokykloje.

Antrojo pasaulinio karo metais, prasidėjo tamsūs mokyklos istorijos etapai: „Vokiečių okupacijos metais mokykloje įrengiamas karinis štabas, klasėse buvo ligoninė, operacinė. Kareiviai gyveno salėje. Žuvusiuosius laidojo prieš mokyklos fasadą.“<sup>45</sup>

Mokyklos fundatoriaus L. Radziukyno šeima likusi Lietuvoje, po karo buvo ištremta į Sibirą, atimta jos nuosavybė. Geradario šeimai padėjo pirmasis mokyklos direktorius: „Ražanskų šeima garsėjo gerumu, meile žmonėms ir gamtai. Sovietmečiu jie daug padėjo ištremtai į tolimąją šiaurę Radziukynų šeimai.“<sup>46</sup>

1952 m. mokykla pertvarkyta į septynmetę, o dar po dešimtmečio tapo aštuonmete. Sovietmečiu buvo stengiamasi nutylėti mokyklos istoriją, paslėpti pastato unikalumą bei išskirtinumą: nebuvo galima minėti mokyklos fundatoriaus vardo, suolus liepta pakeisti į tradicinius to meto Lietuvos mokyklų suolus, mokiniai negalėjo pasinaudoti kadaise buvusiomis išskirtinėmis pastato savybėmis, mokinių tualetai perkelti į ūkinį lauko pastatą. Buvę mokiniai liudija kad, nieko nežinoję apie pastato išskirtinumą bei kultūrinę paveldosauginę pastato vertę.

---

<sup>43</sup> Urmanavičienė, Antanina. *Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokyklai 60*. Alytus, 1996, p. 13.

<sup>44</sup> Indreika, Gediminas. *The Kurnėnai School and Laurent Radziukynas*, interaktyvus: <https://www.draugas.org/kurnenu-mokyklos-steigejas-l-radziukynas/>, žiūrėta 2024 04 20.

<sup>45</sup> Urmanavičienė, Antanina. Op. Cit., p. 21.

<sup>46</sup> Ibid.

1979 m. įrengtas Gamtos muziejus mansardiniame mokyklos aukšte. Buvo susitelkiama kraštotyros darbui, siekiama puoselėti gamtinę aplinką, siekiant išvengti privalomųjų moksleiviams darbų sovietiniuose kolūkiuose.

1986 m. buvo minimas mokyklos įkūrimo penkiasdešimtmetis, Komunistų partijos komitetas su tam tikromis sąlygomis šventę leido organizuoti. Mokyklos istorijoje svarbūs 1988 m. Šiuos mokslo metus pradėdant sugiedotas Lietuvos himnas, pastato fasade atidengtas Lietuvos herbas, rugsėjo 1-ajai sugražinti originalūs amerikietiški suolai.<sup>47</sup> Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, prisiminta ir mokyklos istorija, jos kultūrinė reikšmė, pastato unikalumas: 1990 m. mokyklai suteiktas vietinės reikšmės architektūros paminklo statusas, o 1993 m. pastatų kompleksas įregistruotas į LR kultūros vertybių registrą.

1992 m. Kurnėnų mokykla pavadinta Lauryno Radziukyno vardu.<sup>48</sup> Mokykla veikė iki 2008 m. Sumažėjus mokinių skaičiui kaimo vietovėje, mokykla uždaryta, pastatai liko nenaudojami, apleisti, nešildomi, padaryta didžiulė žala šiam kultūros paveldo objektui.

#### **1.4.1. Kurnėnų mokyklos fundatorius – Laurynas Radziukynas**

Laurynas Radziukynas gimė 1880 m. Kurnėnų kaime, Alytaus raj. Tėvai buvo pasiturintys išsilavinę ūkininkai, berniukas nuo mažens augo intelektualioje aplinkoje.

Dėdė Juozapas Radziukynas – kraštotyrininkas, pedagogas, straipsnių, skirtų Lietuvos istorijai, autorius, aušrininkas, varpininkas (būtent šio dėdės paskatinti, tėvai siekė L. Radziukynui suteikti aukštesnį išsilavinimą Alytuje, vėliau ir Lenkijoje). Dėdė Petras Kriaučiūnas – kultūros veikėjas, lotynų kalbos ir literatūros mokytojas, tautosakos rinkėjas, prisidėjęs prie A. Juškos žodyno medžiagos rinkimo. Amerikos lietuvis, dėdė M. Kriaučiūnas – kunigas, bendradarbiavęs su J. Basanavičiumi renkant aukas Lietuvos dailės, mokslo draugijoms, Tautos namų statyboms<sup>49</sup>.

---

<sup>47</sup> Urmanavičienė, Antanina, op. cit., p. 30.

<sup>48</sup> Ibid., p. 30.

<sup>49</sup> Ibid., p. 7-8.



Iliustracija Nr. 1. Dailininkas A. Žmuidzinavičius su Kurnėnų mokyklos direktoriumi ir moksleiviais, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 652, Nežinomas autorius, 1960 m. Aukštis x plotis – 12 x 18 cm<sup>50</sup>



Iliustracija Nr. 2. Dailininkas A. Žmuidzinavičius su Kurnėnų mokyklos direktoriumi ir moksleiviais, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 653, Nežinomas autorius, 1960 m. Aukštis x plotis – 12 x 18,3 cm<sup>51</sup>

Radziukynų šeima draugavo su šalia gyvenusia Žmuidzinavičių šeima. Dailininkas A. Žmuidzinavičius prisimena: „Tuose pat Kurnėnuose gyveno šviesus kultūringas valstietis Vincas Radziukynas. Jiedu su mūsų tėveliu buvo dideli draugai. Abudu išsirašinėjo iš Varšuvos laikraščius, skaitydavo, keisdavosi knygomis, tarėsi ūkio reikalais. Radziukynienė su mamyte irgi dažnai sueidavo, ir mes su jų vaikais buvom geri pažįstami. Šventėms tėvai ir su vaikais lankydavosi vieni pas kitus, ir po to mums tartum šviesiau pasidarydavo.“<sup>52</sup>

L. Radziukynas, būdamas vaikas, lankė Miroslovo liaudies mokyklą. Dukterėčia Onutė Radziukynaitė-Jakubelskienė dalijasi atsiminimais: „Kurnėnuose mokyklos nebuvo, todėl teko apsiavusiam klumpėmis berniukui vaikščioti į Miroslovo liaudies mokyklą. Skausminga tai buvo kelionė, kadangi klumpės nugraudavo kojas. Žiemą tekdavo bristi per gilius pusnynus.“<sup>53</sup> Galime spėti, kad šie vaikystės atsiminimai, supratimas apie mokslo vertę, bei brolio paskatinimas, galėjo lemti L. Radziukyno pasirinkimą statyti pradinę mokyklą gimtajame kaime.

Gedimino Indreikos straipsnyje<sup>54</sup> Amerikos lietuvių leidžiamame leidinyje „Draugas“, pateikiama L. Radziukyno biografija. L. Radziukynas Varšuvos technologijos institute įgijo chemiko-

<sup>50</sup> Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS), [interaktyvus], žiūrėta 2024 04 20, <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/354095846?searchId=32841868>

<sup>51</sup> Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS), [interaktyvus], žiūrėta 2024 04 20, <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/354133077?searchId=32841868>

<sup>52</sup> Žmuidzinavičius, Antanas, *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, p. 67.

<sup>53</sup> Urmanavičienė, Antanina, op. cit., p. 8 psl.

<sup>54</sup> Indreika, Gediminas. *The Kurnėnai School and Laurent Radziukynas*, interaktyvus: <https://www.draugas.org/kurnenu-mokyklos-steigejas-l-radziukynas/>, žiūrėta 2024 04 20.

inžinieriaus specialybę, pirmiausia dirbo Varšuvoje, chemijos laboratorijoje. 1904 m. emigravo į Čikagą, JAV. L. Radziukynas Amerikoje taip pat skyrė daug dėmesio mokslams, jam pavyko gauti darbą įmonės „Sandoval Zinc Co“ cheminėje laboratorijoje. 1915 m. L. Radziukynas sugrįžta atgal į Europą, įsidarbina britų kompanijoje, vykdančioje veiklą Rusijoje, Uralo kalnuose. 1919 m. Omsko mieste perėmus valdžią bolševikams, Radziukynas nusprendžia sugrįžti atgal į Jungtines Amerikos Valstijas. 1920–1922 m., aplankant Kiniją, Šanchajų, per Ramųjį vandenyną, Radziukynas sugrįžta į JAV, įsikuria Čikagoje. Sukūrė šeimą su Elena Petrulyte, turėjo du sūnus. Mokyklos fundatorius mirė 1966 m. sulaukęs 86 metų, palaidotas Floridoje, JAV<sup>55</sup>.

L. Radziukynas nors gyveno emigracijoje, tačiau palaikė glaudžius ryšius su Lietuvoje gyvenančiais giminaičiais. 1930–1935 m. vasaromis atostogaudavo Kurnėnuose, mėgdavo bendrauti su vietiniais vaikais, dovanoti jiems smulkias dovanas.



Iliustracija Nr. 3. Laurynas Radziukynas su žmona Elena (*LTSC archyvo nuotr.*).<sup>56</sup>



Iliustracija Nr. 4. L. Radziukynas Varšuvoje, laboratorijoje, apie 1903 m. (šeimos archyvas).<sup>57</sup>

L. Radziukynui funduoti modernią mokyklą gimtajame Lietuvos kaime, padėjo sėkmingo smilkalų verslo plėtra: 1923 m. L. Radziukynas pirkto „Hindu Incense Mfg. Co.“ verslą, atsidūrusį

<sup>55</sup> Urmavavičienė, Antanina, op. cit. p. 9.

<sup>56</sup> Indreika, Gediminas. *The Kurnėnai School and Laurent Radziukynas*, interaktyvus: <https://www.draugas.org/kurnenu-mokyklos-steigejas-l-radziukynas/>, žiūrėta 2024 04 20.

<sup>57</sup> Ibid.

sunkioje finansinėje padėtyje. Fabrikas Čikagoje gamino smilkalus namų ir viešbučių rinkai. Betyrinėdamas laboratorijoje Radziukynas išrado naują būdą aliejuje mirkyti medžio anglies kūgius. Jam buvo išduotas patentas gaminti kūgio pavidalo smilkalus. Sudarius sutartį su didele kompanija „S.S. Kresge Co.” išskirtinai jų parduotuvėse prekiauti „Rama” ženklo smilkalų kūgiais, verslas plėtojosi itin sėkmingai. Paklausa buvo itin didelė, raminantį smilkalų poveikį mėgo ne tik Azijos kilmės imigrantai, bet ir jogos bei meditacijos praktikai. Įvairūs „Hindu Incense” prekės ženklų smilkalai („Rani”, „Rajah” ir „Gonesh” ) taip pat buvo skirti masinei rinkai ir parduodami „Woolworth’s” parduotuvėse. Populiariausi smilkalai buvo pušų, jazminų, obelų žiedų, rožių ir sandalmedžio aromato.<sup>58</sup>

1929 m. Radziukynas suprojektavo ir įgijo patentą kartoninei dėžutei – pakuotei smilkalams. Jo vardas patento pareiškime – „Laurent V. Radkus, inventor”. Tačiau vėliau Radziukynas pavardę vėl pakeitė į Radkins. Jis priklausė Čikagos lietuvių prekybos rūmų organizacijai.<sup>59</sup>

Apibendrinant galime pažymėti, kad L. Radziukynas itin išsiskyrė darbštumu, stropumu siekiant įgyti išsilavinimą ir savo užsispyrimo dėka sugebėjo išplėtoti itin sėkmingą verslą. Savo turtu Radziukynas dalijosi tiek su artimaisiais, tiek su savo gimtojo krašto gyventojais, siekdamas suteikti išsilavinimo galimybę Lietuvos vaikams.

#### **1.4.2. Kurnėnų mokyklos komplekso statybos istorija**

Kurnėnų mokykla pradėta statyti 1934 m., L. Radziukynas statyboms skyrė 160 tūkst. litų statybinėms medžiagoms, taip pat papildomai kompensavo transportavimo ir muito išlaidas; dar 11 tūkst. litų mokyklos statybai skyrė apskrities valdyba.<sup>60</sup> Statybos darbai truko dvejus metus.

---

<sup>58</sup> Indreika, Gediminas. *The Kurnėnai School and Laurent Radziukynas*, interaktyvus: <https://www.draugas.org/kurnenu-mokyklos-steigejas-l-radziukynas/>, žiūrėta 2024 04 20.

<sup>59</sup> Ibid.

<sup>60</sup> Urmavavičienė, Antanina, op. cit. p. 11.



Iliustracija Nr. 5. Kurnėnų mokyklos pastatas, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 650, autorius nežinomas, 1936.  
Muziejaus pateiktas nuotraukos aprašas: „Priešais pastatą prie gėlyno stovi moteris ir keturi vyrai. Nugarinėje fotografijos pusėje A. Žmuidzinavičius pieštuku užrašęs: „Kurnėnų mokykla 1936.“<sup>61</sup>



Iliustracija Nr. 6. Kurnėnų pradžios mokykla, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 651, Fot. S. Švirmickas, 1960.  
Muziejaus pateiktas nuotraukos aprašas: „Mokyklos kiemą juosia gyvatvorė ir statinių tvora. Gatvėje stovi jaunimo ir vaikų būreliai. Nugarinėje fotografijos pusėje A. Žmuidzinavičius pieštuku užrašęs: „Kurnėnų pradžios mokykla (pastatyta ir padovanota Lauryno Radziukyno gimtajam kaimui 1936 (?). Nuotrauka S. Švirmicko 1960.“<sup>62</sup>

Mokyklos statybų vadovas medžio darbams Vladas Leščinskis prisimena: „Statybinė medžiaga ir inventorius buvo gabenami iš Čikagos į Niujorką, iš Niujorko plukdoma į Klaipėdą, iš Klaipėdos į Alytų atvežta traukiniais, iš Alytaus į Kurnėnus – arkliais. Per visą šią kelionę nebuvo sudaužytas nė vienas langų stiklas. Buvo atgabenti trijų dydžių dailūs suolai, durys, langai, stiklas, parketas, 15 centnerių metalo, kiekvienai klasei po 2 didžiules lentas, vėjo turbina, gipsinės plokštelės, radiatoriai, čiaupai ir kt. Plytas ir čerpes pirko Marijampolėje. Už šito turto įvežimą iš Čikagos reikėjo mokėti 41 tūkstantį litų muito.“<sup>63</sup>

Mokyklos architektas – Amerikos lietuvis Pranas Medziukas – parengė itin detalius, kokybiškus brėžinius anglų kalba, ant žalio popieriaus baltu tušu. Prisimenama, kad vien tik vėjo turbinos brėžiniai svėrė 8 kg.<sup>64</sup> Deja, šie brėžiniai neišlikę: „Lietuvos centriniam valstybės archyve esančioje byloje ‚Alytaus apskrities Kurnėnų pradžios mokyklos patvirtintas projektas‘ yra tik bendras

<sup>61</sup> Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS), [interaktyvus], žiūrėta 2024 04 20, <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/298828112?searchId=32841868>.

<sup>62</sup> Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS), [interaktyvus], žiūrėta 2024 04 20, <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/298837578?searchId=32841868>.

<sup>63</sup> Urmavavičienė, Antanina, op. cit. p. 12.

<sup>64</sup> Urmavavičienė, Antanina, op. cit. p. 12.

pastatų išdėstymo sklype planas, mokyklos pastato rūšio bei pirmo ir antro aukštų planai, fasadų brėžiniai ir pastato pjūvis.“<sup>65</sup>



Iliustracija Nr. 7. 1935 m. Alytuje. Iš k.: Emilija Taškūnienė, Elena ir Laurynas Radziukynai, stalo priekyje: Alis ir Laima Taškūnai. LTSC archyvo nuotr. Šaltinis: <https://www.draugas.org/news/the-kumenai-school-and-laurent-radziukynas/>



Iliustracija Nr. 8. Kurnėnų mokykla 1936 m. Alytaus krašto muziejaus archyvas. Šaltinis: <https://www.draugas.org/news/the-kumenai-school-and-laurent-radziukynas/>

Medžio darbų vadovas V. Leščinskas prisimena, kad vadovavo 17 darbininkų grupei; statybas prižiūrėjo būsimos mokyklos direktorius Motiejus Ražanskas; buvo sudarytas statybų komitetas, į kurį įėjo ir fundatoriaus brolis Vincas Radziukynas.<sup>66</sup> Artezinio šulinio kasimui vadovavo geodezininkas Kleinyš iš Marijampolės; mūro darbus atliko tėvas ir sūnus Biliukevičiai; pamatų rangovas – Šarmanas (tačiau kaip teigia V. Leščinskas jie buvo atlikti nekokybiškai, kreivi); vandentiekį ir kanalizaciją įrengė broliai Linkevičiai ir Dumbliauskai.<sup>67</sup> Mokyklos fundatorius, L. Radziukynas taip pat buvo atvykęs į statybvieta 1934–1936 m. laikotarpiu, tačiau mokyklos atidaryme jau nedalyvavo. Spėjama, kad tam galėjo turėti įtakos geopolitinė situacija, artėjančio Antrojo pasaulinio karo nuotaikos.

Apibendrinant galime teigti, kad tai buvo vienas moderniausių ir kokybiškiausių švietimo įstaigų pastatų Lietuvoje tarpukario laikotarpiu. Mokykloje veikė šildymas, biologiniu būdu veikianti kanalizacijos sistema, dvi erdvios klasės, grindys išklotos parketu, sporto salė ir kt. Tuo laikotarpiu Lietuvos kaimo sąlygomis gyvenantiems mokiniams, mokykla turėjo kelti didelę nuostabą ir pasididžiavimą. Mokykla tapo ne tik švietimo, bet ir kultūriniu kaimo židiniu.

<sup>65</sup> Janušonienė, Margarita. *Tarpukario modernizmas provincijoje: Kurnėnų mokykla*, In: ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILNENSIS, p. 305. Interaktyvus: [https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta\\_86\\_87/17\\_margarita\\_janusoniene\\_tarpuka.pdf](https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta_86_87/17_margarita_janusoniene_tarpuka.pdf), žiūrėta 2024 03 01

<sup>66</sup> Urmanavičienė, Antanina, op. cit. p. 12.

<sup>67</sup> Ibid., p 13.

### 1.4.3. Kurnėnų mokyklos restauravimas ir įveiklinimas

Nuo 2008 m., kai mokyklos veikla buvo sustabdyta, komplekso pastatų būklė sparčiai blogėjo. Nešildomas mokyklos patalpos nuo drėgmės pradėjo pelyti, fasadinė pusė – irti, samanoti. „2010 m. atlikti Kurnėnų mokyklos statinių komplekso istoriniai, žvalgomieji polichromijos ir konstrukcijų tyrimai. Jų metu nustatyta, kad sienų mūro drėgnumas ir užterštumas druskomis viršija normą, pusrūsyje esančios salės grindys pažeistos puvinio, fasadų tinkas fragmentiškai iškritęs ir eroduoja, medinės stogo konstrukcijos paveiktos drėgmės ir puvinio, stogo danga nesandari, ryškūs apskardinimo defektai.“<sup>68</sup> 2012 m. remontuota mokyklos pastato stogo lietaus nuvedimo sistema. 2016 m. (mokyklos 80 metų jubiliejaus kontekste), Alytaus krašto aktyvių kultūros ir švietimo veikėjų rūpesčiu, buvo stengiamasi aktualizuoti šį nykstantį kultūros objektą. Pradėta diskusija apie šio pastato įveiklinimą, tolesnių tyrimų ir remonto būtinybę. Savanoriškai savaitgaliais buvo vedamos ekskursijos plačiajai visuomenei po šį kultūros paveldo objektą.

Alytaus rajono savivaldybė 2016 m. parengė pastato stogo ir fasadų konservavimo projektą; 2018 m. – pastatų restauravimo ir konservavimo projektą (VI „Lietuvos paminklai“, projekto vadovė V. Janušauskaitė). Atlikti kultūros paveldo objekto architektūriniai, struktūriniai, polichrominiai, cheminiai, biologiniai tyrimai *in situ*. Įvertinta kiekvieno architektūrinio, struktūrinio, apdailos elemento būklė bei vertė, buvo sprendžiama dėl atkūrimo ir išsaugojimo galimybių.

2017 metais atlikti objekto interjero tyrimai, tirti vidaus sienų ir lubų paviršiai, sluoksnių stratigrafija, fragmentų spalvos retrospektyvos. 2018 m. atliktas vizualinis architektūrinis tyrimas, kurio metu buvo įvertintos objekto vertingos interjerų savybės, jų būklė ir autentiškumas, atlikta fotofiksacija; įvertinta pastato vidinių konstrukcijų būklė ir tipai. Atlikus mikrobiologinius tyrimus nustatyta, kad rūšio ir kitų patalpų sienos užterštos mikrobiologiniais kenkėjais, baltu ir juodu pelėsiu. Didesnė medinių elementų dalis yra pažeista ir supuvusi. Pastate taip pat buvo rasta itin žalingas ir greitai plintantis biologinis kenkėjas – trobagrybis. Taip pat buvo įvertinti metaliniai santechnikos elementai: šildymo sistemos vamzdžių būklė, ketaus radiatoriai, šildymo katilai, vandens tiekimo ir nuotekų vamzdžiai, keraminiai sanitariniai prietaisai.<sup>69</sup>

---

<sup>68</sup> Janušonienė, Margarita. Op. cit. p. 313.

<sup>69</sup> Kurnėnai Laurynas Radziukynas School entry form, Europos paveldo apdovanojimų paraiška konservavimo srityje, 2021 m. (European heritage awards, Europa NOSTRA).



Projektuose, atsižvelgiant į tvarkomų elementų vertę ir fizinę būklę: išsaugoti lubų, sienų, kolonų polichrominio dekoru fragmentai; restauruoti elementai – grindys, tinkuoti ir dažyti vidaus paviršiai, polichrominis dekoras, medinės plokštės imituojančios plyteles, grindų dangos, mediniai ir mozaikiniai betoniniai laiptai, stalių dirbiniai, stacionarus mediniai baldai, inžinerinė įranga, sanitariniai prietaisai, koklinės krosnys, medžio apdaila, plytelės, lubos, dailylentės, kitos dangos. Į mokyklos fasadų ir stogo remonto projektą buvo įtrauktas pažeisto tinko, imituoto granito tinko pašalinimas iki autentiško tinko lygio, sugedusių plytų remontas, stogo dangų atnaujinimas, gegnių sutvirtinimas ir kt.<sup>70</sup>

Tvarkant paveldo objektą atrasta, kad sienas dengiančios medinės plokštės pagamintos iš asbesto, todėl dėl saugos reikalavimų turėjo būti išardytos. Po diskusijų su specialistais, statybų bendrove, vietos bendruomene nuspręsta saugiai eksponuoti nedidelį autentišką sienos fragmentą su etikete, patvirtinančia medžiagos kilmę, po stiklu.<sup>71</sup> Tokiu būdu visuomenei pristatoma išskirtinis interjero elementas, bei nekeliama grėsmė lankytojų sveikatai.

Savivaldybės inicijuotų ir vykdomų projektų tikslai buvo šie: atsižvelgiant į vietos bendruomenę, nustatyti tinkamiausią objekto panaudojimo būdą; atlikti paveldo objekto tyrimus; pagal nustatytus poreikius ir teisinius reglamentus, parengti išsaugojimo ir restauravimo projektą; užtikrinti projekto finansavimą ir įgyvendinimą.<sup>72</sup> Prieš atliekant restauravimo darbus, atlikti išsamūs objekto tyrimai, kultūros vertybių registro inventorizacija.

<sup>70</sup> *Kurnėnai Laurynas Radziukynas School entry form*, Europos paveldo apdovanojimų paraiška konservavimo srityje, 2021 m. (European heritage awards, Europa NOSTRA).

<sup>71</sup> Ibid.

<sup>72</sup> Ibid.

Pažymėtina, kad projektų metu atlikti darbai nepakeitė vertingų pastato savybių, o prisidėjo prie jų išsaugojimo, nepakenkė kraštovaizdžiui, išsaugoti senieji želdiniai, pagerintas pastato energetinis efektyvumas. Pastatų atnaujinimo ir restauravimo darbai baigti 2020 m. gruodžio mėn. 2021 m. įsigyti reikalingi baldai, įranga kultūrinės, edukacinės, turistinės veiklos vykdymui. Projekto įgyvendinimas finansuotas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, valstybės ir Alytaus rajono savivaldybės lėšų.

Kultūros paveldo objektas jau tapo kultūriniu traukos centru, objektas prisideda prie vietos ekonomikos plėtros, skatina vietinį ir atvykstamąjį turizmą, vasaros sezono metu veikia kavinė, vyksta edukacinės programos, ekskursijos, koncertai, vakaronės. Vis dėl to vykdoma edukacinė kultūrinė veikla neturi aiškios strategijos, vykdoma veikia chaotiškai, išnaudojant vietinius resursus ir pajėgas, tačiau neatsižvelgiant į pastato unikalumą ir estetiką. Nors pristatant mokyklą akcentuojama pastato modernumas, unikalumas, pralenkiantys laiką inžinerinio paveldo sprendimai, tačiau vykdant edukacines veiklas grįžtama prie tradicinių amatų ir kaimiškos kultūros (pvz., modernioje klasėje įrengtos senovinės audimo staklės). Edukacinių užsiėmimų temos apima rašymą žąsies plunksna, spalvotos smėlio mandalos, keramikos, žaislų iš servetėlių kūrimą ir t.t.

Vykdamas veiklą šiame kultūros paveldo objekte, būtų galimybė kalbėti apie Lietuvos moderniąją architektūrą (ypač pasinaudojant Kauno tarpukario architektūros įrašymo į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą kontekstu), interjero dizainą, inovacijas statybų srityje ir pan.

Taip pat kelia abejonių ir numatomas pastatų funkcijų derinimas. Mansardiniame aukšte įrengti dviejų miegamųjų apartamentai nuomai. Pasirinkti apartamentų baldai, įranga, neatitinka pastato autentikos. Teikiant apgyvendinimo paslaugas neįmanoma kartu užtikrinti ir kultūros paveldo objekto apsaugos, neužtikrinamas kokybiškas jo lankymas, neišvengiamas pastatų dėvėjimasis.



Iliustracija Nr. 11. Audimo staklės Kurnėnų klasėje.



Iliustracija Nr. 12. Kurnėnų mokyklos mansardiniame aukšte esantys kambariai pritaikyti nuomos paslaugoms.

Nepaisant įvairių istorinių etapų ir grėsmių Kurnėnų mokykla išlaikė visuomeninę funkciją, neprarado savo autentiškumo ir šiuo metu yra atvira lankytojams. Kitame darbo skyriuje bus detaliau pristatoma Kurnėnų mokyklos komplekso architektūra, pateikiama teritorijos, eksterjerų bei interjerų analizė.

## II. KURNĖNŲ MOKYKLOS PASTATŲ KOMPLEKSO AUTENTIŠKŲ SAVYBIŲ TYRIMAS

Toliau darbe tiriama Kurnėnų mokyklos statinių komplekso atskiri statiniai, jų architektūrinės savybės, išlikusi ir restauruota autentiška įranga, pateikiama teritorijos analizė. Analizuojami ne tik autentiški pastatų komplekso architektūriniai elementai, išskiriant jų paveldosauginę reikšmę bei vertę, dėmesys skiriamas ir infrastruktūrai, patalpų išdėstymui, fasadų analizei ir kt.

### 2.1 Kurnėnų mokyklos statinių komplekso teritorijos analizė

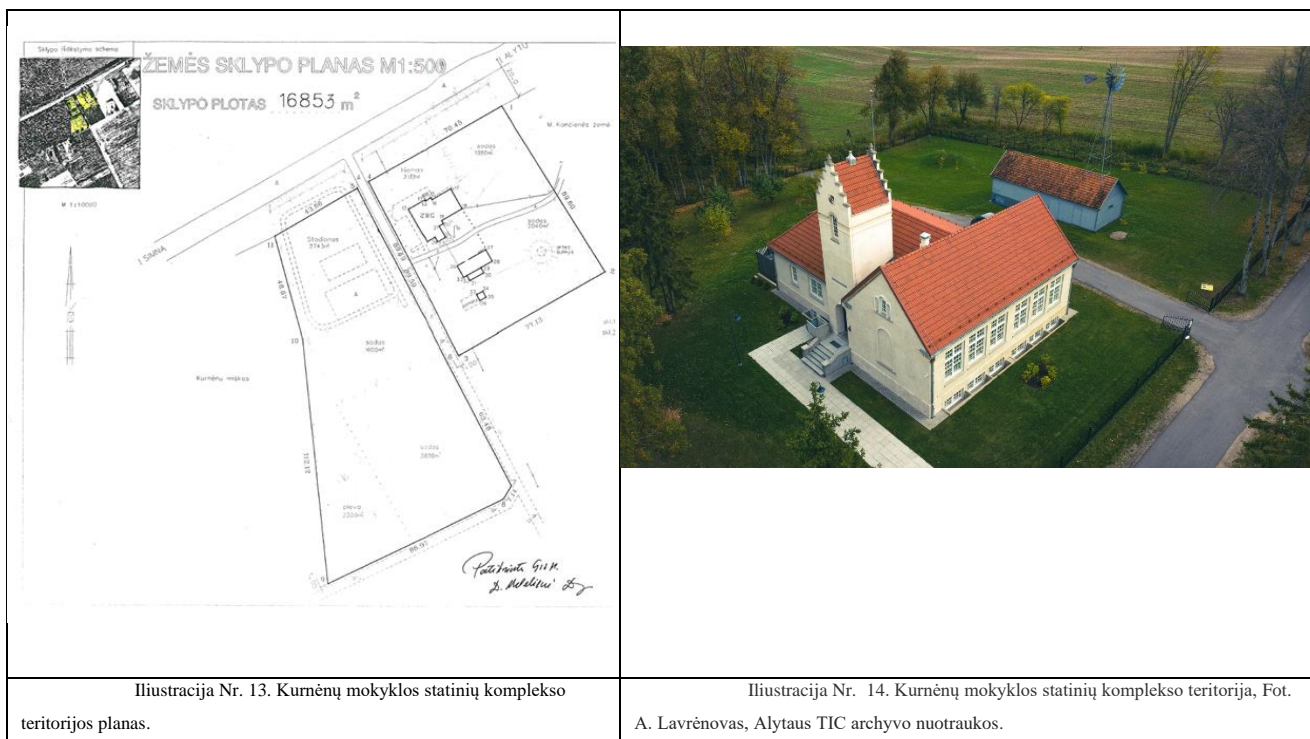
Kurnėnų mokyklos statinių komplekso išplanavimo sprendimai nėra tipiniai. Mokyklos teritorija gan didelė, kompleksas užima apie 1,7 ha. plotą. Sklypo plano struktūra, žemės paviršiaus elementai, takai, keliai, jų dangos, želdynai ir želdiniai yra priskirti prie Kultūros paveldo komplekso vertingųjų savybių, išskiriant jų architektūrinę, inžinerinę, istorinę vertes.

Siekiant moksleivių ir mokytojų gerovės, mokyklos fundatoriaus rūpesčiu buvo įsigyta žemė ir aplink mokyklą. Pirmasis mokyklos direktorius įveisė sodą. „Ypač didelis M. Ražansko nuopelnas – pavyzdinga mokyklos aplinka. <...> Pasodino daugybę vaismedžių, parvežtų iš Prienų, sodino eglaites, tuopas ir kt. medžius. <...> 1940 m. baigta apželdinti ir sporto aikštelė.“<sup>73</sup> Tai nebuvo unikali praktika, net Mokyklų steigimo įstatyme buvo numatyta, kad mokyklos teritoriją turi sudaryti sodas, tačiau šis reikalavimas ne visada būdavo įgyvendinamas. Ypatingai miestuose esančiose mokyklose papildomiems statiniams, rekreacinėms erdvėms, sporto stadionui dažnai pristigdavo teritorijos.

Sklypą kelias dalina į dvi dalis: kairėje pusėje stovi mokykla, vėjo jėgainė, ūkinis pastatas; dešinėje – pagalbinė mokyklos teritorija, besiribojanti su mišku. Dešinėje pusėje esanti teritorija buvo skirta moksleivių aktyviai veiklai, sporto žaidynėms, įrengtas stadionas (ilustracija Nr. 13).

---

<sup>73</sup> Urmanavičienė, Antanina. Op. cit. p.21.



Mokyklos teritorijos reljefas gan lygus, šiaurės rytų pusėje jaučiamas nužemėjimas. Visas sklypas apželdintas įvairiais želdiniais. Sklype gausu ir savaiminių, ir specialiai sodintų medžių bei krūmų. Šiaurės vakarų, šiaurės rytų, pietryčių ribų perimetrai apsodinti lapuočių ir spygliuočių medžių eilėmis. Pietinėje ir rytinėje sklypo dalyse taip pat išlikę ir vaismedžių, kuriuos pavyko išsaugoti iki šių dienų. Fragmentiškai išlikę želdiniai teik iš pirmojo sklypo apsodinimo, tiek iš vėlesnių sodinimo etapų sovietmečiu.

## 2.2 Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vėjo jėgainė

Kurnėnų mokyklos statinių kompleksui priklauso ne tik mokyklos pastatas, bet taip pat ir vėjo jėgainė (unikalus objekto kodas 23520). Objektas įregistruotas registre 1997 m., reikšmingumo lygmuo – regioninis, vertingųjų savybių pobūdis inžinerinis.

Kaip nurodoma Kultūros vertybių registre esančiame apraše, vėjo jėgainė buvo naudojama pumpuoti vandeniui iš 97,3 m gylio artezinio gręžinio į rezervuarą vandens bokšte, vėjo variklis su siurbliu nenaudojamas nuo 1975 m. Objektą sudaro stačiakampės rūšio patalpos, stačiakampės įėjimų į rūšį durų ir rūšio langų angos. Pastato pamatas – betoninis, medinių karkasinių išorės sienų su

horizontaliu lentų apkalu tipas.<sup>74</sup> Stogas dvišlaitis, dengtas molio čerpėmis, medinės gegninės stogo konstrukcijos tipas (ilustracija Nr. 15).<sup>75</sup>

Vėjo jėgainės stovas statytas iš surenkamų metalinių profilių. Vėjaratis su mentėmis ir „uodega“ ant kurios įrašytas gamintojo pavadinimas: „THE AERMOTOR CHICAGO“. Išlikę stūmoklinio siurblio fragmentai (ilustracija Nr. 16).



Iliustracija Nr. 15. Vėjo jėgainės vaizdas iš vakarų pusės 2014 m. Fot. Marius Skerniškis, šaltinis: Kultūros vertybių registras.



Iliustracija Nr. 16. Vėjaratis su uodega, variklis. Fot. Marius Skerniškis, 2014 m., šaltinis: Kultūros vertybių registras.

### 2.3. Kurnėnų mokyklos fasado analizė

Statant Kurnėnų mokyklą didelis dėmesys buvo skiriamas pastato fasadui, todėl toliau šiame skyriuje bus aptariamas mokyklos fasadas ir svarbūs jo elementai. Projektuojant pastatą buvo svarbus tiek jo funkcionalumas, tiek estetika.

Mokyklos pastatas – „L“ raidės formos plano, vieno aukšto, su pusrūsiu, mansarda ir vandens bokštu centrinėje pastato dalyje. Vakarinio korpuso ir vandens bokšto stogo forma dvišlaitė, rytinio

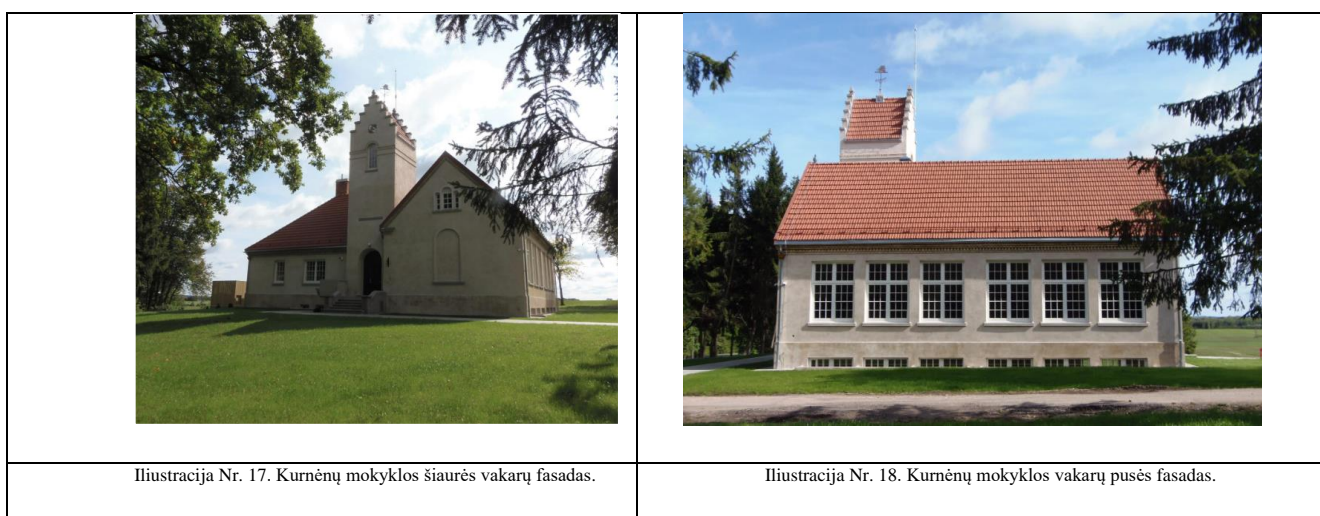
<sup>74</sup> Kultūros vertybių registras, *Nekilnojamųjų kultūros vertybių paieškos sistema*, interaktyvus: <https://kvr.kpd.lt/#/>, žiūrėta 2023 01 10.

<sup>75</sup> Ibid.

korpuso – trišlaitė. Pastato stogas dengtas molio čerpėmis (danga pakeista 1994 m., senosios čerpės gamintos „B. Esso ir Labenski“ fabrike).<sup>76</sup>

Dailėtyrininkė, kultūros paveldo specialistė Margarita Janušonienė tyrinėdama Kurnėnų mokyklos architektūrą pastebi: „Eksterjero architektūroje siekta respektabilumo ir kartu jaukumo bei žaismingumo derinio. Architektūrinė forma kurta aiškiais geometriniais tūriais bei tiesiomis linijomis. Proporcijos ir ritmas tapo svarbiausiu estetiniu matu.“<sup>77</sup>

Mokyklos fasadas primena bažnyčios ar pilies pastatą, šį įspūdį kuria bokštelis, arkinės langų ir durų ertmės priekiniame šiaurės vakarų fasade. Galime daryti prielaidą, kad šis bokštelis atėjęs būtent iš amerikietiškos architektūros tradicijos.



Nuo XVIII a. Jungtinėse Amerikos Valstijose pradėjo vyrėti Anglijoje susiklosčiusios architektūros formos, kurioms plisti įtakos turėjo anglų leidiniai apie architektūrą, interjero įrangą.<sup>78</sup> 1700–1776 m. reikėsi Jurgių stilius, o nuo 1815 m. Jungtinių Amerikos Valstijų architektūroje vyravo istorizmas.<sup>79</sup> Valstybiniams ir visuomeniniams pastatams dažniausiai taikyta senovės Graikijos architektūros formos, kurios, anot architektų, geriausiai atspindėjo šalies demokratinius siekius; po Jungtinių Amerikos Valstijų pilietinio karo (1861–1865 m.) reikėsi eklektiškas Viktorijos stilius: taikyta gotikos, neoromanikos formos, italų ir prancūzų renesanso, karalienės Onos, vadinamasis malksnų, neokolonijinis ir kiti stiliai, jų deriniai.<sup>80</sup> Bokšteliai, itin madingi Viktorijos stiliaus pastatuose, tapo ir JAV mokyklų tradiciniu architektūriniu elementu. Tokiu būdu realizuotas fundatoriaus sumanymas ne

<sup>76</sup> Janušonienė, Margarita, op. cit. p. 311.

<sup>77</sup> Janušonienė, Margarita, op. cit. p. 307.

<sup>78</sup> *Jungtinių Amerikos Valstijų architektūra*, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/jungtiniu-amerikos-valstiju-architektura/>, žiūrėta 2024 04 01.

<sup>79</sup> Ibid.

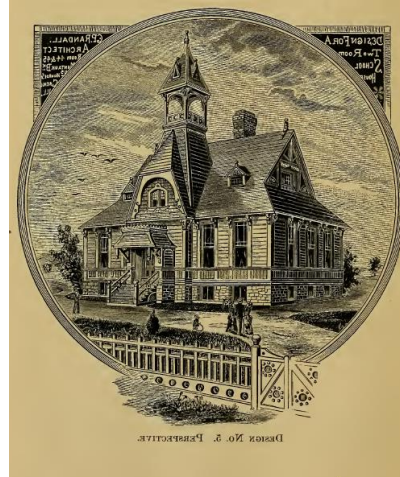
<sup>80</sup> Ibid.

tik atplukdyti visas įmanomas statybines medžiagas į Lietuvą jo statomai mokyklai, bet ir perkelti architektūrinės stiliaus tradicijas. Užsakovas samdė architektą lietuvį, tačiau gyvenantį JAV.

JAV architekto G. P. Randal 1884 m. išleistame leidinyje pristatančiame jo parengtus mokyklų architektūrinius projektus, matome, kad visos mokyklos turėjo bokštelius (ilustracijos Nr. 19 ir Nr. 20), kurie buvo būtinas fasado dekoro elementas, taip pat juose kartais buvo įrengiama varpinė.<sup>81</sup>



Iliustracija Nr. 19. Mokyklos pastatas JAV, XIX a.

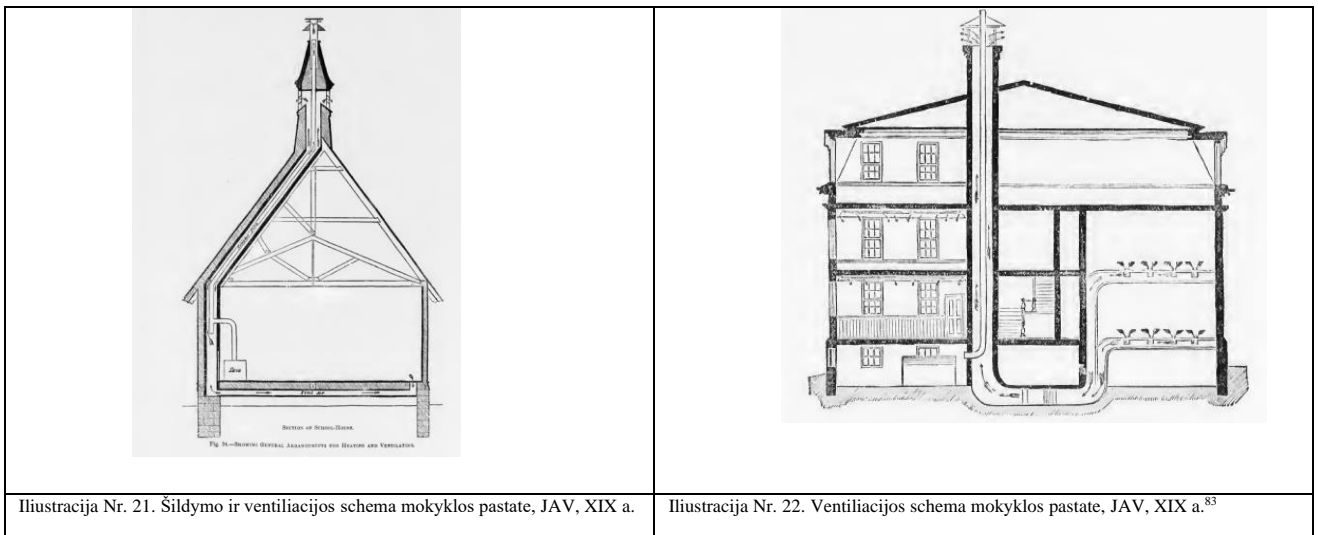


Iliustracija Nr. 20. Mokyklos pastatas JAV, XIX a.<sup>82</sup>

Bokšteliai mokyklų pastatuose taip pat tarnavo ir kaip ventiliacinės sistemos dalis. Iliustracijose Nr. 21–22 matome pavaizduotą ventiliacijos judėjimą pastate. Taigi, bokšteliai turėjo ne tik puošybos funkciją, tačiau tai buvo ir svarbus bei praktiškas pastato elementas. Ventiliacinės sistemos tuo laikotarpiu buvo itin svarbios, užtikrinant gaisrų prevenciją mokyklose. Kurnėnų mokyklos pastate bokštelis buvo naudojamas kaip vandens bokštas, jame buvo įmontuota, ir iki dabar išlikęs, vandens rezervuaras-talpykla (ilustracija Nr. 34).

<sup>81</sup> Thurston Chace, *A manual on school-houses and cottages for the people of the South*, Washington: Government Printing Office, 1868, p. 41.

<sup>82</sup> Iliustracijų šaltinis: Randal, G. P. *Book of designs for School Houses*, Cgicago: Knight and Leonard Printers, 1884.



Iš pagrindinės fasado pusės, ant bokštelio matomas Lietuvos herbas – Vytis, kurio autorius keramikas Vytautas Brazdžius (1987–1968). Įdomi herbo atsiradimo ir išsaugojimo istorija. Menininko žmona Mikalina Brazdžiuvienė dalinasi šiais atsiminimais: „Iki karo Lietuvoje dar nebuvo keramikos dirbtuvių. Taigi Vytautas nutarė pagaminti Čekoslovakijos dirbtuvėse Lietuvos keraminį herbą, kurį parsivežė į namus. Kurnėnų vytis – pirmasis keramikos kūrinys Lietuvoje. Tai buvo mažų gražių gabaliukų, pagamintų iš čekoslovakiško šviesios spalvos molio (vadinamo kaolinu), mozaika – nuostabus kūrinys. <...> Mikalina Brazdžiuvienė prisiminė 1935 metus, kai jų namų slenkstį peržengė aukštas, stambus, inteligentiškos išvaizdos vyras. Tai buvo Laurynas Radziukynas. Barzdžiaus namuose rado tai, ko jam reikėjo. Herbas labai patikęs. Taip Vytis atsidūrė nuostabios Kurnėnų mokyklos bokšto išorinėje sienoje.“<sup>84</sup>

Sovietmečiu šis herbas, žinoma, kėlė daug rūpesčių, tuometinės valdžios pareigūnų buvo apšaudomas. Apie 1975 m. gautas Centro komiteto nurodymas demontuoti Vyčio figūrą. Tuometinės direktorės – Antaninos Urmanavičienės – pastangomis gauta lėšų mokyklos pastato pertinkavimui, užtinkuotas ir šis lietuviybės simbolis, tokiu būdu išsaugant jį iki mūsų dienų.<sup>85</sup>

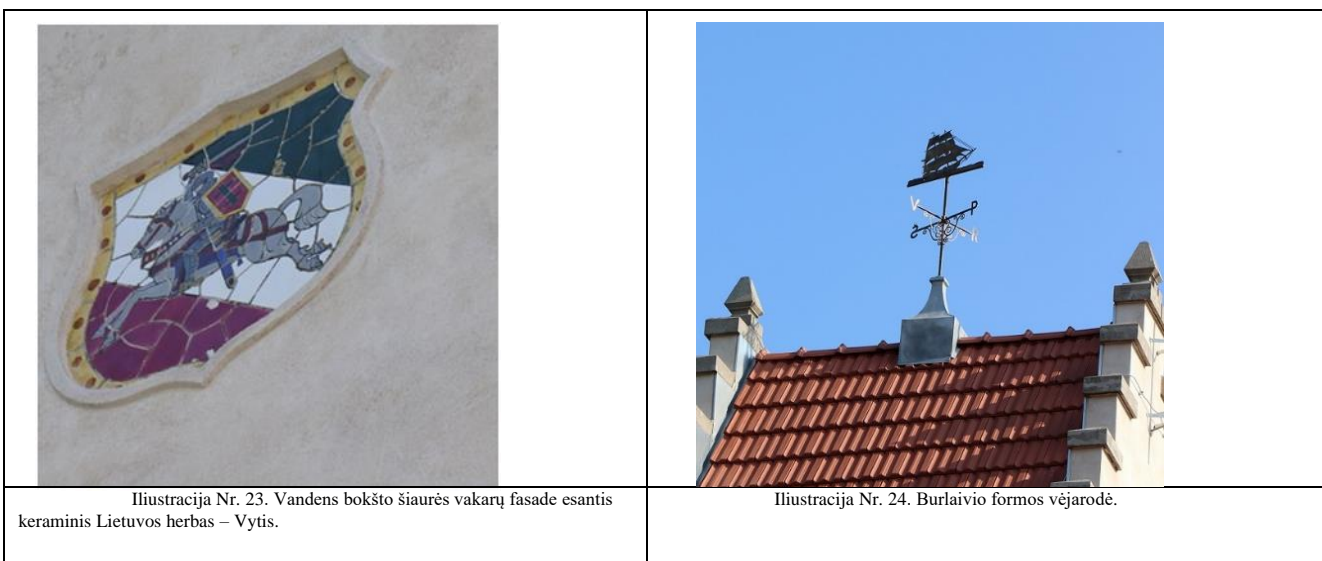
Vytis atidengtas prasidėjus Sąjūdžio metams: „1988 m. rugpjūčio 23 d. dailininkai V. Ledas ir V. Kolesnikovas atsargiai nuėmė tinko sluoksnį, ir mes, mokytojai, pamatėme talentingo menininko V. Brazdžiaus rankų sukurtą nuostabų kūrinį – Vytį.“<sup>86</sup>

<sup>83</sup> Iliustracijų šaltinis: Hodgins, J. G. The School House: Its Architecture, external and internal Arrangements, Toronto: Copp, Clark and Co Printers, 1876.

<sup>84</sup> Urmanavičienė, Antanina, op. cit. p. 18.

<sup>85</sup> Janušonienė, Margarita, op. cit. p. 308.

<sup>86</sup> Urmanavičienė, Antanina, op. cit. p. 30.



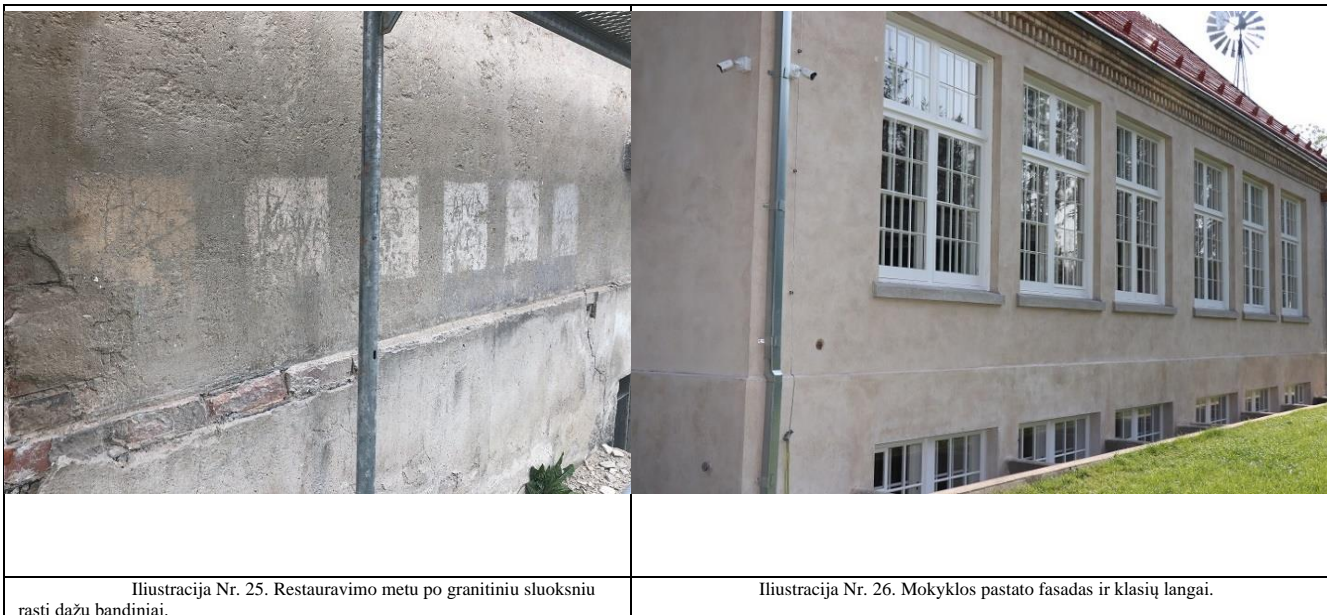
Dar vienas mokyklos puošybos elementas – bokštelio viršuje įrengta dekoratyvi metalinė vėjarodė stilizuoto burlaivio formos. Pasirinkta vėjarodės vizualinė išraiška, gali būti aliuzija į pačios mokyklos ir jos fundatoriaus istoriją: didžioji dalis mokyklos statybai skirtų statybinių medžiagų, inventoriaus ir pats mokyklos projektas atplukdytas iš Jungtinių Amerikos Valstijų; pats mokyklos pastatas – vienintelis materialus objektas jungiantis emigravusį mokyklos fundatorių su jo gimtosiomis vietomis; L. Radziukynas laivu persikėlęs tiek per Atlanto, tiek per Ramųjį vandenyną. Šis elementas taip pat tarnavo ir kaip žaibolaidis: prie vėtrungės buvo priklijuota 8 vielų varinė virvė, ji per bokštą nuleista ir įžeminta.<sup>87</sup> Išlikusi ir vandens bokšto puošyba – šiaurės vakarų ir pietryčių pusėse laiptuoti frontonai su betoninėmis viršūnėmis. Virš įėjimo, ant vandens bokšto, išlikęs reljefinis įrašas „Kurnėnų mokykla“. Šioje pastato pusėje esančios lauko durys – medinės dvivėrės, su arkine įstiklinta viršutine dalimi, supraportu ir metaliniais apkaustais.

Pastato fasado apdaila ir puošyba – minimalistinė, moderni. Vakariniame fasade – išsiskiriantys savo dydžiu, abiejų klasių stačiakampiai langai (kiekvienoje klasėje po tris didelius langus). Taip pat pusrūsio langai su betoninėmis prieduobėmis. Pietinėje pastato pusėje – dar vienas įėjimas į pastatą, mokytojų kambarių ir pagalbinių patalpų stačiakampiai langai.

Atlikus polichrominius tyrimus, išsiaiškinta, kad fasadai buvo tinkuoti kalkiniu tinku, nedažyti. Iliustracijoje Nr. 25 matome restauravimo metu po granitiniu sluoksniu atrastus dažų bandinius, kurie patvirtina, kad fasadą ketinta dažyti, tačiau dėl nežinomų aplinkybių sumanymas liko neįgyvendintas.

<sup>87</sup> Urmanavičienė, Antanina, op. cit. p. 13.

Spalvą fasadams suteikė ochrinės spalvos smėlis, naudotas kaip tinko sudedamoji dalis. Sovietmečiu uždėtas dekoratyvus granito imitacijos tinko sluoksnis, vadinamoji „samanėlė“.<sup>88</sup>



Fasado architektūrinio sprendimo visuma ir atskiros šiame skyriuje anksčiau aptartos detalės, Kultūros vertybių registre išskiriamos kaip vertingosios komplekso savybės. Tolesniame skyriuje bus detaliau aptariama pastato išplanavimas, interjerai ir tiriamo statinių komplekso paveldosauginės savybės.

## 2.4. Mokyklos pastato išplanavimo, interjerų analizė

Nepaisant kai kurių neesminių pakeitimų, mokykla išlikusi nedaug pasikeitusi nuo pat jos pastatymo. Mokyklos pastatas kompaktiškas, nesimetriškas išplanavimas. Mokyklos pastatą sudaro pusrūsis, pirmas aukštas ir mansarda.

Mokyklos pamatai – mūriniai, sienos statytos iš plytų, tinkuotos, perdengimai – gelžbetoniniai ir mediniai, stogas šlaitinis su medinių konstrukcijų ir keraminių čerpių danga, langai ir durys – mediniai, sienos ir lubos tinkuotos. „Projektuojant mokyklą atsižvelgta, kad ji būtų ne tik funkcionali, atitinkanti higienos reikalavimus, bet ir patrauklios architektūros, atspindinti to meto estetinį skonį. Mokyklos išplanavime akivaizdūs racionalizmo siekiai – atsirado funkcinis skirstymas į zonas: atskirtos mokytojų butų ir mokymo patalpos, atskirai įrengta sporto salė. Mokykla numatyta nedidelė, kompaktiška ir

<sup>88</sup> Janušonienė, Margarita, op. cit. p. 313.

projektuota taip, kad joje vienu metu galėtų gyventi dvi mokytojų šeimos ir mokyti dvi mokinių klasės.“<sup>89</sup>

Pastato aukštų išplanavimas – mišrus. Rūsio patalpų bendras plotas – 217,88 kv. m., didžiąją patalpų dalį užima gimnastikos salė (114,00 kv. m.). Iš salės – pagrindiniai langai vakarine kryptimi. Patalpa šviesi, nors ir esanti pusrūsyje. Apatiniame aukšte taip pat buvo prausimosi patalpos moksleiviams: šiose patalpose mokytojai prausdavo moksleivius prieš didžiąsias šventes<sup>90</sup>.



Iliustracija Nr. 27. Mokyklos sporto salė prieš restauravimą.



Iliustracija Nr. 28. Mokyklos sporto salė po restauravimo.

Per restauravimą originalūs dušai palikti, tačiau jie tarnauja, tik kaip istorijos liudytojai, šalia jų dabar įrengtos šiuolaikinės prausyklės. Greta smulkių ūkinių patalpų, rūsyje taip pat buvo virtuvė, bufetas, moksleiviams maistas buvo išduodamas pro duryse esančią angą.

Pirmame mokyklos aukšte įsikūrę pagrindinės mokyklos patalpos. Bendras viso aukšto plotas – 217,88 kv. m. Įėjus per pagrindines mokyklos duris patenkama į erdvų holą, kuriame įrengtos moksleivių rūbinės. Pamokų metu moksleiviai būdavo persiavę kambarine avalyne. Prieangyje taip pat buvo gertuvė-fontanas, manoma, kad tai galėjo būti pirmas tokio tipo įrenginys Lietuvoje. Visose patalpose (klasėje, tambūre, mokytojų gyvenamosiose patalpose) įrengtos sieninės spintos. Tuo laikotarpiu Lietuvoje tai taip pat buvo interjero naujovė.

<sup>89</sup> Janušonienė, Margarita, op. cit. p. 307.

<sup>90</sup> Urmavavičienė, Antanina, op. cit. p. 10



Iliustracija Nr. 29. Mokyklos holas prieš restauravimą.



Iliustracija Nr. 30. Mokyklos holas po restauravimo.

Dešinėje pusėje išsidėstę dvi erdvios klasės (60,47 ir 58,96 kv. m.). Klasės buvo itin šviesios, modernios, tvarkingos, patalpose dideli langai, parketinės grindys. Taip pat klasių inventorius buvo itin kokybiškas ir išskirtinis: amerikietiški suolai, rašymo lentos per visą klasės plotį, abiejuose klasės galuose.



Iliustracija Nr. 31. Mokyklos klasė su suolais prieš restauravimą.



Iliustracija Nr. 32. Mokyklos klasė su suolais po restauravimo.

Iš tambūro patenkama į tualetų patalpas (ilustracija Nr. 33). Pastate veikė biologiniu būdu valoma kanalizacija, nuotekos. Tai buvo inžinerinė naujovė. Kitoje pirmo aukšto dalyje įrengtas erdvus mokyklos direktoriaus butas. Jame buvo svetainė, miegamasis, virtuvė.



Iliustracija Nr. 33. Sanitarinių mazgų patalpos po restauravimo.



Iliustracija Nr. 34. Vandens rezervuaras bokštelyje.

Antro aukšto patalpų bendras plotas – 129,59 kv. m. Šiame aukšte buvo įrengtos gyvenamosios patalpos dar vienai mokytojai, su virtuvė, tualetu. Taip pat iš koridoriaus yra patekimas į vandens bokštą, iliustracijoje Nr. 34 matome bokšte įrengto medinio vandens rezervuaro vaizdą. Palėpiniuose kambariuose buvo įrengta biblioteka, gamtos muziejus. Mokyklos interjeras stilingas ir skoningas, interjere dominavo kelių tonų gelsva spalva, rasta melsvų juostelių dekoru.<sup>91</sup>

Aptariant tiek pastato interjerus, įrangą, tiek fasadus, planinę struktūrą, galime pastebėti, kad objekte išlikę stebėtinai daug autentikos: „Tyrimais nustatyta, kad esminių autentiškų planinės, tūrinės ir erdvinės struktūros pasikeitimų nėra. Lyginant su 1934 m. projektu, padaryti kai kurie neesminiai pakeitimai: įrengtas naudoti tinkamas cokolinis aukštas (pusrūsis), prie įėjimo kiemo pusėje pristatytas priebutis, pakeistas mansardinio aukšto pertvarų planas.“<sup>92</sup>

<sup>91</sup> Janušonienė, Margarita, op. cit. p. 313.

<sup>92</sup> *Ibid.*

## 2.5 JAV gamintojų produkcija Kurnėnų mokykloje

Kultūros paveldo objekto tyrimų ir konservavimo darbų metu buvo nustatyti šie JAV gamintojai: „United States Gypsum Company-USG“ (gipskartonio plokštės), „American Standard“, (santehnikos įranga), – „John Manville Co“ (asbesto sienų lentos - dėl saugumo reikalavimų teko pakeisti), „J. W. Wells Lumber Company“ (parketas), „Reading Hardware Company“ (techninė įranga, furnitūra), „Curtis & Yale“ (langai), „Hall-Woolford Tank Company“ (vandens rezervuaras), „Aermotor Windmill Company“ (vėjo turbina), „Masonite Corporation“ (mokyklinės lentos), „Crane Co.“. Toliau šiame skyriuje aptarta įmonių istorinė raida ir gaminiai.

### 2.5.1 Santehnikos įrangos gamintojas „AMERICAN STANDARD“

Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokykloje 1934–1936 m. sumontuota amerikiečių kompanijos „Standart“ santehnikos įranga. Iliustracijoje Nr. 31 matoma įmonės ženklas, įrodantis produkcijos kilmę. Mokyklos pastate sumontuota „Standart“ gamintojų įranga (klozetai, plautuvės, praustuvės) suteikia šiai mokyklai išskirtinumo Lietuvos kontekste: tuo laikotarpiu Lietuvos provincijoje tiek daugumoje mokyklų, tiek gyvenamuosiuose pastatuose šios santehnikos įrangos nebuvo. Vonios kambario įranga taip pat buvo sumontuota ir Užugirio A. Smetonos pradžios mokykloje, mokytojų butuose.



Iliustracija Nr. 35. Rastas gamintojo „AMERICAN STANDARD“ produkcijos kilmės įrodymas.

„American Standard“ įmonė įkurta 1875 m., o 1899 m. gamintojai susijungė su keletu kitų smulkių santehnikos kompanijų ir persivadino „Standard Sanitary Manufacturing Company“. „Standard Sanitary“ pirmieji patobulino daugelį šio amžiaus pradžioje pristatytų santehnikos gaminių, įskaitant vienos dalies tualetą, įmontuojamas vonias, kombinuotus maišytuvus (kuriuose maišomas karštas ir šaltas vanduo, kad būtų tiekiamas drungnas vanduo) ir chromuotas apdailos detales, atsparias nešvarumams bei korozijai, kurios buvo tvirtinamos žalvario jungiamosiomis detalėmis. Iki 1929 m. „Standard“ tapo didžiausia vonios kambario įrangos gamintoja pasaulyje.

Tais pačiais metais „Standard Sanitary Corporation“ susijungė su „American Radiator Company“ ir susikūrė „American Radiator and Standard Sanitary Corporation“. Nuo 1967 metų korporacija pavadinimą pakeitė į „Amerikos standartas“. „American Standard Brands“ buvo įkurta 2008

m. vasario mėn., susijungus trims įmonėms: „American Standard Americas“, „Crane Plumbing“ ir „Eljer“. 2013 m. „American Standard“ kompaniją įsigijo „LIXIL“ korporacija, pasaulyje pirmaujanti technologijų ir naujovių kūrėja, gaminanti aukštos kokybės produktus. Šiuo metu „LIXIL“ grupė atstovauja tokius prekės ženklus, kaip: „American Standard“, GROHE, INAX, TOSTEM, DXV.

### 2.5.2. Gamintojas „UNITED STATES GYPSUM - USG“



Iliustracija Nr. 36. Rastas gamintojo „UNITED STATES GYPSUM - USG“ produkcijos kilmės įrodymas.

*United States Gypsum* korporacija didžiuojasi galėdama pasigirti turtinga istorija. XX a. pradžioje, prieš daugiau kaip šimtą metų, gipso verslas Šiaurės Amerikoje buvo suskaidytas į regionines rinkas. 1902 m. 30 nepriklausomų gipso uolienų ir tinko gamybos įmonių sujungė savo išteklius, taip suformuodamos *United States Gypsum Company*. Naujoji įmonė apjungė 37-ių kasybos ir kalcinavimo gamyklų veiklą.

Kitais metais *United States Gypsum Company* sukūrė savo pirmąjį statybinį produktą *Pyrobar* – gipso pagrindu pagamintą ugniai atsparią plytelę. Kitas žingsnis link sienų plokštės sukūrimo buvo *Sackett Board* išradimas, tai plokštė pagaminta iš kelių gipso ir popieriaus sluoksnių. *United States Gypsum Company* 1909 m. įsigijo *Sackett Plaster Board Company* ir taip pateko į gipso kartono rinką.

*Sackett Board* evoliucija tęsėsi iki 1916 m. pabaigos, nes tobulėjančios gamybos inovacijos jau leido pagaminti plokštes su vienu gipso ir popieriaus sluoksniu. Šias plokštes buvo galima sujungti lygiai, išilgai sienos, išgaunant lygų paviršių. Iš pradžių ji buvo pavadinta *Adamant Panel Board*, bet pardavimo vadybininkas pasiūlė įmonei produktą pavadinti *Sheetrock®* – nesikraipančią, nedegančią sienų dangą.

1920-aisiais, po Pirmojo pasaulinio karo, bendrovė pradėjo plėtros laikotarpį visoje šalyje plėsdama savo infrastruktūrą. 1920-ųjų pradžioje Kanadoje buvo įkurtos ir išplėtos naujos rinkos kartu su *Canadian Gypsum Company* dukterine įmone. 1930-aisiais, Didžiosios depresijos metu „United States Gypsum Company“ ir toliau didino savo gaminių įvairovę tokiu būdu augindama produktų paklausą. 1933–1934 m. pasaulinėje parodoje Čikagoje buvo eksponuojami pastatai, pastatyti beveik vien iš *Sheetrock®* plokščių. Taip įmonė pradėjo pirmąją didelę prekės ženklo reklamos kampaniją.

Korporacija praplėtė savo asortimentą naujais produktais ir buvo pradėtos gaminti izoliacinės plokštės, išorės plokštės, siūlių juostos, apdailos gaminiai ir pramoninis liejimo tinkas. Taip pat buvo pristatyta pirmoji akustinė lubų plokštė *Acoustone*®. Bendrovė investavo į pardavimo vadybininkų apmokymą, siekdama padidinti gaminamų produktų paklausą net ekonominės depresijos sąlygomis.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, gyvenamųjų namų rinka suklestėjo dėl sugyžusių karių bei miestų plėtros. Taip *USG* įsitvirtino kaip pirmaujanti rovoliucinės namų statybos medžiagų tiekėja. 1950-aisiais įmonės plėtra tęsėsi. Dėka tarptautinės operacijos už Kanados ribų buvo sukurtos žaliavų gavybos vietos Karibų jūroje, Meksikoje ir Centrinėje Amerikoje. Septintajame dešimtmetyje bendrovė toliau plėtėsi į tarptautines rinkas, įsigijusi naują dukterinę įmonę Meksikoje „*Yeso Panamericano*“ ir įkūrusi tarptautinį padalinį, vykdančią veiklą Europoje.

Pirmosios kompiuterizuotos informacinės sistemos plėtra ir didmeninės prekybos prekybininkų, tokių kaip „*Lowes*“ arba „*Wickes*“ atsiradimas pradėjo keisti įmonės ateitį. 1970-aisiais „*US Gypsum Company*“ vėl prisitaikė prie kintančios ekonomikos sąlygų su naujovišku produktu, atitinkančiu naują paklausą. Smunkant gyvenamųjų namų statybai, bendrovė žvelgė į vis dar klestinčią komercinių pastatų rinką. Todėl, buvo pristatytos naujos šachtų ertmių gipso sienų sistemos kurios pirmą kartą panaudotos Niujorke. Ši sistema leido įrengti pigesnes ir lankstesnes liftų ir laiptinių šachtas aukštuose pastatuose, to rezultatas – galimybė statyti aukštesnius pastatus.

Bendrovė oficialiai išplėtė savo veiklą pradedama produktų platinimo verslą įkūrusi įmonę *L&W Supply Corporation*. Per dešimtmetį ji jau valdė 86 statybinių medžiagų tiekimo centrus, platinančius sienų plokštes ir kitas statybines medžiagas 31 valstijoje. *L&W Supply* buvo labai vertinga *USG* akcijų paketo dalis keturis dešimtmečius, kol 2016 m. buvo parduota *ABC Supply*. Tai leido *USG* sutelkti dėmesį į savo pagrindines gamybos operacijas.

Nuosmukis ir jo poveikis dominavo 1980-ųjų laikotarpiu, ir tai paskatino įmonės pertvarką. 1984 m. *USG Corporation* tapo holdingo bendrove – taip *United States Gypsum Company* tapo viena iš devynių veikiančių dukterinių įmonių. Vykdydama tyrimus, plėtrą ir pirkimus, *USG* toliau plėtėsi ir pirmavo naujose rinkose. Sukūrus *Durock*® *Brand Cement Board*, išsprendė drėgmei atsparių konstrukcijų problema. Įsigijus *Donn*® *Incorporated* ir jos lubų pakabinimo sistemas, *USG Interiors* tapo vienintele bendrove, siūlančia visas iš anksto suprojektuotas ir visiškai integruotas lubų sistemas.

Dešimtojo dešimtmečio pradžioje buvo sugrįžta prie pagrindų ir nuolat buvo kuriamos naujovės. Naujame būstinės pastate ir *USG Interiors Solutions Center* (interjero sprendimų centre), esančiame Čikagos centre, buvo pristatyti *USG* produktai ir naujovės. Dešimtmečio pabaigoje *USG* sukūrė naują gipso / celiuliozės produktų grupę, pavadintą *Fiberock*® *Brand Panels*.

Kai *USG* įžengė į XXI amžių, atsirado naujų rinkų ir galimybių plėtrai ir naujovėms. Internetas, elektroninė prekyba, naujos partnerystės ir besivystančios rinkos įtakojo įmonės ateitį, tad *USG* toliau augo ir pirmavo statybinių medžiagų pramonėje. 2019 m. balandį *USG* prisijungė prie *Knauf* grupės, kuri yra didžiausia pasaulyje gipso gamintoja. Būdamas *Knauf* dalimi, *USG* galės dar labiau patenkinti klientų poreikius.

### 2.5.3. Gamintojas „AEROMOTOR WINDMILL COMPANY“

*Aermotor Windmill* verslo istorija tęsiasi 132 metus ir nuo 1888 metų kompanija yra vienintelė vėjo malūnų gamintoja JAV.



1883 m. La Verne'as Noyes'as, žemės ūkio įrangos gamintojas iš Čikagos, pasamdė mechaniką ir statybos inžinierių Thomasą O. Perry, kad sukurtų grūdų rišiamąją medžiagą. Tačiau Perry anksčiau dirbo *U.S. Wind Engine Company*, Iliojaus valstijoje kur buvo atlikęs daugiau nei 5000 mokslinių bandymų su 61 skirtingu eksperimentiniu vėjo ratu. Jo geriausias bandomasis ratas buvo 87 % efektyvesnis už tuo metu naudotus įprastus medinius ratus. Nors *U.S. Wind Engine Company* nerodė susidomėjimo panaudoti Perry atradimus, Noyes'as pripažino jo potencialą ir paskatino jį sukurti mokslinį plieninį vėjo malūną.

1888 m. buvo pristatytas *Aermotor*. Pirmaisiais metais buvo parduoti tik 24 vienetai. Konkurentai jį pašaipiai vadino matematiniu vėjo malūnu, nes jis įkūnijo visus ankstesniuose eksperimentuose atrastus principus. Jame taip pat buvo užpakalinė pavara, kuri leido ratui atlikti maždaug tris apsisukimus per kiekvieną taktą, todėl buvo daug didesnė siurblio kėlimo galia ir sklandesnis siurbimas.

Pirmoji *Aermotor* gamykla buvo pastatyta 1890 m. rudenį ir užėmė tik didelį pastatą dešinėje. *Aermotor* taip greitai išsiplėtė, kad buvo pristatytas pastatas kairėje. 1892 m. buvo pastatytas vieno aukšto pastatas pirmame plane ir užėmė vieną akarą.

1892 m. *Aermotor* pardavė 20 000 vėjo malūnų, o „matematinis“ vėjo malūnas iš pajuokos objekto tapo tikra būtinybe. *Aermotor* garantavo, kad 8 pėdų diametro plieno malūnas bus našesnis nei bet koks 10 pėdų medinis malūnas, tačiau iš tikrųjų jis buvo efektyvesnis net ir už 12 pėdų malūną. Tai padėjo *Aermotor* tapti lyderiaujančia vėjo malūnų gamintoja visame pasaulyje.

1904 m. *Aermotor* kataloguose buvo pateiktas platus priedų asortimentas, pvz., rankiniai siurbliai, mediniai ir metaliniai rezervuarai, elektrinių malūnų įranga (pašarų pjaustytuvai, elektriniai pjūklai ir daugybė specializuotų gaminių). Taikant revoliucinius masinės gamybos metodus, *Aermotor* sugebėjo sumažinti vėjo malūnų ankstesnę kainą šeštadaliu, tuo metu 8 pėdų vėjo malūnai buvo parduodami už maždaug 25 dolerius, o 20 pėdų malūnai už maždaug 300 dolerių.

1915 m. *Aermotor* pristatė vėjo malūną su savaimę susitepančia uždara pavarų dėže, kurioje visos darbinės dalys buvo nuolatos skalaujamos alyvoje. Ši konstrukcija sumažino techninę priežiūrą iki vieno karto per metus, vietoje vieno karto per savaitę. 1918-aisiais *Aermotor* įkūrėjas La Verne'as Noyes'as paaukojo beveik du su puse milijono dolerių, kad būtų įsteigtos stipendijos daugelyje kolegijų ir universitetų pirmojo pasaulinio karo veteranams. Šias stipendijas galima gauti ir šiandien. Didžiausi aukotojai buvo Čikagos universitetas ir Ajovos valstijos universitetas Ames mieste, Ajovoje, kuri buvo La Verne *alma mater*. Tačiau 1919 m. La Verne'as Noyes'as mirė. Neturėdamas tiesioginių įpėdinių, jis paliko „Aermotor Company“ mokesčius mokančiam fondui, kurio naudos gavėjai buvo 48 kolegijos ir universitetai.

1926 m. buvo pristatyti „Bilby“ bokštai, pavadinti jų dizainerio Jaspero Bilby vardu. Bokštas turėjo vidinę konstrukciją su atskira įrangos platforma. Šis bokštas buvo plačiai naudojamas pakrančių ir geodeziniam tyrinėjimams bei šios šalies kartografavimui. *Aermotor* taip pat pastatė pirmuosius elektros perdavimo bokštus ir projektavo bei statė daugumą šalies miškų apžvalgos bokštų. Kiti šio laikotarpio gaminiai buvo benzininiai varikliai ir elektros generatoriai.

1933 m. buvo pristatytas *Aermotor* 702 su keičiamais guoliais ir sraigtinėmis ratų svirtimis. *Aermotor* prekybininkams ir šeimoms, dalyvaujančioms pasaulinėje parodoje „Pažangos šimtmetis“, buvo leista stovyklauti *Aermotor* gamyklos kieme ir valgyti įmonės restorane. 1941–1946 m. *Aermotor* tapo „Bell and Howell“ subrangovu ir pagamino tikslius objektyvo laikiklius itin slaptam „Norden Bombsight“. 1949 m. *Aermotor* vyriausiasis inžinierius Danielis Scholesas, sukūręs *Aermotor* giluminio šulinio elektrinį siurblių ir tapo prezidentu. 1958 m. *Aermotor* buvo parduota Detroito (Mičigano valstija) korporacijai *Motor Products*, buvusiai automobilių pramonės dalių tiekėjai. 1960-aisiais įsigijusi *Bertram Yacht* bendrovė, *Motor Products Corporation* pakeitė pavadinimą į Nautec. 1964 m. *Aermotor* gamyba buvo perkelta į Broken Arrow, Oklahomoje.

1965 m. *Aermotor* viceprezidentu ir generaliniu direktoriumi buvo paskirtas Wendell C. Dean, kuris *Aermotor* keitimosi ir augimo elektrinių siurblių rinkoje metu, buvo pardavimų vadovas. 1969 m. *Aermotor Windmill* gamyba persikėlė į Argentiją. Gamybą vykdė *Fabrica de Implementos, Agricultoras, S.A.*, licencijos turėtojas. 1974 m. *Aermotor* gamybos viceprezidentu ir generaliniu direktoriumi buvo paskirtas buvęs eksporto ir rinkodaros vadovas James E. Fetter, o *Aermotor* būstinė perkelta į Conway, Arkanzase. 1976 m. *Aermotor* kompaniją įsigijo *Valley Steel Product Co.* 1979 m. *Valley Pump* padalinys Brentvude, Misūrio valstijoje, persikėlė į Conway, Arkanzase, į *Aermotor* gamyklą, ir *Valley Pump* būstinė buvo įkurta šioje vietoje. Danielis F. Bensonas buvo paskirtas skyriaus prezidentu.

1980-aisiais *Valley Steel* ir *Aermotor* atšaukė licencijavimo sutartį su Argentina ir grąžino vėjo malūnų gamybą į JAV. 1984 m. *Valley Pump Grupę* įsigijo *Mueller Co.* iš Decatur, Ilinojaus valstijoje.

*Aermotor* kompaniją 1986 m. įsigijo investuotojų grupė ir persikėlė į San Angelo, Teksase. Pavadinimas buvo pakeistas į *Aermotor Windmill Corporation*. 1988 m. *Aermotor* kompaniją įsigijo Kees Verheul. *Aermotor* savo produkcijos gamą papildė naujais produktais, o visa gamybos įranga ir sandėlis užėmė 40 000 kvadratinių pėdų. 1999 m. *Aermotor* šventė savo antrojo amžiaus sandūrą. 2006 m. *Aermotor* kompaniją įsigijo privati įmonė West Texas Ranchers. Atkurtas pradinis pavadinimas, kuris buvo žinomas nuo 1888 m. – *Aermotor Company*. *Aermotor* vėjo malūnai San Angelo mieste, Teksase, sėkmingai gaminami iki šiol.

#### 2.5.4. Gamintojas „MASONITE INTERNATIONAL CORPORATION“



Iliustracija Nr. 38. Rastas gamintojo „MASONITE INTERNATIONAL CORPORATION“ produkcijos kilmės įrodymas.

„Masonite International Corporation“ yra vidaus ir lauko durų projektuotojas, gamintojas bei platintojas. Produkcija skirta naujos statybos, remonto, renovacijos ir rekonstrukcijos sektoriams, gyvenamųjų ir negyvenamųjų pastatų statybos rinkose. Įmonė įkurta 1925 m. Laurel mieste, Misisipės valstijoje, šiuo metu ji aptarnauja apie 8500 klientų 60 pasaulio šalių, o pagrindinė būstinė yra Tampoje, Floridoje.

Įmonės istorija prasideda 1924 m., kai Williamas H. Mason‘as, inžinierius, išradėjas ir Thomaso A. Edisono mokinys, sukūrė naują metodą, kuriuo buvo galima didžiulius medienos atliekų kiekius

paversti naudingais produktais. Naudodamas šilumą, garą ir slėgį medienos pluoštui, Mason'as sukūrė medienos plaušų plokštę, žinomą kaip Masonitas, kuri nuo to laiko tapo patvaria medžiaga statybinių produktų pramonėje.

Mason'as gavo finansavimą iš medienos kompanijų Viskonsine ir Laurelyje, Misisipės valstijoje, kad 1925 m. įkurtų „Mason Fiber Company“, kuri vėliau įgavo „Masonite Corporation“ pavadinimą. 1925 metų pabaigoje buvo pradėta statyti pirmoji bendrovės gamykla Laurelyje, kuri gaminano izoliacines plokštes ir naujai sukurtas Masonito medienos plaušų plokštes.

Netrukus, siekiant padidinti medienos plaušų plokščių gamybą „Masonite“ licencijavo gamyklas Australijoje, Kanadoje, Italijoje ir Švedijoje. Įmonei augant, Mason'as gerino produkcijos eksploatacines savybes ir stiprumą, jam buvo suteikta daug patentų, susijusių su *Masonitu*. Mason'as toliau kūrė naujoves iki pat savo mirties 1940 m., o jo inovacijų palikimas ir šiandien išlieka svarbia įmonės sistemos dalimi.

Antrojo pasaulinio karo metu *Masonito* medienos plaušų plokštės tapo svarbiu metalų pakaitalu. Armija ir karinis jūrų laivynas naudojo plokštes statant „Quonset“ tipo namelius iš jų kuriant karinius miestelius Europos ir Ramiojo vandenyno karo zonose. Už šias pastangas „Masonite Corporation“ pelnė tris armijos ir karinio jūrų laivyno gamybos apdovanojimus.

Po karo *Masonite* siekė išplėsti savo medienos plaušų plokštės panaudojimą, todėl produktas buvo naudojamas kuriant jūrinius konteinerius, žaislus, meno kūrinius, baldus ir kt. Dizaineriai Charlesas ir Ray'us Eamesas naudojo *Masonito* medienos plaušų plokštę savo populiarioje pokario modernistinių baldų linijoje, įskaitant *Herman Miller, Inc.* 1960 m. buvo pastatytas „Masonite“ inovacijų centras (anksčiau vadintas *Johno M. Coateso techniniu centru*), kurio vienintelis tikslas buvo ir tebėra naujų produktų ir proceso inovacijų kūrimas.

1972 m. „Masonite“ įžengė į durų gamybos verslą ir pradėjo gaminti iš medžio kompozito suformuotas durų apkalas ir kitus durų komponentus. Po kelių įsigijimų 1988 m. įmonė tapo „International Paper“ dalimi. Kadangi „Masonite“ durų padalinys nuolat augo, bendrovė sudarė aljansą su „Premdor“, Toronte įsikūrusiu durų tiekėju. Dešimtajame dešimtmetyje „Masonite“ tapo didžiausiu „Premdor“ tiekėju. Norėdama vertikalios integracijos ir siekdama pasaulinės plėtros, 2000 m. rugsėjį „Premdor“ pasiekė susitarimą pirkti „Masonite“ iš „International Paper“. Po metų buvo suteiktas valstybinio reguliuotojo patvirtinimas ir sandoris buvo baigtas.

2002 m. sausio 1 d. „Premdor“ oficialiai pakeitė pavadinimą į „Masonite“ ir sukūrė šūkį „The Beautiful Door“, tikėdamasi, kad įsigijimas ir strateginis prekės ženklo keitimas padės sumažinti žaliavų ir rinkodaros sąnaudas, kartu padidins bendrovės gaminamos produkcijos paklausą visame pasaulyje.

2005 m. „Masonite“ įsigijo KKR svertinio išpirkimo būdu. Po ketverių metų, reaguodama į precedento neturintį nuosmukį pasaulinėje būsto rinkoje, „Masonite“ pateikė pareiškimą dėl bankroto apsaugos, numatytos 11 skyriaus įstatuose JAV ir Kanadoje, kaip dalį iš anksto parengto įmonės restruktūrizavimo plano. Po 85 dienų, 2009 m. birželio mėn. „Masonite“ atsigavo po iš anksto suplanuoto bankroto pareiškimo.

2013 m. „Masonite“ pateikė registracijos pareiškimą Jungtinių Amerikos Valstijų vertybinių popierių ir biržų komisijai ir buvo įtraukta į NYSE su žymeniu DOOR, kad vėl taptų akcine bendrove. Praėjus beveik dešimtmečiui, „Masonite“ išaugo į pasaulinę bendrovę, veikiančią aštuoniose šalyse, o klientus aptarnauja net 64 šalyse. „Masonite“ būstinė yra Tampoje, Floridoje, visame pasaulyje dirba daugiau nei 10 000 žmonių ir yra vienintelis durų gamintojas, aptarnaujantis tiek gyvenamųjų namų, tiek komercines rinkas.

Šiandien daugelis „Masonite“ vidaus ir lauko durų yra sukurtos „Masonite“ inovacijų centre (MIC), esančiame Vakarų Čikagoje, Iliojaus valstijoje. MIC, kuriame veikia daugybė novatoriškų bandymų ir tyrimų laboratorijų, yra didžiausias žinomas privatus tyrimų ir plėtros centras pasaulyje, orientuotas į durų technologijas. Objekto tikslas – suteikti „Masonite“ pranašumą pramonėje, kuriant aplinkai nekenksmingus durų sprendimus, kurie padeda sumažinti energijos sąnaudas, suteikdami izoliacines savybes ir užtikrinta saugumą.

### 2.5.5. Gamintojas „CRANE CO“

„Negalite važiuoti geležinkeliu ar statyti užtvankos, eksploatuoti popieriaus fabriko ar nutiesti kanalizacijos, kasti naftos gręžinio ar šildyti ligoninės, paleisti mūšio laivo ar net nusiprausti nenaudodami vieno iš daugiau nei 40 tūkst. produktų, kuriuos gamina *Crane Co.* – rašė žurnalas „Fortūna“, 1936 m. liepos mėn.

Šis 1936 m. liepos mėnesio žurnalo „Fortune“ numerio pastebėjimas gerai apibendrina įmonės padėtį, o po dešimties metų nuo šio straipsnio į sąrašą patenka ir aviacija bei greitieji skrydžiai. Šiandien „Crane“ inovacijų galima rasti beveik visur, kurios palengvina



Iliustracija Nr. 39. Rastas gamintojo „CRANE CO“ produkcijos kilmės įrodymas.

kasdieninį gyvenimą. Pagrindiniai įvykiai daugiau nei 150 metų trunkančioje Bendrovės istorijoje yra akcentuojami toliau pateiktoje laiko juostoje.

1855 m. Brolių Richard'o ir Charles'o Crane'ų įsteigiama „R.T. Crane Brass & Bell Foundry“ Čikagoje. Įmonė gamina vožtuvus, jungiamąsias detales ir specialius liejinius augančiai Amerikos pramonei. 1860-ieji, kaip „Northwest Manufacturing Co.“, „Crane“ tiekia pagrindinius garo komponentus geležinkeliams ir pradeda šildymo garais verslą. „Crane Elevator Company“ pradeda gaminti keltuvus, liftus ir garo variklius ir jau 30-iai metų tapo viena iš pagrindinių šios srities įmonių. 1870-ieji, „Crane“ tampa pramoninės gamybos tobulinimų pradininkas, įskaitant „R.T. Crane“ naujai sukurtą daugiafunkcinių mašinų ir konvejerinė metalų liejimo formų sistemos naudojimą – linijinės gamybos pradžia liejyklose. 1880-ieji, „Crane“ verslas klesti. Įmonė valdo keturias gamyklas, kuriose dirba daugiau nei 1500 žmonių. Steigiami nauji filialai, įmonės veiklą plečiant į Vakarų JAV. 1885 metais įmonei suteikiamas „Crane Co.“ pavadinimas. 1890-ieji, „R.T. Crane“ įkuria metalurgijos laboratoriją, tikriausiai pirmąją Vidurio Vakaruose. „Crane“ gaminiai pasižymi tvirtumu ir kokybe, kad galėtų atlaikyti vis didėjančius skysčių slėgio ir temperatūros iššūkius. 1900 metais „Crane“ gamina plieninius vožtuvus ir jungiamąsias detales savo plieno liejyklose. Griežtas „Crane“ požiūris į metalurgijos mokslą ir medžiagų bandymus tampa nauju vožtuvų ir jungiamųjų detalių pramonės modeliu.

1912 metais įkūrėjas Richard'as Teller'is Crane'as miršta. „Crane Co“ tampa vožtuvų ir jungiamųjų detalių verslo lyderė. R.T. Crane'as jaunesnysis netrukus pradeda vadovauti bendrovei. Tais pačiais metais bendrovė pastato pirmąją tikrai modernią gamyklą, kuri visiškai pereina prie elektros energijos. Čikagoje 160 akrų teritorijoje pastatyta moderniausia savo laikų gamykla pavadinimu „Didieji darbai“. 1920-ieji, „Crane Co.“ sumanė modernaus vonios kambario idėją, kurdama pirmuosius praktiškus dekoratyvinius vonios baldų komplektus. Amerikietiškas vonios kambarys tampa gerovės ir socialinio pasididžiavimo ženklu. Daugelį „Crane“ santechnikos įrangos sukūrė žymus pramonės dizaineris Henry Dreyfuss, garsėjantis savo stiliumi, spalvomis ir naujovėmis. 1930 metais įmonei priklausančių filialų skaičius išaugo iki 190, tuo tarpu 1920 m. jų buvo tik 86. Taip pat buvo atidarytas 1 mln. USD vertės ekspozicijos salonas Atlantic City Boardwalk alėjoje.

1936 metais žymeniu „CR“ įmonė įtraukta į Niujorko vertybinių popierių biržą. 1937 metais atidaromas auksinių vartų tiltas su turėklais, kuriuos tiekia „Crane Co. 1942 metais siekdama patenkinti karo poreikius, „Crane“ padidina plieninių vožtuvų našumą keturis kartus iki 25 000 tonų kasmet. JAV vienam kariniam jūrų laivyno laivui reikėdavo nuo 1500 iki 15000 vožtuvų. 1951 metais, po karo „Crane“ tiekia srauto valdymo produktus orlaiviams. Įsigyjama itin išvystytų tikslųjų gaminių

orlaiviams gamintoja „Hydro-Aire“. 1957 metais „Crane“ pristato knygą „Techninis popierius 410“, paremtą klasikine knyga „Skysčių srautas“ išleista 1942 m.. Šiandien šis esminis vadovas, padedantis suprasti skysčių srautą per vožtuvus, vamzdžius ir jungiamąsias detales, yra prieinamas kaip programinė įranga. 1959 metais T.M. Evans‘as išrinktas pirmininku ir generaliniu direktoriumi. Nauja valdymo filosofija skatina „Crane“ supaprastinti platinimo tinklą ir sutelkti dėmesį į pramoninę gamybą. 1960-ieji, pramonės plėtra skatinama per vietinius ir tarptautinius įsigijimus, tokius kaip „Chapman Valve“, „Cochrane Corporation“, „Deming Company“ ir „Chempump“. 1961 metais „Crane“ tampa tikra tarptautine organizacija, turinti penkiasdešimt gamyklų Jungtinėse Amerikos Valstijose, Kanadoje, Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Nyderlanduose ir Meksikoje.

1963 metais „Crane“ tęsia savo įsipareigojimus vykdyti mokslinius tyrimus ir plėtrą steigdama naujas inžinerines ir laboratorijų patalpas netoli Filadelfijos. 1969 metais „Crane“ siurbliai atsiduria mėnulyje, „Hydro-Aire“ ir „Chempump“ siurbliai naudojami Gemini ir Apollo Space programose. 1970-ieji, „Crane“ įsitvirtina keturiose pagrindinėse srityse: skysčių ir taršos kontrolės, plieno, statybinių gaminių ir orlaivių / erdvėlaivių. 1980-ieji, „Crane“ pasitraukia iš santechnikos gamybos ir platinimo verslo JAV. 1981 metais „Crane“ tiekia stabdžių sistemą pirmajam NASA erdvėlaiviui.

1984 metais Thom‘as M. Evans‘as atsistatydina iš valdybos pirmininko pareigų, išdirbęs „Crane“ 25 metus. Jo sūnus R. S. Evans‘as išrenkamas pirmininku ir generaliniu direktoriumi, o bendrovė paskelbia apie naują strateginį planą, kaip sustiprinti savo jėgas specializuotos lengvosios ir vidutinės pramonės gamybos bei didmeninio platinimo srityse, tuo pačiu sumažinant priklausomybę nuo didelio kapitalo reikalaujančio, cikliško ir į prekes orientuoto verslo.

1985 metais „Crane“ įsigyja „UniDynamics“ – konglomeratą, apimančią pradinių komponentų ir inžinerinių medžiagų gamybos („Kemlite“) ir prekybos sistemų („National Vendors“) segmentus. Šis įsigijimas taip pat apėmė „Resistoflex“, kuris išaugo ir tapo vienu iš svarbiausių „Fluid Handling“ prekės ženklų. 1990-ieji, Evans‘as vadovauja „Crane“ kaip augančiai įmonei, turinčiai stiprią įsigijimo programą skysčių tvarkymo, inžinerinių medžiagų, prekybos sistemų, kosmoso ir valdymo srityse. R.S. Evans‘ui einant pirmininko ir generalinio direktoriaus pareigas nuo 1984 iki 2001 m., bendrovės rinkos kapitalas padidėjo nuo mažiau nei 200 mln. USD iki maždaug 1,8 mlrd.

1997 metais bendrovė muša naujus rekordus, įskaitant pardavimus viršijančius 2 milijardus dolerių ir daugiau nei 100 milijonų dolerių grynąjį pelną. „Crane“ pradeda savo veiklos tobulumo programą ir pirmoji „juodųjų diržų“ klasė pabaigė mokymus pagal „Six Sigma“ metodus. 2001 metais Eric‘as C. Fast‘as išrinktas prezidentu ir generaliniu direktoriumi. Jis ir toliau strategiškai vadovauja susietų įmonių tinklui, siekdamas perkelti „Crane“ iš kontroliuojančiosios bendrovės į veikiančią įmonę.

2000-ųjų pradžioje pamatą būsimam pelningam augimui padeda naujai diegiami „Operational Excellence“ įrankiai, didesnis intelektualinio kapitalo vystymas, strateginiai ryšiai ir stiprus dėmesys klientui. 2003 metais Jeremy Siegelio atliktame tyrime „The Future For Investors“ (paskelbta 2005 m.) pažymima, kad „Crane Co.“ buvo 10-oji pagal didžiausią gražą akcininkams (15,1 proc. per metus) nuo 1957 iki 2003 m. 2005 metais „Crane“ švenčia 150 metų jubiliejų. 2013 metais „Crane Co“ užbaigia „MEI Conlux Holdings“ įsigijimą – didžiausią įsigijimą įmonės istorijoje.

2014 metais Max‘as H. Mitchellas paskirtas prezidentu ir generaliniu direktoriumi. Jis ir toliau vykdo ilgalaikę „Crane“ strategiją, perkeldamas įmonę į integruotą veikiančią įmonę, orientuotą į tris pagrindines pasaulinio augimo platformas: skysčių tvarkymą, aviaciją ir elektroniką bei „Crane“ mokėjimo inovacijas. 2018 metais „Crane Co.“ užbaigia „Crane & Co., Inc.“ („Crane Currency“) įsigijimą, kuris yra antras pagal dydį įsigijimas bendrovės istorijoje. 2021 metais „Crane“ praneša apie „Engineered Materials“ pardavimą ir tęsia savo supaprastinimo kelią, sutelkdamas dėmesį į tris pasaulines strategines augimo platformas.

„Crane“ pakeičia savo skysčių tvarkymo segmento pavadinimą į „Process Flow Technologies“, kad geriau perteiktų pagrindines verslo stipriąsias puses ir esmines kompetencijas: savo klientams teikti nuosavybės teises į aukštąsias procesų valdymo technologijas.

### 2.5.6. Gamintojas „THE READING HARWARE COMPANY“

„Reading Hardware Company“ buvo įkurta 1872 m. ir veikė iki 1950 m. Ji buvo pramonės lyderė Jungtinėse Amerikos Valstijose nuo 1880-ųjų iki XX a. 2-ojo dešimtmečio pabaigos, kuri gamindavo tiek paprastą, tiek dekoratyvinę architektūrinę įrangą statybininkams. Kompanijos liejiniai buvo naudojami daugelyje dėmesio vertų biurų pastatų ir viešbučių, įskaitant Baltuosius rūmus Vašingtone.



Iliustracija Nr. 40. Rastas gamintojo „THE READING HARWARE COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas.

„Reading Hardware Company, dar žinoma kaip „The Hardware“, yra ne tik istorinis gamyklų kompleksas bet ir nacionalinis istorinis rajonas, esantis Reading mieste, Berkso grafystėje, Pensilvanijoje. Rajone yra penki pastatai įskaitant „Reading Hardware Company Butt Works“. Kompleksą sudaro XIX amžiaus pabaigoje statyti mūriniai ir

masyvaus medžio karkaso pastatai bei XX amžiaus pradžios gelžbetoniniai pastatai. Šis pastatų kompleksas buvo įtraukti į Nacionalinį istorinių vietų registrą.

### 2.5.7. Gamintojas „JOHNS – MANVILLE CORPORATION (JM)“

1858 m. 21 metų Henry's Ward'as Johns'as savo daugiabučio namo rūsyje Niujorke sukūrė pirmąjį įmonės gaminį – ugniai atsparius stogo gontus. Tam jis panaudojo naują žmonos skalbinių gręžtuvą ir buitinį arbatos virduklį, kuriuo ant audinio užpylė karštą dervą. Iki 1868 m. išvystęs produkto gamybą Henry's pradėjo eiti savo sėkmės keliu, gavęs pirmąjį asbesto gaminio patentą – „John Manville“ verslo pamatą ateinantiems 100 metų.



Iliustracija Nr. 41. Rastas gamintojo „JOHNS – MANVILLE CORPORATION (JM)“ produkcijos kilmės įrodymas.

1886 m. Charles'as B. Manville'is ir jo trys sūnūs Milvokyje įkūrė vamzdžių izoliavimo įmonę pavadinimu „Manville Covering Company“. Netrukus Manville'is tapo Johns'o kompanijos produkcijos pardavimo agentu. Po penkiolikos metų abi organizacijos susijungė ir tapo „Johns-Manville Corporation“ (JM). Vadovaujant Manville'io šeimai, įmonės produktų linija išsiplėtė ir apėmė lakštines pakuotes cilindrams, stabdžių antdėklus, asbestcementį ir akustinius gaminius. Pardavimai išaugo iki 45 mln. USD, o pelnas viršijo 3,3 mln. USD prieš JM paskelbimą Niujorko vertybinių popierių biržoje 1927-aisiais metais.

Vėlesniais dešimtmečiais prasidėjusiose bylose dėl asbesto keliamo pavojaus paviešinti dokumentai parodė, kad įmonė daugelį metų slėpė duomenis apie asbesto keliamą pavojų. Taip pat įmonė nesiteikė įspėti darbuotojų apie su asbestu susijusias ligas, tokias kaip mezoteliomą, asbestozę ir asbesto plaučių vėžį, bei jų išsivystymo riziką.

„Johns Manville“ dangstymai prasidėjo 1933 m., kai daktaras Anthony Lanza, 1926–1948 m. dirbęs „Metropolitan Life“, patarė *Manville* įmonės gydytojui nekabinti įspėjamųjų plakatų, informuojančių apie asbesto keliamą pavojų sveikatai. „Metropolitan Life“ taip pat neskatino vyriausybės tikrinti *Manville* gamyklos, nors ir žinojo apie konfidencialias, įmonės rengiamas ataskaitas apie asbestozę tarp 20% įmonės darbuotojų.

1949 m. daktaras Kenetas Smitas „Johns Manville“ būstinei išsiuntė atmintinę apie septynis asbesto gamyklos darbuotojus, kurių krūtinės ląstos rentgeno nuotraukos parodė asbestozę. Jis patarė

įmonės prezidentui Lewisui H. Brownui ir kitiems vadovams nesidalyti su darbuotojais gautais rezultatais. Brown'as ne tik pasinaudojo patarimais, bet ir laikėsi įmonės politikos neinformuoti darbuotojų ir pasamdė K. Smitą įmonės medicinos direktoriumi.

Aštuntajame ir devintajame dešimtmečiuose tūkstančiai žmonių pradėjo sirgti sunkiomis ligomis dėl bendrovės gaminamų asbesto produktų poveikio. Daugelis iškėlė teisinius ieškinius prieš „Johns Manville“, o įmonė 1982 m. iškėlė bankroto bylą.

1988 m. įmonė bankrutavo ir įkūrė „Manville Personal Injury Settlement Trust“ fondą. Siekiant išspręsti visus su asbestu susijusius ieškinius ir kompensuoti žmonėms, nukentėjusiems nuo *Manville* asbesto gaminių. Fondas startavo su pradine 2,5 mlrd. USD suma, o 2022 m. kovo 31 d. bendras fondo turtas buvo 682,6 mln. USD.

Pastaraisiais dešimtmečiais nebūdama patenkinta esama padėtimi bendrovė metė sau iššūkį sutelkti dėmesį į naujoves. Kompanija išgyveno ir klestėjo net sunkiais laikais, įskaitant Amerikos pilietinį karą, du pasaulinius karus, didžiąją depresiją ir, svarbiausia, „stebuklingo mineralo“ – asbesto – atsiradimą ir išnykimą.

2001 m. „JM“ tapo „Berkshire Hathaway Inc.“ dukterine įmone, kuri suteikė tvirtą finansinį pagrindą leidusį atnaujinti įsipareigojimus teikti novatoriškus sprendimus klientų poreikiams tenkinti. 2018 m. švėsdama savo 160 metų jubiliejų, įmonė didžiausią dėmesį skiria naujų produktų kūrimui, siekiant sumažinti energijos sąnaudas, pagerinti patalpų oro kokybę, taupyti energiją ir suteikti komfortą. Įmonės pažangiausias tyrimų ir plėtros padalinys esantis Litletone, Kolorado valstijoje, kartu su ten dirbančiais inžinieriais ir statybų mokslininkais pirmauja ir užima lyderio pozicijas tvarių statybos produktų pramonėje.

### 2.5.8. Gamintojas „HALL WOOLFORD TANK COMPANY“

„Hall-Woolford Tank Company“ buvo įkurta 1854 metais. Šiuo metu įmonė vis dar lyderiauja savo pramonės srityje, kurios svarbiausias tikslas – kruopščiai, kokybiškai ir meistriškai tęsti medinių rezervuarų gamybą, aptarnavimą, montavimą ir priežiūrą. Įmonėje dirba tik patys geriausi, iš kartos į kartą patirtį perėmė rezervuarų statytojai.



Iliustracija Nr. 42. Rastas gamintojo „HALL WOOLFORD TANK COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas.

Per metus įmonėje pagaminamas didelis rezervuarų kiekis, todėl įmonė nuolat pildo savo atsargas aukščiausios kokybės rezervuarams skirta mediena. Ypatingas dėmesys skiriamas medienos žaliavoms, kad atitiktų itin griežtus reikalavimus. Patyrę meistrai atrinka tik kokybiškas žaliavas, kad jos atitiktų kiekvieno kliento poreikius. Nors daugelio gamintojų naujos medienos talpyklos atrodo vienodai, bet ne visų talpyklų mediena būna kokybiška, kas lemia jų ilgaamžiškumą. Mediniai rezervuarai gaminami įvairių dydžių. Jie yra nerūdijantys, ilgaamžiai ir reikalauja labai mažai priežiūros, nes gamyboje naudojama tik puvimui atspari mediena. Rezervuarai gaminami cilindro formos, tačiau gali būti ir kitų formų: ovalios (elipsės), stačiakampės, pusiau apvalios. Paprastai jie transportuojami išardyti ir būna surenkami vietoje. Dėl to mediniai rezervuarai yra pageidaujami ten, kur juos sunku pristatyti ir sumontuoti neišardytus. Pastatymas reikalauja minimalaus laiko – darbuotojų komanda paprastai gali sumontuoti rezervuarą per 1–3 dienas. Didesnėms talpykloms prireikia daugiau laiko. Medinės talpyklos naudojamos įvairiose pramonės šakose ir jos yra sąlyginai pigesnės už kitų tipų talpyklas. Ilgas tarnavimo laikas reiškia trumpesnę prastovų laiką, kuris skiriamas kitų tipų rezervuarų dažnesniam keitimui.

### 2.5.9. Gamintojas „J.W. WELLS LUMBER COMPANY“

Johanas Walteris Wellsas (John W. Wells) gimė 1841 m. kovo 30 d. netoli Davenporto miesto, Ajovoje, ir tapo labai turtingu žmogumi medienos perdirbimo versle. 1875 m. jis perkėlė savo medienos gamyklą ir verslą į Menominee, kuris nuo to laiko tapo jo namais.



Iliustracija Nr. 43. Rastas gamintojo „J.W. WELLS LUMBER COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas.

Čia jis nuolat užsiėmė medienos verslu ir ilgus metus jo veikla buvo labai pelninga. Jis buvo „Girard Lumber Company“ viceprezidentas ir generalinis direktorius. Bendrovė turėjo gerai įrengtą lentpjūvę Dunbar mieste, Viskonsine. Ponas Wellsas taip pat buvo vienas pagrindinių „Bird-Wells Lumber Company of Wausaukee“ savininkų ir šios bendrovės prezidentas. Gamykla esanti Viskonsino valstijoje kasmet pagamindavo apie dvidešimt milijonų pėdų medienos.

Wellsas įkūrė „J. W. Wells Lumber Company“ Menominee mieste ir buvo šios kompanijos prezidentas. Jis taip pat buvo „White Pine Lumber Company“ – šeimos korporacijos, kurią sudarė jis

pats ir trys jo sūnūs: Danielis, Artemusas ir Ralfas, prezidentas. Ši įmonė veikė Ontarijuje, Kanadoje, kur joms priklausė du pušų medienos miesteliai, medienos ruošos geležinkelis, didelė lentpjūvė ir viskas, ko reikia plačiam verslui vykdyti.

2001 m. Ralpho ir Frances Wells sūnus, Johano Walterio Wellso vaikaitis Tomas Wellsas parašė prisiminimus apie vaikystę Menominee: „Prieš atvykstant Johnui Walteriui Welsui, Menominee upėje buvo 21 lentpjūvė. Wellsas prisijungė prie J. Crawford, įkurdamas Crawford Wells Lumber Co. Wellsas vedė Isabella Crawford.

John'as Walter'is Wells'as tapo labai turtingu žmogumi medienos versle. Mano tėtis Ralphas Wellsas man pasakė, kad jie mokėjo medkirčiams tik vieną dolerį per dieną. Medkirčiai daugiau neprašė, tad visi liko patenkinti. Mano tėtis sakė, kad malūnas dažnai uždirbdavo 100 procentų ar daugiau pelno. Mokesčiai tuo metu nebuvo dideli. Tai turėjo būti aukso era.

1932 metų balandžio 18 dieną J.W. „Wells Lumber Co.“ sudegė iki žemės. Tai buvo vienas didžiausių gaisrų JAV tais metais. Jei vėjas būtų pasikeitęs, jis būtų galėjęs išnaikinti Menominee miestą su 10 000 gyventojų. Gaisras buvo sukeltas tyčia, tačiau nežinome kas padegė, bet visada buvo manoma, kad jį sukėlė kažkas, kas nesutarė su A. C. Wellsu.

#### **2.5.10. Gamintojas „CURTIS & YALE“**

1881 m. Wausau mieste „Curtis Brothers & Company“ iš Clinton'o, Ajovos valstijoje, pastatė naują gamyklą. Po 15 veiklos metų Ajovoje broliai „Curtis Brothers“ išsiuntė jauniausią brolių Cornelius S. Curtis prižiūrėti naujojo filialo Viskonsine.

Vakariniame Viskonsino upės krante pastatyta „Curtis“ gamykla buvo skirta gaminti produktus iš regione išaugintos medienos. Iš medienos buvo gaminamos grindys, medinės dailylentės, langų varčios, durų staktos ir žaliuzės.

Bėgant metams, bendrovė keitė pavadinimus, kad prisijungtų naujus partnerius prie kompanijos. Pirmasis ir svarbiausias iš šių naujų partnerių buvo Stephen'as M. Yale'as, palikęs savo namus Minesotoje, kad galėtų dirbti „Curtis Brothers“; iš pradžių Ajovoje 1880–1882 m., o po to dešimtmetį Wausau. 1893 m. Yale'as buvo paaukštintas į bendrovės partnerius ir tais pačiais metais buvo išsiųstas atgal į Mineapolį. Ten jis išplėtė įmonę įkurdamas tiekimo sandėlį (1893 m.), vėliau didelę parduotuvę ir saloną (1898 m.).

Kiti biurai visoje šalyje buvo atidaryti iki 1910 m. Savo 1913 metų įmonės apžvalgoje Louis Marchetti pažymėjo, kad „Curtis & Yale“ išsiplėtė savo veiklą ir turėjo didmenos padalinius

Mineapolyje ir Detroitė bei pardavimo biurus Pitsburge ir Vašingtono Kolumbijos apygardoje taip pat pirkimų biurą Spokane, Vašingtone. Kai kurie padaliniai pritraukė kitus investuotojus, pavyzdžiui, Mineapolio padalinys tapo Curtis-Yale-Holland 1919 m., prie kompanijos prisijungus L.B. Hollandui ir tapus šios įstaigos viceprezidentui. Wausau padalinys liko pavadintas „Curtis ir Yale“ iki 1937 m., kol buvo supaprastintas ir pavadintas „Curtis Companies“.

Wausau filialas taip pat buvo plečiamas, kol 1899 m. jis įsigijo buvusią „Wausau Furniture Co“ gamyklą, nutolusią per kelis kvartalus į pietus ir ten pristatė keletą naujų pastatų. Curtis gamykla Nr. 2 veikė iki 1920-ojo dešimtmečio pabaigos, kol buvo parduota 3M gamyklai, o Curtis sustiprino savo veiklą gamykloje Nr. 1. Iki amžių sandūros sėkmingas „Curtis & Yale“ verslas kartu su daug darbo reikalaujančiu gamybos pobūdžiu, paskatino bendrovę tapti viena iš pirmaujančių darbdavių Marathon apygardoje. Dėl durų ir varčių gamybos pobūdžio nebuvo galima užtikrinti nuolatinio darbo išties metus, todėl darbuotojai būdavo atvežami dirbti sezoniškai, kuomet būdavo daug užsakymų.

Tačiau XX amžiuje „Curtis & Yale“ savo darbuotojams suteikė daugybę pažangių privalumų. Tai buvo senatvės pensijų skyrimas (1913 m.), pasirašytas susitarimas su kitomis gamybos įmonėmis apriboti nepilnamečių darbo valandas, kad jie kiekvieną darbo dieną 3 valandas galėtų lankyti mokyklą (1916 m.), darbuotojų draudimas (1918 m.) ir įkūrė gamyklos biblioteką (1919 m.)

1932 m. „Curtis“ pristatė „iš anksto sumontuotų langų bloką“ modelį, pavadintą šalyje žinomu prekės ženklu „Silentite“. Daugeliu atžvilgiu „Silentite“ langas buvo revoliucinis ir lėmė sparčius langų technologijos pokyčius ateinančius penkiasdešimt metų.

„Silentite“ langai buvo sukurti siekiant pasinaudoti naujomis oro izoliacijos savybėmis, todėl buvo geriau izoliuoti. Tolesnė plėtra paskatino naujų standartizuotų langų modelių gamybą. Naujasis „Silentite“ langų blokas, parduodamas XX amžiaus ketvirtojo dešimtmečio viduryje, buvo ne tik atsparus atmosferos poveikiui, bet ir sukomplektuotas taip, kad būtų viskas ko galėtų prireikti namo savininkui ar rangovui, norint juos sumontuoti. Iki tol iš „Curtis“ buvo galima įsigyti tik lango rėmą ir varčią, bet atskirai reikėjo ieškoti kitų firmų langų apkaustų, o tada specialistų, kurie sumontuotu stiklus į varčias ir įstatytų langus į angas.

Ši standartizuotų produktų gamybos plėtra padėjo stabilizuoti įmonės veiklą ir nuo sezoniško – nereguliaraus darbo pereiti prie pastovaus. Nuo 1920 m. „Curtis & Yale“ samdė žymius dizainerius, kad jie atnaujintu medienos produktų linijas. Atliepdama architektams „Curtis“ atnaujino gaminius ir pritaikė juos masinei gamybai, tačiau jie vistiek atrodė autentiškai ir stilingai.

Pavyzdžiui, 1938 m. su žymiu Niujorko architektu Dwightu Jamesu Baumu buvo sudaryta sutartis atnaujinti kai kuriuos Curtis gaminius. Baumas taip pat buvo ilgametis žurnalo „Good Housekeeping Magazine“ patarėjas ir naudojo „Curtis“ spinteles pasaulinei parodai pastatytame name.

1961 m. „Curtis Companies“ paskelbė apie savo gamyklų reorganizavimą, tikėdamasi, kad įmonės optimizavimas gali padėti užtikrinti reikiamą finansinį stabilumą. Dėl didėjančių modernių langų gamybos sąnaudų ir modernėjančių architektūrinių reikalavimų, sumažėjo visų „Curtis“ padalinių pardavimas.

Visų Wausau gyventojų nuostabai 1962 m. balandžio 30 d. „Curtis“ paskelbė, kad Wausau gamykla uždaro savo duris. Prieš tai paskelbiant, Wausau padalinyje dirbo 265 valandinių ir 20 biuro darbuotojų, kurių bendras darbo užmokestis viršijo milijoną dolerių. Tai buvo staigmena visiems Viskonsino gyventojams, nes atrodė, kad Wausau padaliniui sekasi gerai. Kai kurie darbuotojai apie tai sužinojo ryte, kai su jais buvo susisiekti telefonu. Dauguma apie uždarymą sužinojo tik po to, kai apie tai buvo pranešta per radijo laidą, kurioje darbuotojams buvo liepta nesivarginti tą dieną ateiti į darbą. Likusios „Curtis“ įmonės taip pat turėjo problemų, 1966 m. gamykla Klintono, Ajovoje, taip pat užvėrė duris.

Kiti medinių langų gamintojai regione neabejotinai pasinaudojo tuo, kad be darbo buvo likę daug kvalifikuotų medienos apdirbėjų, likusių po „Curtis“ uždarymo, todėl „Curtis“ darbuotojų patirtis tęsė langų gamybos tradicijas regione net ir uždarius gamyklą.

Apibendrinant galima pastebėti, kad iki prasidedant tvarkomiesiems paveldosaugos ir remonto darbams 2019 metais, Kultūros vertybių registro duomenimis, Kurnėnų mokyklos statinių komplekso aprašyme buvo žinomi tik du JAV gamintojai, kurių produkcija L. Radziukyno dėka buvo atgabenta į šią mokyklą („Aermotor Windmill Company“ ir „American Standard“). Visi kiti gamintojai buvo nežinomi ir atskleisti tik ardomųjų tyrimų metu, atliekant interjero tvarkybos darbus.

### **III. KURNĖNŲ MOKYKLOS STATINIŲ KOMPLEKSO VERTINGŪJŲ SAVYBIŲ TIKSLINIMAS KULTŪROS VERTYBIŲ REGISTRE**

Kurnėnų mokyklos statinių kompleksas (u.k. 12215, adresas – Alytaus rajono sav., Miroslavo sen., Kurnėnų k., Draugystės g. 2) įregistruotas į Lietuvos kultūros vertybių registrą 1993 m. balandžio 2 d. Suteiktas regioninis objekto reikšmingumo lygmuo. Kompleksą sudaro du statiniai: Kurnėnų mokyklos statinių komplekso mokykla (16014); Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vėjo jėgainė (23520).

Šio magistrinio darbo autorius 2022 m. spalio 5 d. BĮ „Kultūros paveldo departamentui“ pateikė siūlymą dėl vertingųjų savybių tikslinimo. 2020 metais, pabaigus tvarkybos darbus pagal projektą „Mokslo paskirties pastato – mokyklos, Alytaus rajono savivaldybė, Miroslavo seniūnija, Kurnėnų kaimas, Draugystės gatvė 2, kapitalinio remonto ir tvarkomieji paveldosaugos darbai“, buvo surasta naujų istorinių artefaktų ir atskleista daug naujos informacijos apie statybų žaliavas atkeliavusias iš JAV. Atsižvelgiant į gautą naują informaciją pasiūlyta atnaujinti Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u.k.12215) mokyklos (u.k.16014) ir vėjo jėgainės (u.k.23520) vertingųjų savybių sąrašą papildant naujomis vertingosiomis savybėmis ir esamų vertingųjų savybių informacija.

Pasiūlyta įtraukti šias naujas vertingąsias savybes: vandens talpa (gamintojas „Hall-Woolford Tank Company“), mokyklinės lentos (gamintojas „Masonite Corporation“), gipskartonio plokštės (gamintojas USG-United States Gypsum“) ir durų furnitūra (gamintojas „Reading Hardware Company“; taip pat pasiūlyta patikslinti Kultūros paveldo vertybių registre pateiktą informaciją, pateikiant papildomą medžiagą apie naujus gamintojus. 1-oje lentelėje pateikiami duomenys apie naujų vertingųjų savybių tikslinimą ir įtraukimą.

Lentelė Nr. 1 Vertingųjų elementų sąrašas

JAV pagamintas gaminys	Vertingųjų savybių sąrašas		Kilmė – gamintojas iki 2019		Kilmė – gamintojas po 2019		JAV gamintojo pavadinimas
	Įtraukta	Neįtraukta	Žinoma	Nežinoma	Žinoma	Nežinoma	
Vėjo pompa	+		+		+		The Aeromotor
Vandens talpa		+		+	+		Hall-Woolford Tank Company
Parketlentės	+			+	+		J.W. Wells Lumber Company
Sanitariniai prietaisai	+		+		+		Standrad Sanitary Mfg.Co.
Langai	+			+	+		Curtis Woodwork
Mokyklinės lentos		+		+	+		Masonite Corporation
Gipskartonio plokštės		+		+	+		USG -United States Gypsum
Apdailinės asbesto plokštės	+			+	+		Johns-Manville Asbestos flexboard
Durų furnitūra		+		+	+		Reading Hardware Company
Ketaus radiatoriai	+			+	+		Crane Company
Vidaus ir lauko durys	+			+		+	-
Mokykliniai suolai	+			+		+	-

2022 m. lapkričio 3 d. gautas Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos dokumentas *Dėl Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (U.K. 12215) duomenų Kultūros vertybių registre patikslinimo* (Nr. (13.24 E)2-2262) (Priedas Nr. 1). Dokumente teigiama, kad Rolando Janulio tiriamajame darbe yra istorinių duomenų, kurie nepaminėti apskaitos dokumentuose, registruotuose Kultūros vertybių registre, ir Kultūros paveldo centrui pavedama išnagrinėti ir patikslinti Kultūros paveldo vertybių registrą: „Persiunčiame Kultūros paveldo centrui Departamento gautą medžiagą, kurią prašome išnagrinėti, ir esant pagrindui, parengti nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos akto projektą, reikalingą Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybai sprendimui priimti dėl Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u.k. 12215) duomenų Kultūros vertybių registre tikslinimo, patikslinant ir / ar papildant paties komplekso ir kompleksinės dalies – Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vėjo jėgainės (u.k. 23520) vertingąsias savybes“. Visas dokumento nuorašas pateikiamas magistrinio darbo prieduose.

Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos Antroji nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo taryba 2023 m. spalio 16 d. priėmė nutarimą, jog remiantis darbo autoriaus pateikta medžiaga<sup>93</sup>, turi būti patikslinti registruotos vertybės duomenys Kultūros vertybių registre (aktas Nr. KPD-AV-1098/1)<sup>94</sup>. Kultūros vertybių registro duomenys patikslinti 2023 m. spalio 24 d., dokumente išskirtos šios paveldosauginės Kurnėnų mokyklos pastato saugomos vertybės<sup>95</sup>:

1. Pastato tūris: sudėtinis, „L“ raidės formos plano, sudarytas iš 1 a. su pusrūsiu vakarinio korpuso, 1 a. su pusrūsiu ir mezoninu rytinio korpuso bei vandens bokšto centrinėje pastato dalyje (2014); stogo forma – vakarinio korpuso ir vandens bokšto – dvišlaitė, rytinio korpuso trišlaitė (2014); molio čerpių dangos tipas (danga pakeista 1994 m.) (2014); kiti stogo elementai – rytinio korpuso dviejų tarpinių raudonų molio plytų mūro dūmtraukio tipas (2014); šlaito vienišlaičio medinio tūrinio stoglangio tipas (2014).

2. Aukštų išplanavimas – mišrus: vakarinio korpuso vienos patalpos pusrūsio salė ir dvi klasės pirmame aukšte, rytinio korpuso pusrūsio, pirmojo aukšto ir mansardos koridorinė plano struktūra su tambūrais prie įėjimų (2014); sienų angos, nišos - stačiakampės ir arkinės vidaus patalpų angos ir nišos (2014).

3. Fasadų architektūrinio sprendimo visuma (išskyrus vakarinio korpuso pietryčių fasado priestatą, rytinio korpuso šiaurės rytų fasado įėjimu paverstą buv. langą, viršutinį apdailos sluoksnį) (2014); fasadų architektūros tūrinės detalės – vandens bokšto tinkuoto plytų mūro ŠV ir PR laiptuoti frontonai su betoninėmis viršūnėmis (2014); rytinio korpuso pietryčių fasado stačiakampio plano prieangis sutapdintu stogu (2014); šiaurės vakarų fasado betoninių pakopų laiptai su stačiakampiais stulpeliais ir atitvarinėmis sienutėmis (2014); vakarinio korpuso pietvakarių ir pietryčių fasadų, rytinio korpuso šiaurės vakarų fasado pusrūsio langų betoninių prieduobių tipas (2014); fasadų apdaila ir puošyba – vandens bokšto šiaurės vakarų fasado keraminis Lietuvos herbas (XX a. 8 deš. buvo paslėptas po tinko sluoksniu, atidengtas 1988 m., 2014); vandens bokšto ŠV fasado reljefinis įrašas „Kurnėnų mokykla“ (2014); vandens bokšto metalinė vėjarodė-žaibolaidis (2014).

4. Konstrukcijos – pamatas su tinkuoto plytų mūro pusrūsio sienomis ir cokoliu (2014); keraminių plytų mūro sienos (2014, 2022); gelžbetoninė monolitinė pusrūsio perdanga su

---

93 Janulis, Rolandas. Paveldo studijų krypties tiriamasis darbas „Kurnėnų mokyklos statinių komplekso paveldosauginės vertės tyrimas“. Kaunas, 2022 m.

94 Dėl duomenų patikslinimo; 2023-10-16; Nr: KPD-AV-1098/1; Registravimo Registre data: 2023-10-24; [Aktas\\_KPD-AV-10981.pdf](#) Priedas Nr.1. Komplexo paveldosauginės vertės tyrimas TRP1 TRP2

95 Nekilnojamojo Kultūros paveldo vertinimo tarybos aktas Nr. KPD-AV-1098/1 priimtas 2023 10 16 vertingųjų savybių tikslinimas.

užapvalintomis lubų paskliautėmis (2014); pirmo aukšto ir rytinio korpuso mansardos medinių sijinių perdangų su užapvalintomis lubų paskliautėmis tipas (lubos tinkuotos ant balanų, pirmojo aukšto ir mansardos patalpose; medinės gegninės stogo konstrukcijos tipas (2014); funkcinė įranga – betoniniai laiptai su mozaikinio betono pakopomis ir mediniais ranktūriais pusrūsio patalpose, laiptų atitvarinė sienutė pirmajame aukšte (2014); mediniai laiptai su ranktūriais iš pirmojo aukšto į mansardą, laiptų atitvarinė sienutė (2014); medinių konstrukcijų tualetų kabinų atitvaros su durimis pirmojo aukšto patalpoje; inžinerinė įranga – ketaus radiatoriai pusrūsio ir mansardos patalpose (amerikiečių įmonės „Crane Company“, 2014, 2022); baltų glazūruotų koklių viryklės su sienelėmis pusrūsio ir mansardos patalpose (2014); medinis vandens rezervuaras bokšte (amerikiečių įmonės „Hall Woolford Tank Company“, 2022); stalių ir kitų medžiagų gaminiai – pirmo aukšto ir mezonino mediniai langai su apvadais ir metaliniais apkaustais (amerikiečių įmonės „Curtis Woodwork“, 2014, 2022); pusrūsio, vandens bokšto, V korpuso frontonų langų medinių konstrukcijų ir skaidymo tipas, varstymo būdas (2014); ŠV įėjimo medinės dvivėrės durys su įstiklintomis viršutinėmis dalimis, supraportu ir metaliniais apkaustais (2014); vidaus patalpų medinės vienvėrės ir dvivėrės durys, dalis su įstiklintomis viršutinėmis dalimis ir metaliniais apkaustais, mediniai durų apvadai (furnitūra amerikiečių įmonės „Reading Hardware Company“; dauguma durų rankenų, apyrakčių, spynų pakeista naujomis; pusrūsio įėjimo tambūro medinė įstiklinta atitvara (2014, 2022); medienos plaušų mokyklinės lentos (amerikiečių įmonės „Masonite Corporation“, 2022).

5. Įvairios paskirties baldai – medinės kabyklos (3 vnt., 2014); dvivėrės sieninės spintos (3 vnt., 2014); vienvėrės sieninės spintos (3 vnt., 2014); suolai (14 vnt., 2014); sieninės spintelės (2014); vandens įtaisai ir prietaisai – keraminės ir ketaus praustuvės, vonia, gertuvė su maišytuvais ir kita sanitarinių prietaisų įranga (keraminiai gaminiai amerikiečių įmonės „Standart“, 2014); lubų, sienų, kolonų apdaila – tinkas su sienų polichrominio deko fragmentais (2014); sienų asbesto plokščių, imituojančių plyteles, apdailos tipas (amerikiečių įmonės „Johns-Manville Asbestos flexboard“, 2014, 2022); mansardos patalpų gipso kartono plokštės (amerikiečių įmonės „United States Gypsum“, 2022); grindų keraminės vonios plytelės (2014); medinių lentų grindų tipas (2014); medinių lentelių parketas pirmo aukšto klasėse (amerikiečių įmonės „J.W. Wells Lumber“ 2014, 2022).



Iliustracija Nr. 35. Vonios patalpos prieš restauravimą.



Iliustracija Nr. 36. Vonios patalpos po restauravimo.



Iliustracija Nr. 37. Gertuvė – vandens fontanas prieš restauravimą.



Iliustracija Nr. 38. Gertuvė – vandens fontanas po restauravimo. Vienas pirmųjų tokio tipo prietaisų Lietuvoje.

Pateiktame sąrašė matome kurios savybės patikslintos atsižvelgiant į 2022 m. darbo autoriaus atliktus tyrimus. Iki 2019 m. buvo žinomi tik du JAV gimintojai: „Aermotor Windmill Company“, kurio pavadinimas buvo matomas ant vėjo jėgainės uodegos ir „American Standard“, kurio logotipus galima buvo pamatyti ant sanitarinių prietaisų ir kriauklių, dušų bei vonių maišytuvų. Visi kiti gamintojai buvo nežinomi ir atskleisti tik ardomųjų tyrimų metu atliekant interjero tvarkybos darbus.

Tęsiant darbus vienas po kito buvo randamas artefaktas, patvirtinantis JAV kilmę ir nurodantis buvusį gamintoją. Taip buvo išsiaiškinta, kad medinis baltojo arba amerikietiškojo ąžuolo parketas buvo pagamintas „J. W. Wells Lumber Company“ kompanijoje, kuri 1932 metų balandžio 18 dieną sudegė iki žemės ir po kelių bandymų taip ir neatsigavo. „Silentite“ langai, pagaminti „Curtis Companies“ kompanijoje, 1932 metais JAV pristatyti kaip revoliucija langų pramonėje, po dviejų metų jau buvo sumontuoti Kurnėnų mokykloje. Didžiulė medinė vandens talpa, esanti mokyklos bokšte, atkeliavo taip pat iš JAV įmonės „Hall-Woolford Tank Company“, kuri jau 168-erius metus, iki mūsų dienų, gamina tokias pačias talpas, kaip Kurnėnų mokykloje. Taip pat buvo išsiaiškinta, kad visi mokykloje esantys radiatoriai buvo pagaminti „Crane Co.“ kompanijoje, kuri gyvuoja iki pat šių dienų, daugiau kaip 160 metų. Visą durų furnitūrą pagaminta jau neegzistuojančioje „Reading Hardware Company“ kompanijoje, kurios klestėjimo laikotarpis buvo nuo 1880-ųjų iki XX a. 2-ojo dešimtmečio pabaigos.

Didelis atradimas buvo gipskartonio plokščių panaudojimas objekte, nes Lietuvos paveldo tvarkybos projektuose gipskartonis vertinamas kaip svetimybė, o Kurnėnų mokykloje išsaugota kaip vertybė. Rastos gipskartonio plokštės buvo dviejų rūšių, paprastos ir ugniai atsparios, kurios pagamintos didelėje ir jau 120 metų veikiančioje „United States Gypsum“ (USG) korporacijoje.

Tiriamame paveldo objekte sienų apdailos plokštės, imituojančios plyteles, buvo pagamintos iš asbesto, kurio naudojimas dabar yra uždraustas visame pasaulyje. Tačiau tuo metu kompanijos „Johns-Manville Corporation“ (JM) jis buvo reklamuojamas kaip unikali ir nepakeičiama medžiaga, kuri vėliau nusinešė tūkstančių žmonių, dirbusių asbesto pramonėje, gyvybes.

Netgi mokyklinėms lentoms pagaminti buvo naudojama tik prieš 10 metų išrasta medžiaga – medienos plaušų plokštė, vadinama *masonitu*. Šiuo metu plokštę sukūrusi įmonė „Masonite International Corporation“ yra vidaus ir lauko durų projektuotojas, gamintojas bei platintojas, gyvuojantis nuo 1925 metų iki šių dienų.

Taigi, pasibaigus darbams, išsiaiškinta aštuonių gamintojų kilmė ir surinkta išsami produkcijos informacija panaudota Kurnėnų mokyklos statinių komplekso, kultūros vertybių aprašo ir vertingųjų savybių papildymui ir patikslinimui. Taip pat naudinga visiems, besidomintiems Lietuvos kultūros paveldu, statybos pramonės ar Lietuvos išeivijos istorija.

## IŠVADOS

Mokyklų tinklo plėtra priklausė nuo religinių tendencijų, politinių, ekonominių, socialinių veiksnių. XX a. pradžioje dauguma mokyklų pastatų buvo vis dar mediniai, primenantys tradicinių sodybų pastatus. Tačiau didėjant gyventojų skaičiui, gausiau pradėta statyti ir didesnius, modernesnius pastatus, skirtus didesniai mokinių skaičiui. Keitėsi mokyklų išplanavimas, statyta ne tik dviejų galų prieš tai vyravę pastatai, mokyklos perėmė medinių dvarų architektūrą. Tačiau teigiamus švietimo sistemos pokyčius, nutraukė Pirmasis pasaulinis karas.

Po Pirmojo pasaulinio karo dauguma Lietuvoje buvusių mokyklų pastatų buvo sunaikinti ar apgadinti, o esamų mokyklų materialinės sąlygos buvo labai prastos. Pradėjus kurti valstybingumo pamatus, švietimo sistemos kūrimas tapo prioritetiniu uždaviniu. Tarpukario Lietuvoje itin trūko pastatų mokyklų veiklai vykdyti, daugiausiai jų buvo pastatyta gerėjant ekonominei situacijai po Pasaulinės ekonominės krizės, 4 dešimtmečio viduryje. Mūrinės mokyklos dažniausiai buvo statomos pagal tipinius projektus, pritaikant juos prie esamos situacijos Darbe analizuojamas pradinių mokyklų statybų kontekstas ir pavyzdžiai: 1935 m. Ukmergės raj. atidaryta Prezidento Antano Smetonos Užugirio pradžios mokykla – vienas iš moderniausių mokyklos pastatų Lietuvoje; 1940 m. Užunvėžių pradinė mokykla. Galime daryti išvadą, kad privačių rėmėjų iniciatyva ir lėšomis statytos mokyklos, pasižymėjo daug geresnėmis materialinėmis sąlygomis, nei įprastos valstybinės mokyklos.

Pagrindinis darbo tyrinėjimo objektas – Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokykla. Tai yra unikali ir išskirtinė nekilnojamojo kultūros paveldo vertybė. 1934–1936 m. mokykla pastatyta Kurnėnų kaime, Alytaus rajone. Tuo laikotarpiu, tai buvo viena moderniausių mokyklų Lietuvoje. Kultūros paveldo objektas yra įdomus savo istorija, turintis svarbią socialinę, kultūrinę reikšmę ne tik vietos bendruomenei, bet ir platesniame šalies kontekste. L. Radziukynui funduoti modernią mokyklą gimtajame Lietuvos kaime, padėjo sėkmingo smilkalų verslo plėtra. Fundatorius statyboms skyrė 160 tūkst. litų. Moksliniame darbe tiriamas atvejis yra reikšmingas ir mecenatystės požiūriu: tai unikalus istorinis mecenavimo pavyzdys, kokių nėra gausu modernioje Lietuvos istorijoje.

Mokyklos interjeras pasižymi stilingumu ir skoningu įrengimu. Mokykloje veikė šildymas, biologiniu būdu veikianti kanalizacijos sistema, dvi erdvios klasės, grindys išklotos parketu, sporto salė ir kt. Nuo 2008 m., kai mokyklos veikla buvo sustabdyta, komplekso pastatų būklė sparčiai blogėjo, nuo 2010 m. vykdyti tiriamieji darbai, objektas pradėtas remontuoti nuo 2016 m. Darbe atskleidžiama paveldo objekto restauravimo darbų specifika, restauratoriams kilę iššūkiai saugant pastato

autentiškumą ir jų sprendimo būdai. Atsižvelgiant į tvarkomų elementų vertę ir fizinę būklę: išsaugoti lubų, sienų, kolonų polichrominio dekorų fragmentai; restauruoti elementai – grindys, tinkuoti ir dažyti vidaus paviršiai, polichrominis dekoras, medinės plokštės imituojančios plyteles, grindų dangos, mediniai ir mozaikiniai betoniniai laiptai, stalių dirbiniai, stacionarūs mediniai baldai, inžinerinė įranga, sanitariniai prietaisai, koklinės krosnys, medžio apdaila, plytelės, lubos, dailylentės, kitos dangos. Į mokyklos fasadų ir stogo remonto projektą buvo įtrauktas pažeisto tinko, imituoto granito tinko pašalinimas iki autentiško tinko lygio, sugedusių plytų remontas, stogo dangų atnaujinimas, gegnių sutvirtinimas. Aptariant tiek pastato interjerus, įrangą, tiek fasadus, planinę struktūrą, galime pastebėti, kad objekte išlikę itin daug autentiškų detalių.

Pažymėtina, kad projektų metu atlikti darbai nepakeitė vertingų pastato savybių, o prisidėjo prie jų išsaugojimo, nepakenkė kraštovaizdžiui, išsaugoti senieji želdiniai, pagerintas pastato energetinis efektyvumas. Pastatų atnaujinimo ir restauravimo darbai baigti 2020 m. Projekto įgyvendinimas finansuotas iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų, valstybės ir Alytaus rajono savivaldybės lėšų.

Sėkmingai įgyvendintas vienas pagrindinių darbo autoriaus uždavinių – papildyti Kultūros paveldo nekilnojamųjų kultūros vertybių registre esančio Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u.k.12215) vertingųjų savybių aprašą. Tuo tikslu buvo kreiptasi į Kultūros paveldo departamentą prie Kultūros ministerijos su siūlymu atnaujinti Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u. k. 12215) mokyklos (u. K. 16014) ir vėjo jėgainės (u. k. 23520) vertingųjų savybių sąrašą papildant naujomis vertingosiomis savybėmis ir esamų vertingųjų savybių informacija.

2019 metais, kultūros vertybių registro duomenimis, Kurnėnų mokyklos statinių komplekso aprašyme buvo žinomi tik du JAV gamintojai: „Aermotor Windmill Company“ (vėjo jėgainės motoras) ir „American Standard“ (sanitariniai prietaisai, kriauklės, dušų bei vonių maišytuvai). Visi kiti gamintojai buvo nežinomi ir atskleisti tik ardomųjų tyrimų metu atliekant interjero tvarkybos darbus. Taigi, pasibaigus darbams, išsiaiškinta aštuonių gamintojų kilmė ir surinkta išsami produkcijos informacija panaudota Kurnėnų mokyklos statinių komplekso, kultūros vertybių aprašo ir vertingųjų savybių papildymui ir patikslinimui. Ši medžiaga buvo itin aktuali ir reikšminga ne tik šio objekto restauravimo procesuose, bet taip pat naudinga visiems, besidomintiems Lietuvos kultūros paveldu, statybos pramonės ar Lietuvos išeivijos istorija.

Kultūros paveldo objektas jau tapo kultūriniu traukos centru, objektas prisideda prie vietos ekonomikos plėtros, skatina vietinį ir atvykstamąjį turizmą, vasaros sezono metu veikia kavinė, vyksta edukacinės programos, ekskursijos, koncertai, vakaronės. Vis dėl to vykdoma edukacinė kultūrinė veikla neturi aiškios strategijos, vykdoma veikiau chaotiškai, išnaudojant vietinius resursus ir pajėgas, tračiau

neatsižvelgiant į pastato unikalumą ir estetiką. Nors pristatant mokyklą akcentuojama pastato modernumas, unikalumas, pralenkiantys laiką inžineriniai paveldo sprendimai, tačiau vykdant edukacines veiklas grįžtama prie tradicinių amatų, tautodailės ir vietinių kultūros tradicijų. Vykdamas veiklą šiame kultūros paveldo objekte, būtų galimybė kalbėti apie Lietuvos moderniąją architektūrą (ypač pasinaudojant Kauno tarpukario architektūros įrašymo į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą kontekstu), interjero dizainą, inovacijas statybų srityje ir pan. Taip pat kelia abejonių ir numatomas pastatų funkcijų derinimas: įrengtos patalpos pritaikytos nakvynės paslaugų teikimui. Pasirinkti apartamentų baldai, įranga, neatitinka pastato autentikos. Teikiant apgyvendinimo paslaugas neįmanoma kartu užtikrinti ir kultūros paveldo objekto apsaugos, neužtikrinamas kokybiškas jo lankymas vietiniams ir užsienio turistams, neišvengiamas patalpų dėvėjimasis.

Nepaisant įvairių istorinių etapų ir grėsmių Kurnėnų mokykla išlaikė visuomeninę funkciją, neprarado savo autentiškumo ir šiuo metu yra atvira lankytojams. Tikimasi, kad šis sėkmingas paveldo objekto restauravimo pavyzdys paskatins ir kitus paveldo tvarkytojus profesionaliai, gerbiant pastato autentiškumą, atlikti restauravimo darbus, puoselėti kultūros vertybių apsaugą.

# ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

## ŠALTINIAI

1. *A History We're Proud Of - Aermotor Windmill Company*, interaktyvus: [https://aermotorwindmill.com/pages/a-history-were-proud-of?fbclid=IwAR1moh\\_o9TzP6Ww1h-n7bkja9pevbVur4E\\_5U9MR0XpLJzXsnar2XFiR2rI](https://aermotorwindmill.com/pages/a-history-were-proud-of?fbclid=IwAR1moh_o9TzP6Ww1h-n7bkja9pevbVur4E_5U9MR0XpLJzXsnar2XFiR2rI), žiūrėta 2022 09 23.
2. *American Standard*, interaktyvus: [https://www.americanstandard-us.com/about/companyinfo?fbclid=IwAR0Ypb2GHw63\\_kDuGcDbMRLumjqIdbadjmJ6YVCWDSjeVv1oZK2fcaI7UrU](https://www.americanstandard-us.com/about/companyinfo?fbclid=IwAR0Ypb2GHw63_kDuGcDbMRLumjqIdbadjmJ6YVCWDSjeVv1oZK2fcaI7UrU), žiūrėta 2022 09 23.
3. *American Standard American Radiator Company*, interaktyvus: <https://www.belluckfox.com/new-york-asbestos-companies/american-standard-american-radiator-company/>, žiūrėta 2022 09 23.
4. *American Radiator Building*, interaktyvus: [https://en.wikipedia.org/wiki/American\\_Radiator\\_Building](https://en.wikipedia.org/wiki/American_Radiator_Building), žiūrėta 2022 09 23.
5. *Atspindžiai. Paveldo kolekcija. Atplukdyta, apleista, vėl prikelta: mokykla Kurnėnuose – išėivio dovana gimtajam kaimui*, interaktyvus: [https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000121756/atspindžiai-paveldo-kolekcija-atplukdyta-apeista-vel-prikelta-mokykla-kurnenuose-iseivio-dovana-gimtajam-kaimui?fbclid=IwAR0\\_lvpzQhy8bBUtZHtUEwkuwtDnm684ITaA\\_cyABTObVVHpPqzgrc23Gw](https://www.lrt.lt/mediateka/irasas/2000121756/atspindžiai-paveldo-kolekcija-atplukdyta-apeista-vel-prikelta-mokykla-kurnenuose-iseivio-dovana-gimtajam-kaimui?fbclid=IwAR0_lvpzQhy8bBUtZHtUEwkuwtDnm684ITaA_cyABTObVVHpPqzgrc23Gw), žiūrėta 2023 01 05.
6. *Curtis and Yale*, interaktyvus: <https://www.marathoncountyhistory.org/window-industry/curtis?fbclid=IwAR3uSL1IeCHqbB25gdpwcOjLhRCJzURvDwN9VgX5b8zLtgY-oNIT9QZyqsI>, žiūrėta 2022 09 23. Dičius T. K., *Reformacija ir Lietuvos švietimo sistemos raida*, interaktyvus: <https://reformacija500.lt/kas-yra-reformacija/reformacija-ir-lietuvos-svietimo-sistemos-raida/>, žiūrėta 2024 01 20.
7. Diliūnas R., *Medinių mokyklų architektūra: vertė ir išsaugojimo galimybės*: menotyros magistro darbas. Vytauto Didžiojo universitetas. Kaunas, 2010.
8. *For the Home of Today: Crane Plumbing and Heating Equipment*, interaktyvus: <https://ia802701.us.archive.org/17/items/ForTheHomeOfTodayCranePlumbingAndHeatingEquipment/ForTheHomeOfToday-CranePlumbingAndHeatingEquipment.pdf>, žiūrėta 2022 09 23.

9. *Historie of Genieco's Gonesh*, interaktyvus: <https://www.gonesh.com/t-about.aspx?fbclid=IwAR1WWRVzkrIofnDZqW4pQt7iWGDJvkPughT3J-m9Z0BNW25XWzCYaz65e1w>, žiūrėta 2022 09 23.
10. *History of USG*, interaktyvus: <https://www.usg.com/content/usgcom/en/about-usg/history-of-usg.html?fbclid=IwAR1WWRVzkrIofnDZqW4pQt7iWGDJvkPughT3J-m9Z0BNW25XWzCYaz65e1w>, žiūrėta 2022 09 23.
11. *History & Heritage*, interaktyvus: <https://www.jm.com/en/our-company/HistoryandHeritage/>, žiūrėta 2022 09 23.
12. [http://www.woodtank.com/company\\_history.htm?fbclid=IwAR3jQ\\_wKQ6bvDEdfbX7hkW\\_cPIFV8OwP\\_FaGL\\_RP2L0YnKrGbmULgitkn8](http://www.woodtank.com/company_history.htm?fbclid=IwAR3jQ_wKQ6bvDEdfbX7hkW_cPIFV8OwP_FaGL_RP2L0YnKrGbmULgitkn8), žiūrėta 2022 09 23.
13. Indreika, Gediminas. *The Kurnėnai School and Laurent Radziukynas*, interaktyvus: <https://www.draugas.org/kurnenu-mokyklos-steigejas-l-radziukynas/>, žiūrėta 2024 04 20.
14. *Jungtinių Amerikos Valstijų architektūra*, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/jungtiniu-amerikos-valstiju-architektura/>, žiūrėta 2024 04 01.
15. *Johns Manville*, interaktyvus: <https://www.asbestos.com/companies/johns-manville/?fbclid=IwAR00qQYTTRytecYp4j71QyZNVFDI7QyBy6XN2ol6h3ILDw25EXLo84c9jes>, žiūrėta 2022 09 23.
16. Kančienė, Jolita. *Lietuvos tarpukario architektūra*, interaktyvus: [https://www.kpd.lt/uploads/EN/Heritage%20in%20Lithuania/Heritage%20in%20Lithuania/10\\_LITHUANIAN\\_ARCHITECTURE\\_BETWEEN\\_THE\\_WARS.pdf](https://www.kpd.lt/uploads/EN/Heritage%20in%20Lithuania/Heritage%20in%20Lithuania/10_LITHUANIAN_ARCHITECTURE_BETWEEN_THE_WARS.pdf), žiūrėta 2024 04 01.
17. *Kurnėnai Laurynas Radziukynas School entry form, Europos paveldo apdovanojimų paraiška konservavimo srityje*, 2021 m. (European heritage awards, Europa NOSTRA).
18. *Kultūros vertybių registras, Nekilnojamojų kultūros vertybių paieškos sistema*, interaktyvus: <https://kvr.kpd.lt/#/>, žiūrėta 2023 01 10.
19. Lietuvos integrali muziejų informacinė sistema (LIMIS), interaktyvus: <https://www.limis.lt/valuables/e/805209/354095846?searchId=32841868>, žiūrėta 2024 04 20.
20. Lietuvos nepriklausomybės akto signataro S. Kairio tėviškė, interaktyvus: <https://www.infoanyksciai.lt/lankytinos-vietos/lietuvos-nepriklausomybes-akto-signataro-s-kairio-teviske/>, žiūrėta 2024 04 20.
21. *Masonite International*, interaktyvus: [https://en.wikipedia.org/wiki/Masonite\\_International](https://en.wikipedia.org/wiki/Masonite_International), žiūrėta 2022 09 23. *Memories of a Menominee Wells*, interaktyvus: <https://www.menomineewellses.com/>, žiūrėta 2022 09 23.

22. *Our History*, interaktyvus: <https://www.craneco.com/about/history/default.aspx>, žiūrėta 2022 09 23.
23. *Read, Seen, Heard*, interaktyvus: [https://kihm2.wordpress.com/2009/03/19/the-hindu-incense-company/?fbclid=IwAR0I9TDfx\\_FZxj4nUcLENKqupsxcS9qvaLJJDPx7RasBnQyr5Ane0sa6ugM](https://kihm2.wordpress.com/2009/03/19/the-hindu-incense-company/?fbclid=IwAR0I9TDfx_FZxj4nUcLENKqupsxcS9qvaLJJDPx7RasBnQyr5Ane0sa6ugM), žiūrėta 2022 09 23.
24. *The Industrial Revolution in the United States*, interaktyvus: <https://www.loc.gov/classroom-materials/industrial-revolution-in-the-united-states/>, žiūrėta 2022 09 23
25. *The Reading Hardware Company*, interaktyvus: <https://trivetology.com/2020/11/01/the-reading-hardwarecompany/?fbclid=IwAR0sxvNEp8RziywVahFk5alpuUwkkXwScUierOvA5FMGnJOtFVZnoQRZWQU>, žiūrėta 2022 09 23.
26. Visuotinė lietuvių enciklopedija, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/spitole/>, žiūrėta 2024 04 20.
27. Visuotinė lietuvių enciklopedija, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/motiejus-valancius/>, žiūrėta 2024 04 20.
28. Visuotinė lietuvių enciklopedija, interaktyvus: <https://www.vle.lt/straipsnis/slaptoji-mokykla/>, žiūrėta 2024 04 20.

## LITERATŪRA

29. Janušonienė, Margarita. *Tarpukario modernizmas provincijoje: Kurnėnų mokykla*. In: *ACTA ACADEMIAE ARTIUM VILNENSIS*, Vilnius, 2017, VDA, p. 301–316. Interaktyvus: [https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta\\_86\\_87/17\\_margarita\\_janusoniene\\_tarpuka.pdf](https://leidykla.vda.lt/Files/file/Acta_86_87/17_margarita_janusoniene_tarpuka.pdf).
30. Jurgaitis, S. *Mūsų pradžios mokyklų tragikomedija // Lietuvos mokykla*. 1923. Nr.7.
31. Gudavičius, Edvardas. *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1529*. T.1. Vilnius, 1999.
32. Hodgins, J. G. *The School House: Its Architecture, external and internal Arrangements*, Toronto: Copp, Clark and Co Printers, 1876.
33. Kaubrys, Saulius. *Lietuvos mokykla 1918–1939 m.: galio gimtis*. Vilnius: Viešojo įstaiga „Statistikos tyrimai“, 2000.
34. Kiaupa Z., Kiaupienė J., Kuncevičius A. *Lietuvos istorija iki 1795*. Vilnius, 1995.
35. *Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties istorijos bruožai*. Vilnius: Mokslas, 1983.

36. Minginas, Jonas, *Edukacinė komisija ir Lietuvos pradžios mokykla*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2007.
37. Misiūnas K., *Mūsų mokyklos evoliucija* // Tautos mokykla. 1933.
38. *Naujos perspektyvos mokyklų statybai pagreitinti* // Tautos mokykla. 1933. Nr. 23.
39. Randal, G. P. *Book of designs for School Houses*, Cgicago: Knight and Leonard Printers, 1884.
40. Pėšina, Arvydas. *Prezidento Antano Smetonos Užugirio devynmetės mokyklos istorija (statyba ir pirmieji darbo metai)*, interaktyvus: <https://www.gzeme.lt/2019/03/30/prezidento-antano-smetonos-uzugirio-devynmetes-mokyklos-istorija-statyba-ir-pirmieji-darbo-metai-2/>, žiūrėta 2024 04 15.
41. Petrulis, Vaidas. *Pradžios mokykla (Dab. Jono Jablonskio gimnazija) Kaune*, interaktyvus: [http://tarpukaris.autc.lt/lt/paieska/objektas/1025/pradzios-mokykla-dab-jono-jablonskio-gimnazija-kaune#\\_ftn6](http://tarpukaris.autc.lt/lt/paieska/objektas/1025/pradzios-mokykla-dab-jono-jablonskio-gimnazija-kaune#_ftn6), žiūrėta: 2024 03 20.
42. *Savivaldybių veikimas* // Savivaldybė. 1925. Nr. 3-4.
43. Savukynas J., *Savivaldybės ir mokyklos* // Savivaldybė. 1933 Nr. 10.
44. *Savivaldybių darbai* // Savivaldybė. 1935
45. Thurston Chace, *A manual on school-houses and cottages for the people of the South*, Washington: Government Printing Office, 1868.
46. Urmanavičienė, Antanina. *Kurnėnų Lauryno Radziukyno mokyklai 60*. Alytus, 1996.
47. *Žiūrint į mokyklą ne pro savivaldybių akinius* // Mokykla ir visuomenė. 1933 Nr. 1.
48. Žmuidzinavičius, Antanas. *Paletė ir gyvenimas*, Vilnius: Valstybinė Grožinės literatūros leidykla, 1961.

## ILIUSTRACIJŲ SĄRAŠAS

1. Dailininkas A. Žmuidziničius su Kurnėnų mokyklos direktoriumi ir moksleiviais, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 652, Nežinomas autorius, 1960 m. Aukštis x plotis – 12 x 18 cm.
2. Dailininkas A. Žmuidziničius su Kurnėnų mokyklos direktoriumi ir moksleiviais, Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 653, Nežinomas autorius, 1960 m. Aukštis x plotis – 12 x 18,3 cm
3. Laurynas Radziukynas su žmona Elena ((LTSC archyvo nuotr.). Šaltinis: <https://www.draugas.org/news/the-kurnenai-school-and-laurent-radziukynas/>.
4. L. Radziukynas Varšuvoje, laboratorijoje, apie 1903 m. (šeimos archyvas). Šaltinis: <https://www.draugas.org/news/the-kurnenai-school-and-laurent-radziukynas/>.
5. Kurnėnų mokyklos pastatas, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 650, autorius nežinomas, 1936. Muziejaus pateiktas nuotraukos aprašas: „priešais pastatą prie gėlyno stovi moteris ir keturi vyrai. Nugarinėje fotografijos pusėje A. Žmuidziničius pieštuku užrašęs: „Kurnėnų mokykla 1936.“
6. Kurnėnų pradžios mokykla, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas, inv. nr. ČDM ŽFp 651, Fot. S. Švirmickas, 1960. Muziejaus pateiktas nuotraukos aprašas: Mokyklos kiemą juosia gyvatvorė ir statinių tvora. Gatvėje stovi jaunimo ir vaikų būreliai. Nugarinėje fotografijos pusėje A. Žmuidziničius pieštuku užrašęs: „Kurnėnų pradžios mokykla (pastatyta ir padovanota Lauryno Radziukyno gimtajam kaimui 1936 (?). Nuotrauka S. Švirmicko 1960.“
7. 1935 m. Alytuje. Iš k.: Emilija Taškūnienė, Elena ir Laurynas Radziukynai, stalo priekyje: Alis ir Laima Taškūnai. (LTSC archyvo nuotr.) Šaltinis: <https://www.draugas.org/news/the-kurnenai-school-and-laurent-radziukynas/>.
8. Kurnėnų mokykla 1936 m. Šaltinis: LIMIS.
9. Kurnėnų mokykla prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
10. Kurnėnų mokykla prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
11. Iliustracija Nr. 7. Audimo staklės Kurnėnų klasėje, fot. Rolandas Janulis.
12. Kurnėnų mokyklos mansardiniame aukšte esantys kambariai pritaikyti nuomos paslaugoms, fot. Rolandas Janulis.
13. Kurnėnų mokyklos statinių komplekso teritorijos planas.

14. Kurnėnų mokyklos statinių komplekso teritorija, Fot. A. Lavrėnovas, Alytaus TIC archyvo nuotraukos.
15. Vėjo jėgainės vaizdas iš vakarų pusės 2014 m. Fot. Marius Skerniškis, šaltinis: Kultūros vertybių registras.
16. Vėjaratis su uodega, variklis. Fot. Marius Skerniškis, 2014 m.
17. Kurnėnų mokyklos šiaurės vakarų fasadas, fot. Rolandas Janulis.
18. Kurnėnų mokyklos fasadas, fot. Rolandas Janulis.
19. Mokyklos pastatas JAV, XIX a.
20. Mokyklos pastatas JAV, XIX a.
21. Šildymo ir ventiliacijos schema mokyklos pastate, JAV, XIX a.,
22. Ventiliacijos schema mokyklos pastate, JAV, XIX a.
23. Vandens bokšto šiaurės vakarų fasade esantis keraminis Lietuvos herbas – Vytis. Fot. Rolandas Janulis.
24. Burlaivio formos vėjarodė. Fot. Rolandas Janulis.
25. Restauravimo metu po granitiniu sluoksniu rasti dažų bandiniai, fot. Rolandas Janulis.
26. Mokyklos pastato fasadas ir klasių langai, fot. Rolandas Janulis.
27. Mokyklos sporto salė prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
28. Mokyklos sporto salė po restauravimo, fot. Rolandas Janulis.
29. Mokyklos holas prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
30. Mokyklos holas po restauravimo, fot. Rolandas Janulis.
31. Mokyklos klasė su suolais prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
32. Mokyklos klasė su suolais po restauravimo, fot. Rolandas Janulis.
33. Sanitarinių mazgų patalpos po restauravimo, fot. Rolandas Janulis.
34. Vandens rezervuaras bokštelyje, fot. Rolandas Janulis.
35. Rastas gamintojo „AMERICAN STANDARD“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
36. Rastas gamintojo „UNITED STATES GYPSUM - USG“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
37. Rastas gamintojo „AEROMOTOR WINDMILL COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
38. Rastas gamintojo „MASONITE INTERNATIONAL CORPORATION“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.

39. Rastas gamintojo „CRANE CO“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
40. Rastas gamintojo „THE READING HARWARE COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
41. Rastas gamintojo „JOHNS – MANVILLE CORPORATION (JM)“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
42. Rastas gamintojo „HALL WOOLFORD TANK COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
43. Rastas gamintojo „J.W. WELLS LUMBER COMPANY“ produkcijos kilmės įrodymas, fot. Rolandas Janulis.
44. Vonios patalpos prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
45. Vonios patalpos po restauravimo, fot. Rolandas Janulis.
46. Gertuvė – vandens fontanas prieš restauravimą, fot. Rolandas Janulis.
47. Gertuvė – vandens fontanas po restauravimo, fot. Rolandas Janulis.

# PRIEDAI

Elektroninio dokumento nuorašas



## KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTAS PRIE KULTŪROS MINISTERIJOS

UAB „Paveldo sprendimai“  
Kultūros paveldo centru

2022-11- Nr.  
į 2022-10-05 kreipimąsi

Kopija  
Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos  
Alytaus-Marijampolės teritoriniam skyriui

### DĖL KURNĖNŲ MOKYKLOS STATINIŲ KOMPLEKSO (U. K. 12215) DUOMENŲ KULTŪROS VERTYBIŲ REGISTRE PATIKSLINIMO

Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos (toliau – Departamentas) gavo UAB „Paveldo sprendimai“ 2022-10-05 kreipimąsi „Dėl vertingųjų savybių tikslinimo“ (toliau – kreipimasis), kuriame siūloma patikslinti ir papildyti valstybės saugomo kultūros paveldo objekto – Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u. k. 12215), Alytaus rajono sav., Miroslavo sen., Kurnėnų k., Draugystės g. 2, bei kompleksinės dalies – Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vėjo jėgainės (u. k. 23520) duomenis Kultūros vertybių registre, remiantis pridedama medžiaga – Rolando Janulio paveldo studijų krypties tiriamuoju darbu „Kurnėnų mokyklos statinių komplekso paveldosauginės vertės tyrimas“ (2022 m.).

Susipažinus su Departamentui teikta medžiaga, pažymime, jog į minėto komplekso vertingųjų savybių sąrašą nebuvo įrašyti: vandens talpa (gamintojas „Hall-Woolford Tank Company“), mokyklinės lentos (gamintojas „Masonite Corporation“), gipskartonio plokštės (gamintojas „USG -United States Gypsum“) ir durų furnitūra (gamintojas „Reading Hardware Company“) (pagal pridedamą „Vertingųjų elementų sąrašą“). Taip pat tiriamajame darbe yra istorinių duomenų, kurie nepaminėti apskaitos dokumentuose, registruotuose Kultūros vertybių registre.

Persiunčiame Kultūros paveldo centrui Departamento gautą medžiagą, kurią prašome išnagrinėti, ir esant pagrindui, parengti nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybos akto projektą, reikalingą Nekilnojamojo kultūros paveldo vertinimo tarybai sprendimui priimti dėl Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u. k. 12215) duomenų Kultūros vertybių registre tikslinimo, patikslinant ir / ar papildant paties komplekso ir kompleksinės dalies – Kurnėnų mokyklos statinių komplekso vėjo jėgainės (u. k. 23520) vertingąsias savybes.

PRIDĖDAMA. Kreipimosi kopija, 30 lapų.

Direktorius

Vidmantas Bezaras

Vyginta Abušovienė, (85) 272 40 89, el. p. [vyginta.abusoviene@kpd.lt](mailto:vyginta.abusoviene@kpd.lt)

**BŪ KULTŪROS PAVELDO DEPARTAMENTAS**

**SIŪLYMAS  
DĖL VERTINGŪJŲ SAVYBIŲ TIKSLINIMO**

2022-10-05

Kaunas

2020 metais, pabaigus tvarkybos darbus pagal projektą „Mokslo paskirties pastato – mokyklos, Alytaus rajono savivaldybė, Miroslavo seniūnija, Kurnėnų kaimas, Draugystės gatvė 2, kapitalinio remonto ir tvarkomieji paveldosaugos darbai“, buvo surasta naujų istorinių artefaktų ir atskleista daug naujos informacijos apie gaminius atkeliavusius iš JAV.

Todėl, siūlome atnaujinti Kurnėnų mokyklos statinių komplekso (u.k.12215) mokyklos (u.k.16014) ir vėjo jėgainės (u.k.23520) vertingųjų savybių sąrašą papildant naujomis vertingosiomis savybėmis ir esamų vertingųjų savybių informacija.

Priedai:

- 1) Vertingųjų elementų sąrašas, 1 psl.;
- 2) I-mas tiriamasis darbas, 28 psl.

Pagarbiai,

Direktorius

Rolandas Janulis  
Atest. Nr. 0019